

In Epistolam B. Pavli apost. ad Rhomanos Adnotationes

<https://hdl.handle.net/1874/428168>

sc 2

IN EPISTO.

LAM B. PAVLI APOST.

ad Rhomanos Adnotationes à Ioanne

Oecolampadio Basileæ prælectæ,

et denuo recognitæ.

Cum Indice.

Cum gratia et priuilegio Cæsareo.

BASILEAE, ANNO

M. D. XXVI.

PRAEFATIO IOANNIS OECOLAMAE
PADII IN EPISTOLAM
PAULI AD RHOMANOS.
MANOS.

Quoniam animaduertimus etiã studiosos nõ
tam laudibus & encomijs ad ediscendos bo
nos authores accendi, quã desperatione
absterreri. Proinde cum per se celeberrima sit epistola
illa ad Rhomanos, et superuacaneum sit illam laudare:
operæ precium uidetur ad firmandos, si qui essent, infir
miores animos, præmonere de quibusdam, ne uel diffi
cultate, uel obscuritate territi, desperent se assequi pos
se Apostolicæ sapientiæ sublimitatē. Neq; enim abscon
ditam suam uoluit doctrinam. Nam alioqui quid opus
erat illam in medium afferre? Nihilominus hoc nomine
apud plerosque neglecta fuit, & in situ iacuit. Fateri
quidem cogimur non deesse illi nodos quosdã. Nam &
in posteriori epistola Petri legimus, in huius epistolis
nonnulla esse intellectu difficilia, quæ indocti, & parit̃
firmi, peruertunt in suam ipsorũ perniciem. Atqui ob
scuritas attentiores facere debebat: quæ diuino cõsilio
sacris nonnunquam literis adhibetur, quo magis nobis
commendentur. Ita & Christus parabolis ac enigma
tis usus est, ut ignauis & hypocritis ueritas obtegere
tur: studiosis autē & simplicibus manifesta fierent mys
teria regni. Proinde & nos afferamus animum simpli
cem, nõ

tem, non sectantem ea quae huius mundi, sed quae eter-
 gloriam Christi: & intellectum postulemus à domino,
 nec dubitemus quin daturus sit. Sed quæris, quinã tam
 grauitè in doctrina Pauli impingãt? Habes ad Coloss.
 2. de inflatis mente carnis suae, qui non obtinent caput,
 quod grauitè aberrant. Hi autem sunt qui nõ obtinent
 caput, qui non præ omnibus gloriam Christi quærunt,
 qui operibus se, & non fide, saluari credunt: qui etiam
 fidem ore fatentur, nõ autem operibus: qui sublimitate
 prædestinationis impediti, iniustitiæ deum arguunt: qui
 Iudaicas cæremonias seruandas esse contendunt. Apud
 Thessal. offendeantur qui terrebant alios, quasi insta-
 ret dies iudicij. Origenes dicit hoc loco, errare negãtes
 liberũ arbitriũ: sed nihil plus imposuit quàm id ipsum.
 In summa, quisquis errare nõ uoluerit, afferat eundem
 spiritũ quem & Paulus, qui omnia pro stercorebus re-
 putabat, ut Christum lucrifaceret: & ut in nomine Iesu
 flectantur omnia genua. Scopus enim totius scripturæ **Scopus scri-**
 est, uindicare gloriam dei, ut regnet deus in omnibus, **pturæ.**
 maxime aut in cordibus hominũ. Sunt & alia quae diffi-
 cultatem uidentur inuehere, nempe Hebraismi hyper-
 bata, anantapodata, personarum mutationes. Verũ illa
 omnia sunt superabilia studio & diligentia: tantũ affe-
 ras animũ simplicem, dantem deo gloriã suam, & inue-
 nies Paulũ agere per omnia fidelem ministrũ Christi,
 inq; utilitatẽ domini sui omnia uertere cupientẽ. Vnde
 primo commendat officium suũ, Secundo gentiles & Iu-

PRAEFATIO.

deos cōdemnat, peccatores & infirmos ostēdens, ut salutem à Christo petāt omnes. Tertio, fide in Christū salutē dari docet. Addit autē quomodo fides operibus ornanda, & quo cultu deus colendus: interim disputans, quid à nobis & à deo habeamus. Nam ab Adam & à carne, peccatum, seruitus, & mors sunt: à spiritu dei, sanctificatio, libertas, uita, & securitas. Securitatem autem praedestinatione munit: in quibus omnibus gloriam dei praedicari uidebis, quam & per nos sanctificari precemur.

IN EPISTO

IN EPISTO

LAM PAULI AD RHOMANOS

Adnotationes, Ioanne Oeco-
lampadio authore.

CAPVT PRIMVM.

Paulus seruus Iesu Christi.

Olenne est prophetis & apostolis officium suum commendare, ne ambitiosi, sed mandato dominico obtemperantes docere uideantur, & testentur omnibus se domini, nō suam doctrinam afferre.

Paulus

De nomine Pauli multi multa. in primis Chrysostomus in sermone de conuersione Pauli. Nobis breuiter ita uidetur, Saulum fuisse dictū gentilicio nomine: quia ex tribu & gente Benjamin fuit, in qua Saūl primus regnauit. Dicitur fuit autem & Paulus, quia Rhomanus ciuis natus erat. Erat autē Pauli nomen Rhomanis gratius: apud quos insignes quidam Pauli erant. Natus dicitur uico Gyscali in agro Tharsensi Cilicie.

Seruus

Ex his seruis Paulus est, quos misit homo rex factus rus nuptias filio, ut inuicarēt multos. Apostoli quantiū

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

ad ministerium, serui: quantum ad mysteriorum agnitionem, amici dicuntur. Plus autem est dicere seruum, quàm ministrum. Seruus enim addicticius est, minister non item. Id discriminis & Græci habent inter δούλος & δευτέριον. Item hoc loco statim discite principatum ecclesiasticum non esse nisi ministerium. iuxta illud Lucæ 22. Qui maior est uestrum, sit minister.

Iesu Christi,

Iesum opponit regibus, & imperatoribus, quibus ceteri mortaliū addicti erant. Plausibilius autē Christi nomen, quàm imperatoris. Opponit præterea Christum Mosi, utpote Euāgelij annunciatorē, & non veterum legis. Bene autem se insinuat, tanquam nihil aliud quæsiturus, quàm quod ad gloriā sui domini pertineat.

Vocatus apostolus,

Hesichio teste uocatus nobilis dicitur, ἡ δὲ δυνάμει τοῦ κληρωμένου, ἡ ἐνδοξία: ut uocatus hic sit dignitatis nomen, non participium. Sicut in conuiujs uocatos dicimus eos, propter quos instituta cōuiuia: alios autem quos propter illos uocamus, umbras.

Segregatus

Est & in apostolis ordo, sicut in seruis. Multi serui sunt, qui non apostoli: ita multi apostoli, qui non segregati. Paulus autem præ alijs laborauit, & singulari uocatione electus, idq; insigni miraculo: alij ante resurrectionem, Paulus post resurrectionem.

In Euangelium dei,

Iuxta tropum, hoc est, ad annunciandum Euangelium de deo. Opponit se doctoribus legis. Multo autē gratius Euangeliū quàm lex. Lex dicit, Occide: Euangelium promittit uitam, & uiuificat. Lex dicit, Redde quod debes: Euangelium dicit, Remittuntur tibi peccata tua. Lex iniūgit onera, Euangelium dicit, sublata.

(Quod ante promiserat

Parentthesis est, quæ incipit hoc loco, & finit ubi dicitur, Cum potentia) Et describit Euangelium. Euāge: Euangeliū. lium igitur est, quod prædictum fuit in scripturis sanctis, nempe natum Christum deum & hominem, in quo est summa Euangelij.

In sacris scripturis.

Vide Euangelium conforme esse scripturæ. Proinde & Christus nihil ferè de se loquebatur, nisi quod testimonijs scripturæ probaretur. Et sanctas uocat, quod aliæ præter illas reiici merentur, quantum ad pietatem attinet.

De filio suo,

Ita Christus dicitur sine patre, & sine matre. præsignatus per Melchisedec, ex semine quidē David secundum matrem, id est carnem, & ita ἀπ' αὐτοῦ: filius autem dei secundum diuinitatem, & ita ἀμύπτως. Et hæc est summa nostræ confessionis, ut dicamus cum Petro, Iesum esse Christum filium dei uiui.

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Qui factus est

Malim Factus est, ἀπὸ τοῦ γίνεσθαι, quod est fieri.
Nam genitus, esset à uerbo γέννημα per duplex vv,
ut testatur Damascenus.

In potentia,

Id est, multis miraculis.

Secundum spiritum sanctificationis

Hæc sunt referenda ad id quod supra dixit, Segregatus in Euangelium dei. Nam de hoc Chrysostomus in sermone quodam de spiritu sancto ita dicit. Quidam putauerunt, quod hæc adhæreant proximæ sententiæ, Qui declaratus fuit, &c. non est autē sic: sed Paulus segregatus & ordinatus fuit secundum spiritum sanctificationis. Et exponit seipsum quando fuerit ordinatus, nempe post resurrectionem Iesu Christi. Per spiritum sanctificationis, non intellige personam, sed donum spiritus sancti, quo sanctificat sibi aliquos.

Ex resurrectione,

Id est à tempore resurrectionis Iesu Christi. Et habet duo illa uerba Mortuorum resurrectionis, pro uno uerbo composito ex duobus integris. Dicitur autem resurrectio Christi, resurrectio mortuorum: quia ipse est primogenitus resurgentiū. Ante Christum non fuit talis resurrectio mortuorū cognita. Nam licet quidam resurrexerint, tamen iterum mortui sunt: & est quasi dicat, Ab insigni & uiuifica resurrectione Iesu Christi.

Per quem

Per quem accepimus donum.

Ἐὰς ἰς hoc loco uel beneficium, uel donum est spiritus ad apostolatam pertinens. Et quia sunt uaria dona, hic adiungit apostolici muneris functionem.

Accepimus

Alludit ad id Ioannis, De plenitudine eius accepimus omnes.

In obedientiam fidei

Tropus est, ut obediunt fidei omnes gentes.

Pro nomine eius,

Hoc loco dicit, quid sit Euangelium dei, hoc est, pro nomine Christi. Et hic colligit Cyrillus Christum necesse esse deum, quia prius dixerat, se esse segregatum in Euangelium dei: nunc dicit, in Euangelium pro nomine eius. Nota & nomen obedientiae fidei. Apostoli enim non agunt rationibus, sed scripturis. Irrident fidem Nota. qui solum de fide disputant, & non obediunt fidei, fidem operibus non declarantes. Irrident etiam qui philosophorum sapientiae innituntur.

In omnibus gentibus,

Ecclesia ex toto orbe collecta est, eius pars est Rhoma. Vides hic quod non praefert eam alijs, dum dicit, In quorum numero estis & uos, non inter quos principatum tenetis. quasi dicat, Nomen unius Christi agnoscimus, non alterius qui discindit ecclesiam. Nolumus nouum principatum fundari, quam spiritualem illum, quo

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Christus regnat in omnibus.

Vocatis sanctis

Id est, qui uocati estis ad sanctam uitam, uel sanctificationem. Solet scriptura uiuos uocare sanctos. Et idē esse debebat dicere sanctum & Christianum.

Gratia & pax

Gratia quo ad deum, qui uester fautor sit, & uos illesos cōseruet. Pax uero quo ad corda uestra. Sæpe fit quod in gratia dei sumus: utpote cū externis malis affligimur, & corde sumus minus tranquillo. Pacē igitur simul optat, ut per fidem gratos nos deo esse scientes, diuinæq; nos uoluntati subijcientes, tranquille uiuamus.

A deo patre nostro.

Hunc locū Ariani pro se trahunt, quasi filius minor sit patre, quia pater deus dicatur, & filius dominus: uerum illi suo gladio iugulandi sunt. Nam si filius eadē dona, nempe gratiam & pacem donat, quæ pater, & eadem facit quæ pater, idem deus erit cum patre. Non est enim una operatio dei & creaturæ. Nam alioqui creatura collocaretur in dignitate diuinæ essentiæ, uel deus deprimeretur in creaturarum conditionem. Dicitur tamen de Christo, quod sit dominus, ne crucē eius erubescamus: sed quia ipse nobis seruiit, dignum est ut uicissim nos ipsi seruiamus, & ut dominū agnoscamus, etiam quo ad humanitatem.

Primum quidem

Commenda-

Commendarat officium suum sibi à domino demans datum, nunc in duobus paragraphis singularem suam benevolentiam testatur, qua non minus opus est, quàm officij demandatione. Non est enim apostolorum agere principes & tyrannos, sed patres potius & amicos: inuenies igitur præcipuas amicorũ conditiones & officia. Primum amici gratulantur, & deo gratias agunt in mutua felicitate: secundo memores sunt amicorum absentium, tertio orant pro se inuicem, quarto præsentibus esse cupiunt, quinto muneribus se liberales declarant. Vide item epistolam priorem ad Thess. in qua per tria prima capita fermè eadem agit, quæ nunc.

Gratias ago

Primum indicium benevolentie suæ, quod gaudet de felicitate, & fide Rhomanorum. Sed uide quomodo apostolus non agat more nostro. Nos solemus mutuũ gratulari, quasi ex nobis essent nostræ uirtutes: Apostolus aut̃ deo gratias agit, contestãs & fidẽ super qua gratulatur donũ esse dei, & à deo proficisci: quod contra eos est, qui dicũt nostrũ esse primũ credere: et exigitur quidẽ primo fides à nobis, sed eius author est deus, ad Philip. Vobis donatũ est, pro Christo, non solum ut credatis, uerum etiam ut pro illo patiamini, &c.

Deo meo

Ita deum suum uocat, ut Thomas, qui dicebat: Dominus meus, & deus meus, 10, 20. nõ qd̃ cõmunis deus

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

non sit etiam Rhomanorum deus, uel ipsius duntaxat: sed quod se declaret addictum deo. Mancipia uentris, uel affectæ deliciarum mundi nõ possunt deum dicere deum suum, quem pro deo non colunt.

Per Iesum Christum.

Etiam gratias agere pro alijs, Christi donum est. Nam id toto corde facere magnæ charitatis opus fuerit. Multi ore gratias agunt, quorum cor si scrutareris, non absq; inuidia inuenires.

Super omnibus uobis,

Spiritualis personarum respectum non habet, deũ laudat, in quibuscunq; donum dei uidet.

Quia fides uestra

Fides illa non dicitur perfecta euangelicæ ueritatis cognitio: nam alioqui, quid opus erat ad illos scribere? sed erat insignis in deum fiducia, cum aliquanta notitia Christi, per quam à fastu mundi se auertebant, & propter Christum periclitabantur. Vnde consecrancum, quod hi qui illustrantur fide, non ita illustrantur, ut nullo doctore opus habeant, sicut docebit caput proximũ. et ad Philip. 3. dicitur, quotquot perfecti sumus hæc sentiamus: & si quid aliud nescitis, hoc quoq; deus reuelabit. Proinde nõ est mirũ, si etiam sancti nonnunq; errēt.

Annunciatur in toto mundo.

Fides Rhomanorum in toto mundo annunciabatur: id est in magna parte mundi, & ea que Rhomanis suberat.

erat. Et ita Luc. 2. dicitur censei totus orbis. Nam & Augustini temporibus Troglodytis non fuit annunciat^{us} Christus, nedum Rhomanorū fides. Et nostris temporibus quædam insulæ ignorantes Christum repertæ sunt. Et nota hic quod quamuis Rhomanorum fides celebrior fuerit, quàm aliarum ecclesiarum, non tamen hæc laus ita Rhomanæ sedi tribuitur, quasi errare non possit, sicut Papistæ contendunt. Certum enim est quod aduersus eam præualuerunt portæ inferorum, hæreses & scelera, id quod & decretales nonnullæ testantur. Et inficias ire non possumus illam nonnullos sortitam impios & hæreticos episcopos. Et libèter admittimus dici esse arcam Noè & domum, in qua agnus paschalis comedatur, sicut laudatur à Hieronymo, dummodo seruet uestigia Petri & Pauli. Alioqui, quid prodest de generibus gloriari de parentum nobilium uirtute?

Testis mihi est deus,

Secundum beneuolentiæ argumentum in perpetua memoria, qua memor est Rhomæ. Hoc enim peculiare est amicis ut non tam in se, quàm in amicis habitet. Sed uide quanta sit sollicitudo Pauli, & amicitie ratio. Nam pro ea asserenda operæ precium ei uisum fuit, iurare, et deum in testem uocare: quo discas interim de iuramento, qua ratione Christianis permissum sit, nempe in gloriam dei, & utilitatem proximi. Præceptum enim omnino non iurandi taxat animum non maximi facientem deum, nec timetem sacrosanctum nomē in re pro-

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

phana contaminari, utpote uel lucri, uel contentionis gratia: neq; negare potes hic Paulum iurasse. Idē enim est dicere: Iuro per deum, uel testis est mihi deus. quid enim aliud facit iurans, quā quod deum in testē ueritatis uocat? Et quid refert, quibus uerbis utatur? Attē de insuper quomodo doctori opus sit apud auditores fide. Nā sicut hic iurat eius rei gratia, ita alibi se laudat, & alibi excusat. Nihil enim diabolo gratius, & auditori pestilētius, quā fidē & beneuolentiā doctoris esse suspectam. Proinde obtrectatrix Maria Hur percussa est lepra: & terra absorpsit Chore & Dathan.

Quem colo in spiritu meo,

Iuramentū exaggerat, quasi dicat, frustra sit omnis labor & seruitus, si mentiar. Et declarat interim purissimum dei cultum, dum se seruire dicit spiritu, id est interiori homine, & anima deo. Exteriori autem propter deū pximo in gratia euangelizādi sibi cōcredata.

Quod indefinenter mentionem uestri faciam, semper in precibus meis

1. Thess. 1. ad Thessal. dicit, mentionem uestri faciens in precibus. Tertium charitatis signum perpetua oratio, ita & Et Moses quoque in monte pro populo orat. Erat & alia ratione necessarium precari, ut ne concionatores uideantur suis uiribus magis, quā in dei dono, uelle edificare domum dei.

Orans, si quo modo tandem aliquādo
prosperum

prosperum iter contingat

Quarto gaudent amici mutuis conspectibus & colloquijs. Sicut enim inuidi uidere nequeunt quos oderunt, unde & nomen inuidie: ita contra amici magna suauitate congregantur, cui congregationi seruit mysterium synaxeos. Ad Thessal. idem dicit, nocte & die orantes, ut uideamus uestram faciem.

In uoluntate dei:

Congregantur & mali, ac principes, sed nō in uoluntate dei, uerū contra Christum dominum. Et Balaā contra populū dei prosperum iter habuit. Paulus uero & pij congregantur in uoluntate dei, non carnali amore. Carnales conuentus sunt, in quibus gloria Christi nō queritur, etiamsi œcumenica concilia sint.

Desidero enim uidere uos.

Quinto, amici liberales sunt. Ita in signum amicitie rex Babyloniorum dona mittit Ezechie: Paulus autē lōge preciosiora dare cupit, spiritualia scilicet. Et qua lia hęc? Doctrina, confirmatio, & exhortatio. Docet per epistolam: præsens autem confirmaret, & tales decet esse conuentus Christianorum, 1. Thessalon. 5. Adhortamini uos mutuò, &c.

Quo capiam consolationem.

Vult & ipse cōsolationem. Nam, sicut doctor cū uiderit opus suū exustū, hoc est, discipulos suos in tentatione à Christo recedere, damnū patitur, & tristatur, et

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

ita per ignem saluus fit, 1. Cor. 3. Ita & fide ac profectu suorum confirmatur & exhilaratur: nec mirum si & Paulus consolationem uel exhortationem à discipulis accipiat, cum & Moses à Ietro consilium acceperit: nec infringet ipse quod scripsit 1. Cor. 14. Potestis singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, & omnes consolationem accipiant.

Nolo autem uos

Hoc paragrapho certis argumentis probat non esse fictum uel uanū, qd' dixit se desiderare inuisere illos.

Ignorare,

Primum indicium charitatis, quia sepe Paulus institerat iter ad Rho. & semper præpeditus fuit: id quod Rhomani ex Priscilla & Aquila, & alijs qui à Paulo Rhomam ueniebant, cognoscere poterant.

Et prohibitus sum.

Hinc colligimus non esse fortuitum aduentum uerorum Apostolorum. Nam Christus hoc suum opus esse dicit, q' operarios in messem extrudit. Et apostolis Lu. 10. inquit: Ecce ego mitto uos, ut agnos inter lupos. Nam & Amos 4. prædictum est: Pluet dominus in die illa super ciuitatem unam, & super aliam non pluet. Et Esa. 5. mandat nubibus ne pluant. Ita Actuum 16. prohibentur Barnabas & Silas ire in Bithyniã. Apud Thessal. Paulus conqueritur, se à sathana impeditum, quo minus illos inuiseret. Actuum 18. iubetur loqui Corinthijs,

rinthijs, eo q̄ multū populū ibi habeat. Facit aut̄ hoc deus, uel quod auditores indigni sint, sicut quādo iubet excuti puluerē de pedibus: uel ut auidiores uerbi fiāt.

Vt fructum aliquem,

Argumentum secundum à spe multorum fructuum, qualis sperabatur à Rhoma, eo q̄ insignis ciuitas esset, & domina ac caput mundi. Ita & dominus inquit Ioannis 14. Ego uos elegeri, ut eatis, & fructum afferatis. non carnalem, sed spiritualem.

Sicut & in cæteris.

Tertio arguit à debito, quasi dicat: Etiam si nullum fructum acciprem, officij tamen mei rationem habere debeo. Constitutus enim sum à deo doctor gentiū, tam Græcarū, quàm nō Græcarum: ut ne quis putet me patriæ soli additū. Nā me omnium ecclesiarū premit sollicitudo. Hac igitur ratione & teneor Rhomanos docere. Est & in hoc insigne officij apostoli, q̄ cruditorum & rudium doctor sit. Igitur & plebei apti sunt ad doctrinam Pauli, & sapientes ex eadē proficere possunt. Nec mirū, quandoquidem & Petro in faciem restitit. Galat. 2.

Paratus sum uobis quoque.

Id est, hoc debitum accedit meæ alacritati. Ita 1. Corinth. 9. Væ mihi si non euangelizauero.

Non enim pudet me Euangelij Christi,

Quartum argumentum à gloria Euangelij. Posset enim quis dicere: Fateor tibi esse animū inuisendi, spere

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

aliquam fructuum, & officiosum quoq;: sed remoratur te quod plerosq; quia in Rhomana ciuitate dedita spectaculis, & plena triumphis, male audit uerbum dei: & propterea erubescens, eo non acceleras. Respondet modeste, se non erubescere, cum posset maximos suos triumphos ebuccinare: & sic ostendit maximam gloriam esse uerbi dei. Interim uide confusionem Christianorum, qui erubescunt sermones Christi. Nam & illos filius hominis erubescet, cum uenerit in maiestate.

Virtus enim dei est.

Clausula hæc bene obseruanda erit. Nam hic ingressum habemus in epistolam totam. Proinde hic tanquam in limine grauiter aberratur. Igitur status rei tractanda est, Verbo dei credentes saluos fieri. Et hæc est potentia uerbi, ut ipsum uerbum sit potentia dei. Ad salutem, id est ut saluet omnes credentes: neq; enim est alia uia salutis. Ita 1. Corin. 1. Sermo crucis ihs quidem qui pereunt, stultitia est: at nobis qui salutem consequimur, potentia dei. Et uisum est deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Et uide quam necessarius sit auditus uerbi dei. Nam satius foret omnes ceremonias tolli, quam uerbum dei intermitteri. Hic etiam habes, quod respondeas assertoribus liberi arbitrij, dicentibus, quare deus præcipit ea, quæ nostras uires excedunt. Desine cõqueri. Ecce habes in uerbo dei, & in scripturis diuinam efficaciam, quæ animum excitet, & uirtutem suppræditet. Nõ uidemus omnes quotquot uere audiunt uerbum dei

bum dei fructum facere, illud aut repellentes excæcari?

Iustitia enim dei reuelatur

Mos scripturæ est, ut uniuersalem perfectam, quo magis animis insideat, bifariam dicat, nempe per affirmatiuam, & negatiuam eius: ut in Psalmo 13. arguens nos esse omnes peccatores, &c. Primum ponit affirmatiuam, & dicit: Omnes inutiles facti sunt. deinde subiicit negatiuam: Non est qui faciat bonum usq; ad unum. Proinde ubi talia occurrunt, nemo loquacitatem putet. Nam emphatica contentione reijciuntur hi, qui scripturæ uim facere nituntur. Ita & hoc loco cum proposuisset singulare suum paradoxon, quod uerbo dei salui fiant credentes, duplici illud propositione explicat, sicut & in multis locis scripturæ: ut Ioan. 3. Qui credit in filium, habet uitã eternam. Vides hic affirmatiuam. Qui autem incredulus est filio, non uidebit uitam, sed ira manet super eum. Vides negatiuam hic. Item Ioan. 3. Qui credit in eum, non cõdemnabitur: qui uero non credit, iam condemnatus est. Et Marci ultimo: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, &c. Ita & hoc loco primo per affirmatiuam indicat, dicēs: Iustitia dei per illud reuelatur. deinde ponitur negatiua: Reuelatur enim ira dei, &c. Est aut dictum illud dignũ quod magnifice tractetur. Nã uerbũ dei petra est et fundamentum, supra quod ædificandũ: de quo 1. Cor. 3. Nã sicut Christus fundamentũ nostrũ, ita & uerbũ eius. Nã dñe uerbo Christi credimus, Christo credimus. In hac pe-

Verbũ dei
petra.

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD
tra multi offendūt, nempe increduli: saluātur autē alij,
credētes scilicet. 1. Pet. 2. Vobis iā qui creditis precio-
sus est, nō credentibus uero factus est lapis offendiculi.

Reuelatur

Consilium illud dei, quod per fidem & uerbum cru-
cis omnes gentes saluandæ, & ad gloriam adducendæ
sunt, ualde arcanum fuit, & absconditum à seculis: ut
Ephes. 3. & Coloss. 1. Fuit etiam occultatum principi-
bus mundi, 1. Corinth. 2. Nam si principes mundi hanc
sapientiam dei, quæ est stultitia crucis, agnouissent, nun-
quam dominū crucifixissent. Illud nunc prædicatione
Euangelij reuelatur. O beatā apocalypsim, de qua do-
minus Petro: Beatus es Simon Bar Iona, quia caro &
sanguis non reuelauit tibi: sed pater meus qui est in cœ-
lis. Hæc est unica sapientia & scientia Christianorum,
scire Iesum, & hunc crucifixum: quam profecto igno-
rant omnes pharisei & iustitiarij, in suis operibus, &
non in misericordia dei confidentes. Fuerunt hætenus
obuelati oculi nostri, ne tāta mysteria cerneremus: nūc
gratias debemus detrahenti uelamen.

Iustitia dei.

Cauē ne intelligas hic per iustitiam dei, iudiciū dei,
quo animaduertit in noxios: uel iustitiam, qua ipsemet
est sua iustitia. nam sic exponere deberes: Iustus deus
reuelatur per Euangelium. Sed Paulus hoc non uult:
uerum sensus est, quod per Euangelium innotescit, quis
iustus sit, id est, quis in gratia sit. Declarat enim Euan-
gelium

gelium, q. deus amicus sit credulis, iratus incredulis: at que ita opponitur hic iustitia dei iræ dei. Et est iustitia dei, quæ gratis iustificat impiū, absq; operū respectu.

Ex fide in fidem.

Videmus quosdam temerario iudicio iudicare, deū sibi uel alijs offensum, uel beneuolum, si uideant se temporali prosperitate uel florere, uel destitui: sicut amici Iob de Iob iudicabant. Sed nō ita reuelatur iustitia dei. Nā alioquin omnes sancti qui persecutionē in hoc mundo patiuntur, iratum haberent deū: & Christus crucifixus mundū placans patri, non fuisset in gratia. Sunt alij, qui sibi ex operibus suis gratiam & amicitiam dei pollicentur: ut pharisæi omnes, non intelligentes illud Esa. 63. Immundi sumus omnes nos, &c. hi faciūt quæ si non indigeāt misericordia dei. Sed neq; sic reuelatur iustitia dei: cum nullum opus hominis per se ita nobile sit, ut inde sibi deū promittere possit homo placatum. Aedifica tēpla, pasce pauperes, macerare ieiunijs, at-
teuerte martyres ardore patiendi, uince prædicandū felicitate angelos, adhuc nullus eris coram deo, neq; iusti nomen mereris. In quo igitur reuelatur iustitia dei? Respondet: Ex fide in fidem. Et quid hoc est? Vult dicere, In omnibus fidelibus. Ita enim simplicissime censeo exponendum, ut respondeat suæ antithesi. Reuelatur ira dei super omnem impietatem. Hic dicit, De fide in fidem: hoc est, ubicunq; fuerint fideles. Postea autem, Super omnes infideles. Et dicet quis: Et quid opus hac

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

expositione? An nō potuit spiritus sanctus dirigere linguam Apostoli, ut diceret: Reuelatur super omnem incredulitatem? Responde, quod neq; hoc caret mysterio. Hoc enim tropo sermonis electorū paucitas indicatur, qui uerbo dei obediunt: dispersi enim sunt. & per misericordiam dei hincinde assumuntur. Non satisfacit hic quod dicūt, ex his quæ patribus dicta, perueniri ad fidem Euangelij: uel quod discamus fidem subinde augescere. Nō enim hic agitur an homo fidem habeat torpidam, uel uiuacē, uel de ortu prædicationis: sed quod deus pro iusto habeat omnem qui fidem habet: neq; iustitia ita tribuitur fidei nostræ, si exacte loquaris quasi operi nostro: hoc enim foret abuti fide, si fide mea uidear fidere, quasi dignum aliquid in me sit quod remuneret: sed ideo tribuitur iustitia fidei, quia fides tribuit totum dei misericordiæ. Et confiteri debemus interim fidem nostram ita infirmam & indignam, sicut cætera opera, ac orare ut augeatur. Nam quam diu uiuimus, fides imperfectior est, & augeri potest: nihilominus tamen saluat, etiam si fuerit ut granum sinapis, modo sit uera fides.

Sicut scriptum est:

Valde opportune citatur testimoniū Habacuc. Apostolus enim dicit reuelari iustitiam dei non ex præsentia aduersitate uel prosperitate, neque ex nudis operibus: sed fide ipsa. Hæc clare etiā inuenies apud prophetam. Conquerebatur enim, iuxta iudicium carnis, de prosperitate

ritate impiorum, quasi iusti essent derelicti, & non accepti deo: sed cum staret super custodiam suam, id est, cum esset in contemplatione, reuelatum est ei per uisionem, ex quo iustitiam dei agnoscere deberet: & preceptum accipiebat, ut tanquam rem memorabilem, & ad omnes pertinentem in buxo scriberet.

Iustus autem in fide sua uiuet.

Hoc est, nō putes illum mihi gratum, qui hic prospere agit iuxta hoc seculū: sed qui fidem habet. Mox etiā reijcitur superbia eorū, qui in suis operibus confidunt: subdit enim, Quomodo uinum potētem decipit, sic erit uir superbus. Confidentia in bonis operibus, & felicitas temporalis superbos reddit, neq; recte iudicare sinit, sed inebriat & decipit: de quo uino habes Esa. 28. Absorpti sunt à uino, errauerunt in ebrietate, nescierunt uidentem, & ignorauerunt iudicium.

Iustus

Septuaginta legunt Iustus meus, id est, quem ego pro iusto reputeo, uiuet in fide.

Viuet.

Viuet in futuro dicit, ostendens quod iusti in hoc seculo cōtempti uiuant, & cōputentur cum mortuis, crucifixi scilicet huic mundo: sicut & psaltes dicit: Propter te tota die mortificamur, estimati sumus sicut oues occisionis. Et Ezechielis 37. dicuntur ossa mortui: ceterum in futura uita uere uiuent absque omni aduer-

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

sitate. Propterea uerū est dicere, quod iustus etiā nunc uiuat. Renascitur enim fide ad spiritualem uitā, ut est Iaco. I. Volūtariē genuit nos uerbo ueritatis. Tūc autē nascimur, quādo credimus uerbo. Vnde & frequenter dominus dicit in Euāgelio: Fides te saluū fecit. Proinde fides ad opera confert, sicut uita ad alimentū. Fieri potest ut uiuat aliquis, & alimenta nō capiat: sed non inuenies ullum qui cibū capiat, & non uiuat. Quid igitur mirū, si fidei iustificatio tribuatur, & nō operibus? Nā qui fide caret, mortuo est similis. De hoc uide Chrysostomum in sermone de fide & lege naturæ.

Ex fide uiuet.

Signanter dicit Ex fide uiuet, nō ex opinione, uel scientia: nam illa tria gradibus inter se distāt. Opinio ambigua est, nec firmiter assentit: sed nunc hoc, nunc illud sentit. & dicitur fides simulata, I. Timoth. I. ubi exigit fidem nō simulatam. Et hæc est fides illa, qua aliqui putant se posse è uiribus liberi arbitrij elicere: ut quando uoluerint, credant: quando autem noluerint, non credant. Scientia autem certior est, & habetur certis argumentis, quibus contradici nequit: sicut dum ex creatura cognoscimus creatorem: hanc Apostolus hic ueritatem appellat, alij historicam fidem uocant. Et hæc per se inefficax est: & sicut lex inflat, & operatur irā, quamuis nobis in adminiculum data sit: At fides certa est & efficax, innititur uerbo dei, & ueritati ipsi, quæ falli nequit, etiam contradicente humana ratione.

Hæc ad

Hec ad Heb. 11. describitur, quod sit earum rerum quæ sperantur hypostasis, & argumentum eorum quæ non videntur. quasi diceret, esse pignus quoddam, & certâ possessionem earum rerum, quæ sperantur & non videntur. Qualiter autem uiuamus per fidem, infra latius docet cap. 3. Iustitia uero dei per fidem Iesu Christi. Et quomodo fides sit efficax, docet capite quinto.

Reuelatur enim ira dei.

Ira dei opponitur iustitiæ, & est sensus huius dicti: Omnes impij & iniusti per uerbum dei denunciantur deum habere iratum: nō quod ira accidat deo, sed quod effectus iræ sentiāt, dum deus gratiam suam retrahit. Et discite hoc loco, quod sicut non est necessarium ponere specialem quandam infusam qualitatem in anima, præter peccatum, quando deus nobis irascitur: ita nec cum sophistis ponenda specialis qualitas gratiæ, quando nobis amicus est deus. Nam qui fidem habent, certe in gratia dei sunt.

Ira de cœlo

Id est manifesta, quā impij nō possunt effugere, sicut et à fulmine nemo potest effugere, qd̄ supernè descēdit

Super omnem impietatem.

Hoc est, aduersus omnes impios & iniustos homines. Inter impietatem & iniustitiam hoc interest, quod inter fidem & opera. Nam sicut fides erga deum, ita & impietas: & sicut opera sunt erga proximum, ita & iniustitia.

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD
Veritatem in iniustitia detinent,

Veritatem in iniustitia detinere, est habere fidē historicam, imò diabolicam quandam notitiam dei, absq; pio affectu. Et hoc est de se deo talentum unicum à deo concreditum. Talento enim scientiæ ueritatis foenerandum erat talentum aliud sanctæ uitæ, ut coleretur deus sicut oportet. Ex hoc patet apostolum hoc loco potissimū contra phariseos ac philosophos, ac sapientes huius seculi pugnare, quāuis sub illis & alij cōprehendātur, quibus uel minima dei notitia contigit, atq; ita totum humanum genus quodammodo obnoxium fit iræ dei. Omnes enim nascimur filij iræ, & omnes peccauerunt ac destituuntur gloria dei. Infra ca. 3. Perstringit tamē sermone philosophos magis quàm alios, quia subdit: dicentes se esse sapientes, &c.

• **Eo quod cognobile dei.**

Quia fidei est credere misericentem deum, non propter nostra opera, sed propter illius misericordiā: ideo operæ preciiū fuit, ut primū damnarētur opera nostra, & conuinceremur esse peccatores: sicq; agnito morbo medicū accerseremus, & fide cōmitteremus nos deo. Probat igitur impietate & iniustitiam, grauissimos scilicet morbos humani generis. Ceterū quo clarius nos conuincat, tollit nobis excusandi occasionem, indicans omnibus positam legem naturæ qua deus agnoscitur: ideo dicit, **Eo quod cognobile dei.** Deus quidem natura
sua

sua creaturis omnibus incognitus est, ut Ioānes inquit: Deū nemo uidit unquam. ex operibus tamen & creaturis cognobilis est. Neq; nostri officij fuerit mysteria eius curiosius inuestigare, ne ut scrutatores maiestatis opprimamur: Sed adoranda potius sunt arcana, quam excutienda: sicut & angeli obuclantes faciem suam alis apud Esaiam cap. 6. contestantur se non posse comprehendere notitiam dei. Ideo dicit, quod cognosci de deo potest: quia non totus cognosci potest. Nota.

Deus enim illis manifestauit.

Cognouerunt illi quidē non cognitione ouium, quae pastoris uocem agnoscunt, & quorum pectoribus diuina mysteria significauit deus. Quarum etiam cognitio à fide non differt, facitq; θεοῦ ἰδῶντος, Ioan. 10. Ego sum pastor bonus, & c. Matth. 11. Nemo nouit patrem nisi filius, & c. Cognouerunt autē philosophica cognitio ne, quae data est, ut homini desit excusatio, nō quod per illam proficiat: caret enim energia.

Inuisibilia enim mundi.

Inuisibilia eius intellige, ut ipse exponit, potētia & diuinitas. Exponit autē hoc uersu quomodo deus se manifestet. Creauit enī illa, & ante oculos nostros posuit, uimq; agnoscedi dedit, eternū & incomparabilē esse illum, qui talia cōdidit, Quod si quibusdā nunq̄ tātus rationis usus, uel potius tāta illustratio cōceditur, idē de illis iudicandū erit, quod de pueris & morionibus.

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD
Inuisibilia, &c.

Exponit quomodo deus manifestet se, & commendatur nobis contemplatio diuinitatis à rebus uisibilibus, quam negligentes arguuntur, Esa. 5. Opus domini non respicitis, propterea captiuus ductus est populus. Unde Psaltes admirās dicit, Psalmo 18. Cæli enarrant gloriam dei, & opera eius annunciat firmamentum. Et, Eleuata est magnificentia eius super cælos, &c. In quorum interpretatione quidam existimant omnino scripturis indignum, ex uisibilibus diuina contemplari, dicentes, quid magni si de cælis istis intelligas? proinde ad allegorias se uertunt: sed habes hic Apostolum mouentem. Discas igitur ex pulchritudine, situ, magnitudine, celsitudine, duratione, ut adores eum qui tanta facit: & si in ijs creaturis aliquem defectum inueneris, discas id deum permisisse, ne in creaturis hæreres oblitus cõditoris. Atq; ita sit totus mundus tãquam liber, quo potentiam, sapientiam, ac bonitatem cognoscas. Potentiam quidem, nam nemo alius tãta facere posset. Sapientiam uero, quia omnia mira uarietate disposita sunt. Et nõ inuenies in toto unam rem alteri per omnia similem. Deniq; & bonitatem, quia nihil sua utilitate caret, etiam uenenosa, & quæ nobis inutilia uidentur. Vidit enim deus quæ fecerat, & erant ualde bona, Genesis primo. Et Apostolus signanter non dicit ex creatione cæli, sed mundi: ne in solis summis deum admirabile credas, nõ enim minus admirabilis in musca quàm elephanto,

elephanto. in flosculo quàm cedro. Hæc igitur sint nobis legis loco, & admoneant ut creatorem supra creaturam diligamus. Pertinet enim & hoc ad fidem, ut est ad Heb. 11. ubi dicitur: Per fidem intelligimus perfecta esse secula, ut ex his quæ non apparebant, ea quæ uidentur, fierent. Fides autem non solū uult ut coniectes, sed planè confidas illum ipsum qui tanta creauit, & tuum esse ac fore saluatorem.

Vt sint inexcusabiles,

Non dicit commendabiles, sed inexcusabiles. Deus enim commendabilis est solus, uiresq; ac opera nostra illi tribuenda sunt. Scientia ideo datur, ut faciat inexcusabilem, ne quis deum iniustitiæ arguat. Facit & eum inexcusabilem, qui infirmus est: nam & sua culpa infirmus est. Et is qui prescribit tantam legem, fidelis est, ut inuocatus auxilium suum præstet, quo lex impleatur. In summa, à nobis est auerti à deo: à deo uero, ut perpetuo illi adheramus.

Propterea quod cum cognouerint deū,

Ostendit impietatem & iniustitiam omnem ab igna uia & contemptu uerbi dei originem ducere. Et planè terribilis sententia est, quæ merito omnem oscitantiam nostram excutiat. Nam qui in uno talento infidelis fuerit, & à cognitione legis ac dei se auerterit per suam negligentiam, non solum non constituetur super multa, sed & eo quod habet priuabitur, grauibusq; pœnis af-

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

fligetur. Igitur uitiorum causa est contemptus uerbi dei per quod deum cognoscimus: siue id fiat per opera naturæ, creatorem demonstrantia: siue per doctorem, siue intus doceatur.

Non ut deum coluerunt,

Primum ostenditur impietas, contemptus scilicet dei, quando non ut decet glorificatur. Dicit autem Paulus 1. Corinth. 6. Glorificate deum in corpore uestro, & spiritu uestro. Spiritu glorificamus deum fide, quæ facit, ut diligamus eum super omnia, adoremus & laudemus: & omnibus modis uoluntatem nostram per obedientiam & gestationem crucis illi subijcimus, quo modo & Christus patrem glorificauit. Corpore autem glorificatur continentia & castitate, ut est in priore ad Thessalonicenses quarto: Sciat unusquisq; uestrum uas suum possidere cum timore. & cetera. Glorificamus item deum operibus nostris, quæ dum proximi uident, ad glorificationem dei excitantur. Primum hic dicit de glorificatione in spiritu, deinde de glorificatione per opera, siue in corpore nostro, siue in possessione nostra, dum benefacimus proximo. Et uidentur quidem illa ad philosophos solos pertinere, qui ueritatem detinuerunt in iniustitia: Sed recte ad omne hominũ genus retuleris, ut omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus deo. Habe aut exemplum in Adam et Eua, quorum naturam sapimus. Nam illi mox ut uerbum dei neglexerunt, in impietatem & alia uitia corruerunt

corruerunt. Apostolus quoque diligenter agit, ut iustitia dei manifesta sit, & nostra iniustitia conuincatur. Deum glorificare, dei donum est. Nemo enim glorificat, uel gratias agit, nisi in spiritu sancto. Deum autem non glorificare, ex nostra ignauia est, sicut & cetera quæ sequuntur. Quater autem hanc eandem sententiã dicit. Secundo subiungit qui mutarunt ueritatem in mendacio. Tertio dicit, quæadmodum non probauerunt ut deum agnoscerent, etc. Et quarto ad finem capituli dicit: Qui cū dei iustitiã cognouerunt, &c. ut sepe repetita eadẽ sententia, euidentiùs quod uolebat, doceat.

Et uani facti sunt.

Alludit Hieremias cap. 2. Quid inuenerunt patres uestri in me iniquitatis, quia elongauerunt à me? & ambulauerunt post uanitatem, & uani facti sunt. Qui enim adheret creaturæ, uanus fit: qui uero domino, diuinus fit, ut I. Corinth. 6. Qui adheret domino, unus spiritus est: ita etiam qui accedit ad lucem domini, illustratur. Dicit Psalter: Accedite ad eum & illuminamini, &c. qui uero lucem negligit, obtenebratur.

Διαλογισμοῖς.

Vertere potes & disceptationes, ut perstringatur philosophi, & reliqui in dubiũ uocantes ea quæ de deo didicerunt. Nam διαλογισμὸς etiam ἀδολεχία est. Illæ sunt tenebræ quæ operierunt terram, & caligo est quæ obtexit populos. Esaiæ 60. Cum se crederent sapientes coram mundo, stulti facti sunt coram deo.

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Et mutauerunt gloriam

Vide progressum peccati, & quantum crescat impietas, nisi statim ei per poenitentiam obuictur. Disputationem enim illam fide carentem secuta est idololatria, qua gloriæ dei potissimum derogatur: quam sententiam etiam sepe repetit. Et uide etiã hoc loco quantum ab idolis & simulacris abhorrendum sit, per quæ aliquid diuinæ gloriæ decrescit, & commutatur ueritas in mendacium. Nam datur eis quod non sunt. Sunt enim lapides & ligna, & dici incipiunt deus, uel diui. Vnde Lactantius etiam simulachrorum nomen deductum dicit à simulatione, id est fallacia.

In similitudinem imaginis hominis,
Ut fuerunt idola Veneris, Palladis, Iouis. &c.

Et uolatilium,

Nam Aegyptij coluerunt accipitrem atq; ibim.

Et quadrupedum,

Coluerunt enim quidã bouë, ouem, leporë, & alia.

Et reptilium.

Ita excæcatus fuit homo, ut etiam infima animalia coleret, ut puta murem. Inuenis autem in historijs, quod caepe, cyminum, & fornacem, & febrem, & pallorem, & alia dignatæ sunt gentes deorum nomine.

Obsersua tamen non omnes tam stupidos fuisse, quod ignorarint lapidibus & lignis nullam esse diuinam naturam: sed statuerunt idola in terris uirtutibus quibusdam cœ-

dam coelestibus. Et dum honorē haberent idolis in terra, putauerunt se rem facere gratam ijs, quos dicebant in caelo. Eadem cecitate non parua pars vulgi adhuc laborat, quæ gloriam dei in creaturas, & in sanctos, atque in idola, cōtra præceptum dei transfert. Origenes contra Celsum libro 4. laudat rempublicã Iudæorum, in qua nec imaginum factores, nec statuarum fabricatores fuerint. Et declarans legē Exo. 20. dicit mentem legis fuisse, ut singulis in rebus, sicut ueritas exigebat, Iudæi uersarentur: nec præter uerum effingerent alia qua. Libro autem 7. non uult dissimulari impietatē cultus idolorum, quemadmodum philosophi fecerunt.

Ideo & tradidit illos deus,

Hanc impietatem sequitur iniustitia: quia non rededitur corpori, qd' corpori debetur. Debemus autē corpori continentiam & sanctimoniam, ut possit esse templū spiritus sancti. Peccata autem illa posteriora, dicuntur poenæ infidelitatis, & fructus carnis: quia si uere crederemus deo, sanctificaremus corpora deo. Porro deus tradit peccatis, subtrahendo suam custodiam, & res linquendo nos cōcupiscentijs, quæ in carne nascuntur, non inuoluntarios ad nouas cōcupiscentias protrudendo. Iacobi 1. Vnusquisque à propria cōcupiscentia abstrahitur & inescatur. Deinde concupiscentia ubi concipit, parit peccatum. Secundo deus tradit, dando occasiones, & non impediendo. Tradit tertio deus, peccatum puniendo peccatis.

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Vt dehonestarent corpora sua.

Primorum parentū nostrorū corpora cum adhuc nō peccassent in paradiso, magna gloria uestita erant, sed propter inobedientiam ablata est. Vnde nuditatem suam agnoscetes, tegebāt se perizomatis. Porro prozlabi in immunditiam multo maioris dedecoris est: nam sic pudor & perizomata abijciuntur. Primū comparatus est Adam iumentis insipientibus. Quanta igitur fœditas, si ulterius concupiscentia grassetur. Vnde Paulus Corinthijs dicit: Qui scortatur, in propriū corpus peccat. Vnde hic uocat affectiones ignominiosas fœditates, & præmia erroris. Et animaduerte, quomodo et ab hoc peccato ad maiora fiat transitus.

Et coluerunt creaturam.

Argumentum hoc loco habes, q. cultores idolorum etiam agnouerint summū deū: sed præter eum etiā alios coluerunt. Forz à enim præpositio non tam super, q. præter significat. Quamuis cuiusq. honorem habemus alio præterito, illum summo loco colere dicimur.

Qui est benedictus,

Signanter addit, quasi diceret: Quantumcunq. deum colueris, maiori honore dignior est, & laudandus est in secula, ita ut à cultu eius nunquam cessandum, & ad alios transeundum.

Amen.

Subscribit pio affectu alios etiam adhortans.

Propter .

Propter hoc tradidit.

Eodem uerbo utitur quo supra, ut iterū indicet peccata peccatis puniri. Nam nisi pœnitentia refrenemur à peccando, gratia dei nos reuocante, indies grauius peccamus. Ita quum prius posuit libidinem, ut pœnam impietatis: nunc portentosam Sodomitarum libidinem subdit, ut grauiorem pœnam.

Nam & foeminae eorum

Foeminae, quae propter naturalem pudorem continentiores esse debebant.

Mutauerunt

Bene respondet superiori sententiae. Quia enim mutauerunt gloriam dei, puniuntur, ut & suam ipsorum gloriam mutant.

Naturalem usum,

Sicut in impietate adorauerūt idola se indigniora: ita & in immunditia deteriores fiunt brutis animalibus, quae naturalem usum custodiunt.

Et praeuium quod oportuit.

Manifeste dicit peccatum peccato puniri.

Et quemadmodum non probauerunt.

Nunc tertio obijcit contemptam notitiam dei. Et aliam pœnam subijcit, nempe iniustitiam in proximos.

In reprobam mentem.

Reprobam mentem, deprauatū iudiciū est, dū bona iudicamus mala, & mala bona: & lucē tenebras, et tenebras lucē:

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD
ut Esa. 5. & 19. dicitur immittere spiritum uertiginis.

Impletos omni iniustitia.

Iniustitia genus est iniquitatum, quæ erga proximum quem offendimus, uel in diuitijs, & hæc fit per auaritiã: uel in honore, & hæc fit per uersutiam: uel in cõiuge, uel filia, & hæc fit per fornicationẽ: uel in membris corporis, & hæc fit per occidẽdi crudelitatem. Et de his habemus quatuor præcepta in decalogo. Auaritia prohibetur, dum dicitur non furandum: Versutia uero, in falso testimonio: fornicatio, quum prohibetur adulterium: affligendi libido, in homicidio.

Πορνεία,

Scortatio hic generale nomen est, etiam sub se adulterium continens.

Πονηρία,

Proprie dicitur malicia, & pertinet ad malignas tentationes, quæ subdolo animo fiunt. Vnde & diabolus ἡ ἄγγελος dicitur: ut in oratione dominica, Libera nos à malo. Et opponitur malicia hæc candori. Candidus enim omnia in bonam partem interpretatur, & sincero animo adest: ὡς ἄγγελος autem insidiatur famæ, & dolis agit omnia.

Πλεονεξία,

Auaritiæ genus est, quod sub se furtũ, latrocinium, usuram, & cætera continet.

Κακία,

Videtur hic proprie libidinem offendendi significare.

Κακία

κακοηθείας,

Qui sunt malis affectibus præditi, inepteq; gaudēt
 & tristantur, timent & sperant quæ non oportet, κα-
 κοηθεΐε dicuntur. Nam de illis quatuor affectibus hoc
 nomen proprie dicitur.

Φιθυρισάς,

Susurriones, qui in occulto obtrectant.

καταλάλας,

Obtrectatores, qui in aperto.

Θεοσυγαΐς,

Dei osores, qui oderunt dona dei in proximis, sicut
 Cain in Abel ægre ferebat acceptum sacrificium.

Υψηλόφάνης,

Elatos præ alijs, ἀλάζονας, Thrasones, & gloriosos.

Εφδυσετὰς κακῶν,

Inuētores malorum. Sicut tyranni quidam præmia
 statuerunt ijs, qui noua tormenta inuenirent: ut Pha-
 laris. Alij præmia statuerunt inuentoribus nouarum
 uoluptatum, ut Sardanapalus.

Γονεῦσιρ ἀπαθεΐς,

Parentibus immorigeri. Vide quantum peccatum
 grassetur: quia & in hoc leges naturæ oppugnant, quæ
 docent parēre parentibus.

Ασωέτης,

Stupidi, qui nesciunt se peccare.

Ασωθέτης,

Fœdissimi, cum quibus nihil negocij geri potest.

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

ΑΣΟΥΥΣ,

Qui carent naturali affectu: qualis est parentum erga filios, & contrà.

ΑΠΩΝΟΥΣ,

Irreconciliabiles semel offensi, uel etiam si ipsi priores offendere cœperint.

ΑΝΕΛΕΪΜΟΝΑΣ,

Immisericordes, qui nec mortuis parcunt.

Qui iustificationem dei cognoscentes.

Hactenus arguit manifestius peccantes, nunc uero perstringit adulatorem & hypocritam. Et exponitur locus ille bifariam. Primum contra philosophos, qui innocentius uiuebant, neque superius dictis peccatis coinquinati erant: hi taxantur quod adulati sunt peccantibus, atq; ita adulatione nō minus nocuerint, quàm alij suis peccatis. Quibus & hodie multi ex doctoribus sunt similes: qui auctoritate, facundia, & eruditione prodesse possent orbi: sed metu periculorum cōniunt, silent, & adulantur. Alij exponunt de ijs qui peccant, & alios ad peccandum inducunt.

ΔΙΚΑΙΩΜΑ,

Iustificatio uel iudicium, quod talia facientes digni sint morte. NEMPE, exponit quod sit iudicium dei.

CAPVT SECVNDVM.

Ideo inexcusabilis es ô homo.

Axat hoc loco hypocritas, & eos qui confidunt in externis operibus, dicentes cum pharisæo: Gratias ago tibi domine, decimas do omnium quæ possideo. &c. Et uidetur quidem Apostolus iudices maxime redarguere: sed reuera uniuersam hominum condemnat iustitiam, quatenus nõ aguntur spiritu dei. Dicit igitur, Ideo, id est, eadem ratione. Sicut nõ est excusabilis qui manifeste peccat, & cognoscit legem: ita & tu qui latenter peccas, sciens & ipse legem, siue illa sit naturæ, siue scripta. Nam licet dicas: Non pecco publice, non adolor, non probo impietatem aliorum: ecce in hoc eris inexcusabilis, quia scis te facere quædam opera repugnante affectu. Et cum tua te arguit conscientia, quod naturali uoluntate, quæ est procliuitas ad peccandum, contradicas deo: quæ tua erit excusatio?

O homo.

Dicēs Homo, admonet humanæ fragilitatis, quæ ad malum propensa est, ut Gen. 6. Cuncta cogitatio cordis ad malum prona. Gal. 6. Considera te metipsum, ne & tu tenteris. Nam & eandem carnem gestas, & nisi misericordia dei te conseruasset, non minus profunde esses prolapsus. Eadem enim facis tu qui iudicas: & si non foris, tamen in corde.

Cap. II. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Scimus autem quod iudicium dei
est secundum ueritatem,

Iudicium dei secundum ueritatem, est non eligere personam, & non in speciem iudicare. In hoc enim differt iudicium dei ab humano, quia homo secundum faciem iudicat, & externa: deus autem corda hominum nouit, Lucæ 16. Vos estis qui iustificatis uos ipsos coram hominibus: deus autem nouit corda uestra.

Aduersus eos qui talia agunt.

Agere hic non solum dicit externum opus, sed etiam internum. Nam credere etiam opus est, similiter & non credere. Iudicium enim dei maxime est aduersus incredulos.

Cogita autem o homo,

Deo ut omnem iustitiam tribuit, ita & omnem scientiam. Arguit autem de duobus hypocritas: Primum ob simulationem, quæ se falsuros deum arbitrantur. Deinde ob impoenitentiam, quæ comes est hypocrisis.

Aut diuitias bonitatis eius contemnis?

Refellitur stultum iudicium eorum, qui opinantur se ob presentem prosperitatem, uel externam iustitiam diuinum iudicium euasuros: quos cogitare oportebat presentissimam iram dei esse, feliciter uiuere, & uitam non emendare: ut est Osee 4. capite, ubi filie adulterantes non corripiuntur. Insuper iustitia nostra interna uera est, non externa, Pal. 44. Pulchritudo filie regis ab intus, &c.

Diuitias bon

Diuitias bonitatis,

Tropus est Hebræus, id est, abundātem bonitatem: ita diuitiæ sapientiæ, id est, abundans sapientia. Propo- nitur item nobis longanimitas dei in exemplum, ut pa- tienter feramus inimicos nostros, & alia aduersa. In- ter bonitatem, patientiam & lenitatem discrimen est hoc. Boni enim largiuntur suauiter. Apud Græcos uer- bum est significantius, ἡσότης, quod uenit à ἡσυχία, id est, uti, dum quis expositus est usui omnium. Patiētia refertur simpliciter ad tolerantiam malorum. Lenitas adijcit diuturnitatē tēporis, et expectationē patiētiæ.

Ad pœnitentiam te inuitat

Disce hoc loco, quomodo interpretari debeas ope- ra & facta dei in hoc seculo, nempe ut omnia in bonum tuum permissa sint, siue bona susceperis, siue mala. Et unde scimus hoc? quia dicit propheta, Nolo mortem peccatoris, sed ut magis conuertatur & uiuat. Ita etiā deus uult omnes homines saluos fieri. Nam talia sunt omnia opera dei, quæ ad pœnitentiam dei nos inuitare deberēt. E diuerso mala omnia nobis adscribēda sunt, ut Baruch. 1. & Dan. 9. Domino deo iustitia, nobis au- tem confusio faciæ nostræ. Et Oseæ 13. Perditio tua Israël, tantummodo in me auxilium tuum. Disce etiam quod thesaurus iræ non irrogatur simpliciter peccatis, sed impœnitentiæ, quæ est peccatum ad mortem. Amos 1. Super tribus sceleribus, & super quatuor non

Cap. II. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

conuertam faciē meam: id est uenia datur peccatis quæ cognitione, uel sermone, uel opere fiunt: impœnitentiã autem ueniam non assequitur.

Iram in die iræ

Iram dicit ablationē gratiæ: reuelationem, ablationem honoris: iustum iudiciũ perpetuũ supplicium.

Iusti iudiciũ dei,

Iustum primo, quia contra honorem dei perpetuo uoluerũt peccare impij, et in delicijs peccati agere. Vnde dignũ ut & perpetuo puniãtur. Secundo, quia noluerũt hic audire deũ auocantē, indigni sunt qui posthac exaudiantur. Tertio quia non fuerũt misericordes proximis, proinde et ipsi misericordia nõ sunt digni. Quarto, iustum est ut dona auferantur ingratis, & induantur maledictione, qui noluerunt benedictionem.

Qui retribuit unicuiq̃.

Retributionem bonorum pollicetur fidelibus, qui per dilectionem usq; in finem perseuerant: & ita tria commendat, fidem, dilectionem, & perseuerantiam. Fide enim quærimus. unde dicit: Quærunť gloriam & honorem. Nullus enim quærit, nisi cui est spes inueniendorum bonorum, maxime autem gloriæ & honoris, & incorruptionis in humilitate & contemptu, ac aduersitatibus huius uitæ. Non uidentur enim quæ quærunť uel expectantur. Ita Abrahæ loquitur, Exi de domo tua in terram quam monstrauero tibi. de incerta terra

ta terra loquens, ut inuisibilem spe fidem comprobaret. Secundo charitatem uel dilectionem commendat, dum dicit, boni operis. Opera enim charitatis bona sunt, quæ inter bona opera recenscantur. Tertio commendat perseuerantiam. Nemo enim remuneratur, nisi qui legitime certauerit.

Gloria, & honor, & pax.

Gloria iræ opponitur, quia est abundans gratia. Honor uero reuelationi ignominiarum. Fieri enim potest, ut gloria alicui cõtingat absq; honore. Deniq; incurritur peccatio respõdet perpetuo supplicio ex iusto iudicio dei.

Contentiosi

Iudicium ipsorũ est ex incredulitate: omnibus enim quodammodo cognitio ueritatis innata est, quæ per cõtentionẽ & incredulitatẽ contemnitur, & negligitur.

Furor & ira.

Inter furorem & iram hoc interest, quia θυμὸς furor dicitur prima commotio animi etiam adhuc latens. Ira autem ὀργὴ aliquo indicio erumpens, ut est in Psalmo. Domine ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripas me. unde mitior est furor quàm ira.

Iudæi primum & Græci.

Præmiorũ & suppliciorũ quidã ordo est, ut quãto quis ueritatẽ clarius cognouit, tãto maius accipiat iudiciũ. Unde grauius punitur Iudæus, q̃ Gẽtilis: Christianus doctus, & episcopus, quàm simplex Christianus.

Cap. II. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Seruus enim sciens uoluntatem domini, & non faciens,
uapulabit plagis multis, Lucæ 12.

Non enim personarum acceptio.

Nomine personæ intellige externa illa omnia, quæ
deus non respicit, qui cor & fidem attendit: unde & ie
iunia, & eleemosynas, & preculas, atq; alia phariseo
rum opera inter personas numerare licet. Non enim il
lis datur merces, quamuis hic de gentium acceptione
uideatur loqui num quis sit Iudæus, uel Gentilis.

Quicumq; enim sine lege peccarunt.

Sine lege peccare, est cum ignorantia legis Mosai
cæ peccare: nam alioqui nulli deest lex naturæ. Maior
tamen condemnatio est in lege peccare, unde Moses est
qui condemnat Iudæos.

Non enim qui audiunt legem.

Locus ille non suffragatur ijs, qui contendunt ex
operibus esse salutem, & nõ ex fide. Nam quamuis ob
ijciant etiam locum Matth. 25. de misericordibus, ex
ternis tamen illis operibus non promeretur homo salu
tem, neq; ipsa iustificant, sed sunt indicia & testimonia
internæ fidei. Vnde & Ambrosius his uerbis hunc locũ
explanat: Non hi sunt iusti qui audiunt legem, sed qui
credunt in Christum quem promisit lex, hi faciunt legẽ.
Ita & Gentes incircumcisæ seruant legem.

Nã cum Gētes quæ legẽ non habent.

Per Gentes ne intelligas hic impios, sed uel Christia
nos ex

nos ex gentibus assumptos, uel etiã sanctos, qui tẽpore legis Mosaicæ innocenter uixerũt: qualis fuit Naaman Syrus: uel etiã ante legẽ, qualis fuit Melchisedec et Iob, ac similes. Sed & hoc bene animaduerte, quod non propterea humanis uiribus salus est tribuenda. Nam & illi sp̃iritu sancto acti, bona opera fecerunt per fidem.

Sibiĩpsis sunt lex.

Sibiĩpsi legem esse, est habere legem naturalem.

Reuelationis iusti iudiciĩ dei.

Vides hic libros, qui aperiendi sunt in die iudiciĩ, de quibus apud Dan. ca. 7. & Hiere. 17. scriptum est peccatum Iuda stilo adamantino. Reuelabitur enim conscientia nostra in die iudiciĩ, & reuelabitur uoluntas domini. In uoluntate domini scripti sunt aliqui in libro uitæ, alij uero expuncti. In corde autem nostro, uel conscientia nostra cogitationes & opera sunt scripta.

Qui demonstrant legem naturæ

Lex naturalis ipsa est consciẽtia: lex quidem dicta, quia præscribit quid iustum, quid faciendum. Consciẽtia autem, quia factorum nostrorum testis est, & operum nostrorum spectatrix. Dicitur autem & lucerna mentis, & incorruptus iudex, ac regula iudicandi de moribus. Est item & tortoris loco, unde in scripturis Esa. 14. & ultimo, uermis dicitur ac tineæ, insuper & ignis æternus. Neque alia grauior mentibus contingit erinnyis, Porro ad legem naturæ non attinent ea, quæ

Cap. II. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

nobis cum brutis communi: ut sunt gignere, educare, diligere scetus: ut legulei dicunt. Nam illa rectius inter naturales affectus ponimus. Inter cætera autem lex naturalis docet deum & parentes colendos, gratitudinẽ amplexãdam, Reip. seruiendum; neminem lædendum, & ut est in Euang. Lu. 6. Omnia quæcunq; uolueritis ut uobis faciant homines, eadem & illis facite. Vbi uoluntas ipsa legis loco est. Cæterum sicut lex scripta sua sciẽtia neminem iustificat, nisi adiuuetur gratia: ita nec lex nature, quæ deum diligendum & colendum ex creaturis monstrat, pios reddit.

Scriptam in cordibus suis,

Naturalis legis gemina sunt testimonia, externa scilicet & interna. Est enim ipsamet testis intrinsecus, & extra se declarat operibus. Hinc est qd' Adã fugit ad uocẽ domini, qd' se excusat, qd' culpã in Euã reijcit, qd' erubescimus, quod cõtumelias putamus obiecta crimina.

In eo die cum iudicabit dominus,

De iudicio occultorũ, catholica sentẽtia est, omnia in die iudicij reuelanda. Vnde & I. Cor. 4. dicit: Ne ante tempus iudicetis, donec uenerit dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & patefaciet consilia cordium. Non tamen omnes consentiunt particulatim omnibus omnia in die iudicij manifestanda. Ambrosius hoc loco dicit, manifesta omnia fieri his, qui hic negant iustum iudicium fore, ut confiteantur inuiti, quod
sponte

sponte nolebant. Ita singulis sua nota erit impietas, & à suis cogitationibus redarguentur. Relinquent enim cogitationes, notas quasdam, quasi in libro descriptas, tunc reuelandas. Ita & quod Matth. 10. dicitur, Nihil occultum quod non manifestetur. non probat singulis singulorum cogitationes manifestari, sed innocentiam aliorum declarari, & aliorum prodi improbitatem, ita ut (quod in hac uita fieri non potest) hypocritæ discernantur à ueris dei ministris. Nunc enim permixtum est triticum cum zizanijs, tunc autem triticum purgabitur.

Secundum Euangelium meum.

Iudiciū uocat Euangelium, id est certam & indubitatam prædicationē: letum quidem nunciū bonis, leuaturis capita sua in aduētū domini, & occursum illi obuiam in nubibus: grauiissimā autē annunciationē malis.

Per Iesum Christum.

Refer uel ad iudicium, quia Christo pater omne iudicium dedit: uel ad uerbum Euangelium, quia à Christo accepit Euangelium, Gal. 1. °

Ecce tu Iudæus cognominaris,

Finis hic est digressionis, & fit reditus ad ea, quæ superius sunt dicta, ut & Iudæi condemnentur, qui legē acceperāt. Eousq; autē deducit sermonē exaggeratione & gradibus quibusdā, ut summū sacerdotē Iudæorum legis notitia sanctificari neget. Vide igitur gradus

Cap. II. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

ex ordine. Primo ponit originem ex sanctis parētibus, dum dicit: Cognominaris Iudæus. Nam uerisimile est illos plus sapere, qui à religiosis parentibus prognati sint, quasi diceret, Tu qui uideris cum materno lacte diuinam suxisse scientiam. Secundus gradus, studium legis: nam singulis sabbatis legem meditabantur. unde dicit: acquiescis in lege, id est, frequēs es in lectione uel auditu legis. Tertius gradus, est à beneuolētia dei, qui maiorem sapientiam Iudæis pollicitus erat, unde dicit, Gloriaris in deo. Et Deuter. 4. Hec est uestra sapientia, & intellectus coram populis, &c. Quartus gradus est, cognoscere eximia, nempe latentem in litera spiritum, & promissum esse seruatore[m] Christum. Quintus est, institutos esse ex lege, ut omnia probare possint idoneis ex scriptura testimonijs. Sextus, ita prouectos esse, ut considerare possint se prestare ducatū cæcis, quo ad uiam morum. Septimus, posse etiam esse lumen uersantium in tenebris ignorantie, & docere ea quæ sunt fidei. Octauus gradus, habere ius castigandi alios. Insipienti enim disciplina debetur & uirga. Nonus gradus, esse in tanta auctoritate, ut absq; castigatione sola ui uerbi doceant imperitos. Decimus, tantam habere formam cognitionis, & ueritatis per legē, ut digni sint etiam primo honore sacerdotis summi. In cuius rationali & pectore scripta erat doctrina & ueritas, quo indicabatur summum sacerdotis officium esse, docere ueritatem: de quo habes Exo. 28. Et hęc esse sententiam,

Sententiã, patet ex uerbo $\mu\acute{o}\varsigma\ \phi\omega\sigma\iota\varsigma$, quod proprie si guris & imaginibus aptatur. In summa hoc dicit: quãtãuis uidetur prãrogatiua scientiã, nõ tamen iustificabit absq; fide. Ita dominus Matth. 5. Qui soluerit unũ de mandatis his minimis.

Qui doces alium, te ipsum non doces.

Sunt qui hæc simpliciter exponant de manifestis criminibus, sed mens Pauli est, internã & latentẽ hominis malitiam arguere. Ambrosius omnia illa de incredulitate exponit. Nam incredulus ignorans est, fur, adulter, sacrilegus, & debonestator gloriã dei, quantacumque sciãt: nõ enim affert ex scriptura quã oportet. Nã scriptura fidem docet in Christum. Et item hic attende pondus & gradus uerborũ. Quinq; enim ponit dignitates, & quinq; uitia. Gradus dignitatũ hi sunt: In primo enim est doctor, ille & priuatim docet. In secundo prædicator, is publice annũciat. In tertio uero iudex, is sententiã dicit, id est, præcipit. In quarto iudex seuerior, q; execratur, & cũ authoritate repudiat. In quinto, q; plurimũ de diuinis donis gloriatur. His opponuntur quinq; peccatorũ gradus. Primus gradus Ignorantia, quã aliquantã excusationẽ habet. secũdus Furtum, quo inuaduntur aliena bona. tertius Adulteriũ, contra alienã uxore. quartus Sacrilegium, in ijs quã sunt deo sacra. quinto gradu est scandalum, quo debonestatur gloria dei: qd' cãteris uitijs tãq; grauius postremo loco ponitur, allato ad hoc testimonio Esa. 52. et Ezech. 36.

Nam circumcisio quidem prodest.

Probat hoc loco Iudæos neque cæremonialibus operibus suis. neq; alijs operibus legis iustificari: sicut antea probauit non iustificari iustitia legis. Vnde quod de circūcisione hic dicit, intelligere potes de omnibus externis operibus, etiam his quæ in lege præcepta sunt. Porro apostolus caute ingreditur sermonem, ne uideatur aduersarius legis. & bonorum operum. Locus contrarius uidetur ad Galat. 5. Si circumcidimini, Christus nihil uobis proderit. sed non est contrarius. Vult enim ut iustificatio non ponatur in circūcisione, sed in Christo ipso. Non prohibet q. cæremonie aliqua habeantur tanquã opera charitatis: sed negat quod faciant iustos.

Si legem seruaueris,

Legem hic dicitur seruare, qui seruat mentem legis: id est, qui fidem habet in Christum. Possunt aliquot conclusionibus sententiæ præsentis paragraphi explicari, quæ admodum difficile quibusdam persuadentur. Conclusio prima & sensus huius dicti: Fides facit omnia externa opera & conatus nostros bene ualere, & utilia: quia legem seruare, est habere fidem.

Quod si transgressor es legis.

Secunda conclusio, Carentia fidei uertit omnia in peccatū, & facit omnia opera inutilia. ut infra: Quod non est ex fide, peccatū est. Facit item ex Iudæo nō Iudæum: nam hoc est uertere circūcisionem in præputiū.

Si igitur

Si igitur præputium, &c.

Conclusio tertia, Habes fidem in Christum, totam legem seruat, & non minus gratus erit deo absq; externo opere, quàm cum illo. Præputium enim dicitur, qui externam iustitiam non habet. Certum tamen est, quod omnes qui fidem habent, tempore & locis opportunis nullum externorum honorum operum omittent.

Et iudicabit quod ex natura,

Quarta conclusio, Habens fidem sine externo opere, incõparabiliter melior est habente innumera externa opa sine fide. Nã & iudicat illũ, sicut sanctus impium.

Nõ enim is qui in manifesto Iudæus est,

Sequitur probatio dictarũ conclusionũ, quia lex est spiritalis, ut infra cap. 7. Et regnum dei intra nos est. Itaq; iustitia est, ubi spiritus fidem cordibus concedit. Iudæus duplex est: uerus, qui habet promissionẽ Abrahamæ, & admissus est in numerum fidelium, is non probatur à circũcisione, uel alio externo cultu, sed fide. Abraham enim quia credidit, iustificatus est. Gen. 15. Et Iudæus personatus, qui hic dicitur in manifesto Iudæus: qui à Christo negatur esse filius Abrahamæ, si fidem, quæ præcipua est inter opera Abrahamæ, non habeat.

Nec ea quæ in manifesto fit in carne.

Adoptio in numerũ filiorũ dei, non est per externã circũcisionẽ, id est, per ullũ externũ opus, qd̃ humanis uiribus cõstat: sed per circũcisionem cordis, et innoua-

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

tionem hominis, dum fit ex ueteri homine nouus, & ex carnali spiritualis: qd' nō fit nisi per spiritū dei. Vnde et David orat: Spiritū rectum innoua in uisceribus meis.

Sed qui in occulto Iudæus est,

Literam dic, quicquid non uiuit in corde per spiritum & gratiam. Spiritū autem, quod spiritu gratiæ in corde uiuat. Circumcisio cordis fit per affectū faciendæ legis: præputium autem & caro cordis per affectū negligendæ legis. Litera relinquit, spiritus circumcidit præputium. Litera hypocritā sinit, & occidit: spiritus autem ueracem facit, & uiuificat.

Cuius laus nō ex hominibus, sed ex deo.

Quicquid laudabile in homine est, non est ex hominibus, sed ex deo. Itaq; nec conatus quidem laudabilis, nisi spiritus sanctus illum operetur. Etenim cum diuidamus hominē in naturalem, rationalē, & spiritua-

lem: scriptura solum spiritualem laudat:

naturaliter & moraliter bonum,

quomodo & philosophi boni fuerūt, cōdemnat.

CAPVT TERTIVM.

Quid igitur habet Iudæus,
in quo præcellat? &c.

In tertio hoc capite Iudæos & Gentiles simul contrudit sub peccatum. Verum anteq̃ hoc faciat, sequens exemplum Christi, & ostendens se non aduersarium legis, profert quandam

præro-

prærogatiuam Iudæorum: qua tamen absq; fide non iustificantur. Est autem priuilegium hoc, quod præ alijs concedita sunt illis oracula dei: id est promissiones, & sacræ literæ. Fidelior enim et domino acceptior seruus existimatur, cui plura talenta conceduntur: & si non merito serui, domini tamen beneficio.

Quid enim si quidam non crediderunt?

Dicet aliquis: Imò Iudæi hac prærogatiua nō sunt spectabiles, sed magis ignominia notantur, quando quidem ea abusi sunt, & promissionibus non crediderunt? Respondet, se non uenerari Iudæos propter ipsorū merita, sed propter dei donum: nam de eis scriptū, Notus in Iudæa deus. Et iterum: Non fecit taliter omni nationi. Et obserua hoc loco, honorem mereri dignitatem, quæ à deo creaturæ confertur, etiam si illa ingrata sit. Magis enim in oculis nostris donantis dei munera conspicua esse decet, quàm accipientium flagitia. Videmus in hoc excellentem dei bonitatem, quod quamuis præsciuerit nos omnes esse peccaturos, uicerit tamen nostram maliciam, beneficiumq; suum non subtraxerit: atque hac ratione etiã diabolus suum meretur honorē. Vnde sicut est in epistola Iudæ, Angelus non fuit ausus illi male dicere: quāuis ipse optimus esset, ille pessimus: agnoscebat enim dei creaturam. Hac etiam ratione magistratibus, iudicibus, sacerdotibus, atq; alijs qui diuinis funguntur numeribus, maledicere & detrahere non licet. Honor enim dono dei debetur, nihilominus inte-

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

rim, si locus exposcat, iuxta præceptū domini tanquā fratres argui possunt. Dicit igitur hic Paulus, quāuis quidā fuerūt increduli, ego tamen donū dei admiror in illis: qd' uocat fidē dei, quia præstitit eis quod promisit.

Imò sit deus uerax,

Scripturis sententiam dictam cōfirmat, quæ tamen proposito suo multum seruiunt, quando quidem humana iustitiam cōdemnare intendit. In summa dicit, deo omnem gloriam deberi, homini autē confusionem. Nam quamuis nos impij simus & indigni, tamē deus in promissis suis uerax est, in operibus iustus, in iudicijs & certaminibus uictor. Nos autem conuincimur omnes mendaces, iniusti, & rei. Pugnat item hoc dictum manifeste contra eos, qui nolūt hominem in suis operibus peccare. Item contra eos, qui aliquos peccare dicūt homines in aliquibus, & non omnes in omnibus, quando spiritu dei destituti sunt.

Et omnis homo mendax.

Signanter enim dicit Omnis. Est autem homo mendax non solū in potentia, quia nō potest præstare quod promittit, sicut quidam hunc locum exponūt: nam hoc non est proprie mendacem esse, sed infirmum. Deus autem hoc etiam modo uerax est, ut Esaiæ 14. Dominus decreuit, quis poterit infirmare? Item nō peribit apex uel iota de lege, &c. Non solum igitur homo mendax est in potentia, sed & iudicio: quia fallitur, & indigne
de diu.

de diuinis rebus pronūciat. Nam ambulat in tenebris, quādiu non fuerit illustratus à deo. At hoc modo deus non est mendax, sed maxime uerax. Non enim fallit, neque falli potest, quum ueritas ipsa sit. Est autem homo etiam mendax opere & uita: quia concupiscentiæ malo obnoxius est. Et ita quādiu uiuimus in hac uita, semper est aliquid latentis hypocrisis, etiā in his qui sancti existimātur. Proinde homo nunquā caret peccatis, & semper orare habet, Dimitte nobis debita nostra. quod & sancti orant, nō solum de præteritis peccatis, sed etiam presentibus. Deus autem etiam hoc modo uerax est, & prorsus sine macula, ac sanctus.

Vt iustificeris in sermonibus tuis.

In hoc uersu primum animaduertendum, quod referri debeat ad principium psalmi, & non ad initium istius uersus. Dicas ergo: Miserere mei deus, ut iustificeris in sermonibus tuis. &c. & non, Ideo peccaui ut iustificeris. Iustificare autē hic est iustū apparere, & cognosci à nobis. Sed Dauid nō solū dicit Iustificeris: sed addit, In sermonibus. Per sermones intellige promissiones & oracula, in quibus per Christū, pmissa est omnium peccatorum remissio. Orat ergo, ut cognoscatur deus seruare pmissiones suas in condonandis peccatis ipsius.

Et uincas cum iudicaris.

Multi sunt qui deū iudicāt, nēpe omnes qui credūt nos operibus nostris iustificari, & non fide: similiter

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

qui dicunt deum non facilem ad miserendum. Item qui dicunt, non ex æquo eum dimittere grauiam, & minus grauiam, si adsit fides. Item qui nostras satisfactiones requirunt: horum omnium deus uictor est, dum gratis per Christum nobis peccata condonat. Grauius autem peccant, qui talia de deo tradunt. Conantur enim deum facere mendacem, qui promisit per Christum se condonaturum peccata.

Quod si iniustitia nostra.

Sumunt impij ex dictis Dauid male intellectis occasionem cauillandi & blasphemandi. Nam quia dixit Dauid, Tibi peccaui ut iustificeris. arguunt: Ergo & nos peccamus deo, ut iustificetur. Inserunt item & alia absurda, quod deus sit iniustus, quod non iudicet, quod nullus peccet, & quod sit peccatum. Illos refellit Apostolus noua digressionem, concludens damnationem illorum iustam, eo quod se ipsos condemnent suo ore, ostendentes se esse ex damnatis illis coram deo, eo quod dicant: Non sum sicut cæteri hominum. Quid est enim quod dicere uolunt, dum dicunt: Faciamus mala, nisi quod gloriantur se carere malis? Nam reuera non uiuimus absque malis & peccatis.

Quod si iniustitia nostra dei iustitiam commendet, &c.

Non possumus ire inficias, quin etiã omnia mala impiorum quodammodo cedant in gloriam dei. Vniuersa enim

enim propter seipsum condidit, etiam impium ad diem malum. Prouerb. 16. gloriamq; suam non daturus est alteri. Nā ex peccatis in uniuersitate rerum, quasi ex antithetis, decētiior quidam ordo oritur, cui ordini & mala seruiunt. Porro decentia illius ordinis probaturā deo & diligitur. Malum autem per se nō diligitur, neque probatur, nisi quatenus uniuersitati rerum seruit. Itaq; dum puniuntur mali, & boni magis honestantur, & longanimitas dei in tolerandis malis cognoscitur, diuina commendatur iustitia. Porro non est quod inferrat aliquis: Ergo iniustus est deus, qui punit? Nam neq; in ciuitate iudex tanquam iniustus argueretur, si tanq̄ iustus ab his quos punit, laudaretur, & ipse suam probet iustitiam ac ordinis decentiam. Et iterum non est quod quis obijciat, Secus se habere in deo & alio iudice, cū deus possit prohibere ne quis peccet. His respondetur: Si deus prohiberet ut quadam peccantes, iā nullo modo iustitia eius innotesceret. Itaq; non est iniustus qui odit omnes operantes iniquitatem, tametsi interim decentiam ordinis rerum approbet: Iniquus autem foret, si peccatum laudaret. Item, non est iniquus, qui malis, quos non probat, bene utitur. Alijs autem, qui inferrunt uel non peccatum, uel peccandum, ut iustificetur deus, & gloriosus appareat, ita responderi potest: Nos debere existimare, quod pertineant ad gloriā dei, quæ ipse præcepit. Præcepit autem ut uiuamus iuxta uerbum suum, non iuxta euentum uel dispensationem: imō

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

ex uerbis eius satis claret, deum nolle nos peccare: & quantum ad euentum attinet, plus satis peccatorum habemus, è quibus elucescat gloria dei. Denique propheta dum dicit, Iustificeris in sermonibus tuis: eò spectat, ut confitentibus nobis peccata, & damnantibus opera nostra, iustus appareat deus, & non simpliciter nobis peccantibus.

Humano more loquor,

Id est, in aliorum persona objectionem profero.

Abfit.

Quasi dicat, quã tamen reiicio. Nam subintellige dicit: Si sic est, quomodo iudicabit deus hunc mundum?

Quid igitur? Præcellimus?

Post digressionem redit ad institutum, ostendens, quantum ad iustificationem attinet, eandem omnium esse conditionem. Itaq; neq; Iudæi Græcos antecellunt, neque Græci Iudæos, quamuis alia aliorum dona sint. Iudæi hoc habebant præ gentibus, quod acceperant leges & promissiones à deo: Gentiles autem præ Iudæis laudabantur, quia legem quam non acceperat, non erant transgressi, & ita minus arguebantur.

Nam ante præcausati sumus.

Id est speciatim ostendimus, nunc hos, nunc illos taxando. Iudæos, ut docentes legem, & seipso non docentes: Gentes uero, ut ueritatē in iniustitia detinētes. De Gentibus enim primo capite dixit, de Iudæis in secundo.

Sicut

Sicut scriptum est:

Egregiam illam sententiam, Homines esse peccatores, & solum Christum iustum, probat scripturis. Citat autem magis mentem, quàm uerba scripturæ, & ex uarijs locis in unum testimonia congerit. Primus uersus est ex Psalmo decimotertio: Ne unus quidem iustus. Secundus ex Psalmo 5. cum dicit: Sepulchrum apertum guttur eorum. Tertius ex Psalmo 139. ubi habes: Venenum aspidum sub labijs eorum. Quartus ex Psal. 13. in quo dicitur: Quorum os execratione plenum, &c. Quintus ex Esa. cap. 59. qui est: Veloces pedes eorum, &c. Vltimus ex Psalmo 35.

Non est iustus,

Probat omnes homines esse peccatores in omni genere peccati. Vides autem hic discrimen peccatorum. Radicem enim peccatorum cum arbore ponit. Incredulitas radix est, & iniustitia dicitur: sicut fides radix est iustitiæ, & iustitia. Primum autem indicat uitia interni hominis: cuius due sunt partes, intellectiua, & affectiua. Intellectiue uitium est ignorantia ueritatis, de hac dicit, quod non sit qui intelligat. Accipe autem per intellectum, consummatam doctrinam uitæ, quæ facit ut homo in omni re prudenter iudicet, & recte sapiat de deo, & omnibus: unde nõ sunt intelligentes philosophi, Balaam, Eliu, de quo Iob ca. 32. Vitiatum autem hominem ex hac parte uel hinc habes, quod animalis homo non intelligit ea quæ dei sunt, 1. Cor. 2.

Non est qui inquirat.

Affectiua quoq; uis animæ uitiata est propter φῖς
λαυτῆρ, hoc est amorē sui. Omnes quæ suæ sunt quæ-
rūt, ubi deest charitas. Vnde dū dicit: Nō est qui exqui-
rat deum, intelligens, affectu cordis.

Omnes declinauerunt,

Declinatio incredulitatis est, quæ quantulacunque
parua non excusat à peccato. Sicut fide appropinqua-
mus ad deum, ita incredulitate desectimus à deo.

Inutiles facti sunt.

Vbi defectus est fidei, ibi polluta sunt omnia opera.
Infidelitate enim omnia opera corrumpuntur, infra ca.
14. Quod non est ex fide, peccatum est.

Non est usq; ad unum.

Taxatur peccatum omissionis. Hæc alijs uerbis tax-
atur, 1. Timoth. 1. Cū sint abominati, incredibiles, &
ad omne bonum opus reprobi. Aduerte autem diligen-
ter, quomodo dicat, omnes simul, et non est usq; ad unū:
quo conuincat nos omnes esse peccatores. Porrò non
sunt audiendi Iudæi, uel Iudaizantes, qui psaltem ex-
ponunt, tanquam loquatur duntaxat de sui seculi homi-
nibus. Similiter autem nec illa euasio ualet, qua quidā
tropum sermonis dicūt, ut omnes accipiantur pro mul-
tis: sicut in Gene. Omnes prouinciæ ueniebant in Aegy-
ptum, uel illud in Euangelio, Omnis Hierosolyma exi-
uit ad eum, ubi Omnes accipiunt pro multis. Proinde
Apostolus

Apostolus evertit eorum errorem, dicens: Omnes simul, & non est qui faciat bonum, &c. Si autem obijcias multos in scripturis de iustitia laudari, nempe Noë, Abraham, Iob, & similes: & in nouo testamento Zachariam & Elizabet, scias illos iustificari comparatione ad iniustiores, non quod sint expertes omnis macule: quæ solius Christi laus est, quamuis uerum sit, credētibus id quod habēt iniustitiæ nō imputari in peccatū.

Non est qui faciat bonum.

Faciat, respondet magis mēti scripturæ, quàm exerceat. Potuisset enim dicere Apostolus ἀσκησῶν

Sepulchrum patens, &c.

Ponit fructus peccati, primum in sermone. Cōgruit autem uersus ille potissimum contra falsos doctores, cōscientias affligentes suis doctrinis. Sunt autem doctrinæ falsæ quasi cadauera. Matth. 22. Hypocritæ dicuntur sepulchra dealbata. Sunt autem uerba mala, & blasphemie de malo thesauro cordis: nam ex abundantia cordis os loquitur.

Linguis suis dolose agebant,

Malo affectu sua querētes utcūq; officiosi uideātur.

Venenum aspidum sub labijs eorum,

Hoc proprie quadrat malis doctrinis, quæ lethifera sunt.

Quorum os execratione plenum,

Maledictio est, quicquid docetur uel defenditur con-

Cap. III, ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

tra Euangeliū: sicut benedictio, ubi prædicatur Euāgelium. Nam per uerbū dei benedicūtur filij Abrahæ.

Veloces pedes.

Homicidium ponit tanquam grauissimum peccatum in scriptura. Vides autem emphasim uerborum illorum. Non solum homicidas dicit, sed ueloces currentes ad homicidium.

Contritio & calamitas,

Hoc est, Omne studium eorum est ad conterēdos & affligendos pauperes. Exponit enim seipsum. Non cognouerunt uiam pacis, hoc est, non sunt pacifici. & quod de ira dicitur, idem & de cupiditate intelligas.

Non est timor.

Causam omniū malorū dicit incredulitatē, & defectum timoris dei. Ideo enim nō timent, quia nō credūt. Ad probandam autē hanc sententiā, sunt & alia testimonia multa scripturæ, ut Ecclesiastes 7. Non est homo in terra qui faciat bonū & non peccet. Psal. 142. Nō iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. 1. Ioan. 1. Si dixerimus quod peccatum non habemus, &c.

Scimus autē quod quæcuncq; lex dicit.

Ne quis prætexet ea quæ in scriptura dicta sunt, sicut manifeste impijs dicta: manifeste indicat quod hæc ad omnes pertinent, qui ad legem pertinent, & condemnatis ijs qui in lege sunt, condemnantur & gentes pluribus peccatis obnoxij.

Vt omne

Vt omne os obturetur,

Sancta esse sententia illa comprobatur, quia gloriã dat deo. Nisi enim peccatores nos agnouerimus & mē daces, deum ueracem non faciemus. Dicit autem obturãdum os, ut ne de minimo gloriari possimus, & ita ne mutire quidem audeamus.

Propterea quod ex operibus legis
non iustificabitur

Opera legis uocat ea, per quæ legem exprimere nostris uiribus conamur, & ita etiam uirtutes peccata dicuntur. Nullæ enim tam candidæ sunt, quin labecula aliqua in eis inueniatur, quæ tamen non nisi à ualde spiritalibus cognoscitur.

Omnis caro

Caro totum hominem significat, tam internum quàm externum.

In conspectu eius.

Hoc signanter addit, quia per legẽ iustificamur corã hominibus, sed non coram deo. Fide aut coram deo iustificamur. Sed et opera iustificati hominis polluta sunt ob carnis procliuitatem, ita ut iustificare nequeant.

Per legem enim cognitio peccati.

Obijcienti, quid ergo proderit lex? Respondet, per legem est agnitio peccati, id est, ualet ad agnoscendum peccatum. quod uerum est tam de lege naturæ, quàm lege scripta. Abolitio autem peccati per fidem est.

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Nunc uero sine lege

In prioribus satis cōdemnauit nos omnes esse filios iræ, & obnoxios peccato : nunc lege prostratos erigit Euangelio, incipiens probare alteram partē, de qua in ca. 1. dixit: *Iustitia dei reuelatur in illo de fide in fidem.*

Iustitia dei,

Etiam hoc loco iustitia est, qua nos deus iustos reputat, quando scilicet in eius gratia sumus.

Absq; lege,

Non quod omnino prohibeamur facere opera legis, sed liberum est illa facere, prout fides & charitas dictant. dicit autem illa opera non reputari ad iustitiam, neq; de cæremonijs solis loquitur, sed omnibus quæ in lege præcepta.

Dum comprobatur testimonio,

Christo glorificato in monte testimonium perhibebant Moses, & Elias: quando & auditum, ipsum esse dilectum patris, Matth. 17. Testimoniū legis habemus, Gen. 3. ipsum semen scilicet conteret caput serpentis, id est Christus. Et Abraham dictum est, Gen. 12. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Testimonium uero prophetarum habemus, præsertim apud Dauid, Psal. 131. cui dictum est, De fructu uentris tui ponam super sedem tuam. & cætera. Esaiæ 55. Et feriam uobiscum misericordias, &c.

Iustitia uero dei,

Mirari

Mirari posses quare iustitia dei dicatur, cum sit indulgentissima misericordia. Causa hæc est, quia inuitur promissionibus. Iusti autem est præstare promissa. Et quia deus promisit salutem per filium, & non per opera nostra, recte iustitia dicitur. Præterea iustitiæ est confugientem ad se suscipere: iniustitiæ autem foret & iniquitatis, non suscipere.

Per fidem Iesu.

Et non per opera nostra, quia Christus iustitia nostra est: uel per fidem, id est, per fidem illã in qua prædicatur Iesus, si recepta fuerit.

In omnes, & super omnes qui credunt.

Insinuat nõ sufficere audire, nisi & credatur. In summa idem dicit quod supra, iustum ex fide uiuere. Fides autem non est nisi ex auditu.

Non enim est distinctio.

Nõ solũ de gẽtibus, sed de tẽporibus omnibus uerũ est hoc dictũ. Iustificati enim in fide nõ solũ sunt gentiles, sed et Iudæi: atq; etiã hi q̄ in ueteri, et qui in noua lege.

Omnes enim peccauerunt,

Habes hic manifeste & sanctos peccasse. Et non dicit Imperfecti fuerunt, neq; Ad malum propensi sunt: sed, Peccauerunt. Agnoscamus ergo nõs peccatores. Vsq; adeo autem uerum dictum est hoc, ut nullus præter Christũ legẽ impleuerit suis uiribus. Semper enim sanctis adhæsit labecula quedam,

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Ac destituuntur gloria dei.

Gloria dei est, quod gratis dimittuntur peccata per meritum Christi absque nostra satisfactione. Ita omnes egent gloria dei, quia iustitia carent.

Iustificantur autem gratis, &c.

Iustitiam accipientes, ut congruat omnibus quouis tempore ad Christum uenientibus. Bene autem nota uerbum Gratis: quia nihil operantes, neque uicem reddentes iustificamur, quandoquidem antea peccatores & inimici eramus, ut infra capite 5. Et apud Esa. 55. Venite & emite absque argento, & absque commutatione, uinum & lac.

Per illius redemptionem,

Quia Christus dinumerauit precium, semetipsum offerens, ad Galat. 3.

Quem proposuit deus.

Rectius propitiatorium, id quod Graeci uerbi proprietatis signat. Dicitur enim ἰλασάριον, sicut χαρισάριον, donum quod ad propitiandum datur. Alludit item ad propitiatorium ueteris testamenti, quod erat operculum arcae foederis, unde se deus propitium futurum promiserat. Proinde ad Christum tanquam ad asylum confugimus, 1. Ioan. 2. propitiatio dicitur pro peccatis.

Proposuit.

Illum ante multa secula in hoc praedestinauit, uel etiam ante oculos nostros posuit, quo magis charitas dei significatur.

Per fidem

Per fidem interueniente ipsius sanguine.

Ita 1. Ioan. 1. Sanguis filij eius emundat nos à peccato. Exodi 12. Sanguis agni paschalis, quo oblinebantur postes, faciebat præterire angelum exterminatorem: ita & sanguis Christi à morte nos liberat. Designatur item per sanguinem passeris, per quem mundatur leprosus septies aspersus. Leuit. 14. Ita Hebræ. 13. Propter quod & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.

Ad ostensionem iustitiæ suæ

Iustitiæ suæ, quia deus promiserat se remissurū peccata per Christum.

Præsenti tempore

Hæc enim iustitia est in præsentī tempore. Nam in futuro tempore post hanc uitam iustitia dei est, ut unicuique tribuat secundum opera sua.

Præteritorum peccatorum.

Innuīt desistendum à peccatis, & non redeundum ad uomitum: sicut & 1. Pet. 4. Sat enim est uobis, quod ante acto tempore, &c.

Vbi igitur gloriatio?

Dicit usq; adeò iustificationem non sitam in nostris operibus, ut de nullo etiam minimo gloriari liceat. Vnde qui opera habet, non habet quod opponat corā deo, ei qui opera non habet. Fidei uis est excludere gloriastionem, & dare iustificationem: operum uero, facere non ad iustificationem, sed ad gloriatiōē. Fides enim

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Esaie 64. innuitur diuine misericordie: opera autem ad hominē referuntur. Et quia omnes iustitie uel opa nostra sunt sicut pannus mulieris menstruatae, non est quod gloriemur in operibus. Sed quid est quod Paulus ad Corinth. dicit: Gloriatio nostra testimonium cōscientiæ nostræ? An non & ipse gloriatur de conscientia? Sanè hic loquitur Paulus de gloriatione coram deo, ut iustificemur: alio autem loco loquitur de gloriatione coram hominibus. Nam operibus etiam coram hominibus iustificamur, eo quod fides occulta est, & soli deo nota. Itaque corā deo nec gloriatur de operibus, nec iustificamur per opera. Nā 1. Cor. 4. dicit: Nihil mihi cōsciū sum, & in hoc non iustificatus. Nihil sibi conscius erat apud homines, sed iustificatus non erat apud deum.

Arbitramur igitur, &c.

Id est, Colligimus & concludimus, fide iustificari hominem absq; operibus legis, qualiacunq; præcepta sunt in lege. Origenes hunc locum aperte declarat, dicens, sufficere solius fidei iustificationē: ita ut credens quis tantummodo, iustificetur, etiam si nihil ab eo operis fuerit expletum. Huius exemplum idoneum arbitror latronem cum Christo crucifixum: cuius cum non describitur aliud bonum opus, quàm quod clamauit: Memento mei domine, dum ueneris in regnum tuum. & pro sola hac fide audiit: Hodie mecum eris in paradiso. Opponatur ergo latro ille alteri abundanti operibus, & apparebit hic latro iustificatus sine operibus legis

legis: quia dominus nõ requisivit ab eo, quid prius operatus fuerit, nec expectavit quid operis expleret cum credidisset: sed solius fidei iustificatione comitem in paradisum assumpsit. Insuper & mulier in Euāgelio Lu. 7. non pro opere legis, sed pro sua fide audiuit: Remittuntur tibi peccata. Sed fortasse hæc audiens, bene operandi negligentiam arripit? Huic dicitur, quod si quis post iustificationem iniuste agit, sine dubio iustificationis gratiam spernit. Quippe non ideo datur uenia, ut rursus liceat peccare. Indulgentia enim nobis non futurorum, sed præteritorum criminum promittitur.

An Iudæorum deus solus?

Probat conclusionem suam à iustitia dei, qui non habet respectū personarū neq; operum, sed fidei. Omnes ergo iustificat qui credūt, siue sint Iudæi, siue gentiles. At non est quod hinc arguas, quod deus simpliciter saluet omnes gentes: sed quod credētes gentes non minus accipiat, quàm Iudæos. Per circumcisionem intellige Iudæos: per præputium, Gentes.

Legem igitur abolemus? &c.

Obijcis, Facile adduceret in hanc sententiam, ut fide crederem iustificari hominem: sed obstat reuerētia legis. Nam admissio hoc dogmate, consecrāneum erit superuacua esse legem. Et ita faciam illam irritam? Respondet, quod & Christus dixit: Nõ ueni soluere legē, sed implere. Vides qđ in Christo adimpletio legis est

Cap. IIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Qui fidē habet, nihil omittet de lege: qui fidem non ha-
bet, frustra omnia opera legis facit. Igitur lex destrui-
tur & per eos, qui sine pœnitentia nō cessant peccare,
& tamen de fide gloriātur. Vel etiam per eos qui igna-
ri sunt huius fidei, etiam si bona opera in speciem faci-
unt. Cæterū quod 1. Corinth. 4. dicitur: Si quod abole-
tur fuit in gloriā, multo magis id quod manet est in glo-
riā. Vbi de abrogatione legis loquitur, scias eam aboli-
tionē esse perfectionē legis: sicut si lux matutina per me-
ridianā perficiatur. Nā quod obscurius & imperfecti-
us in lege, nunc per fidē plenius et clarius adimpletur.

CAPVT QVARTVM.

Quid igitur? Dicemus Abra-
ham patrem nostrum, &c.

P Rincipalem sententiam suam quod iustifice-
mur sola fide, exemplo confirmat, & scri-
ptura. & rationibus. Exemplo autem non
triuiali: neque enim quæuis exempla assumenda sunt,
sed ea quæ authoritatem à scriptura habent, ut exem-
plo propter uerbum dei credatur. Proponitur autem
Abraham patriarcha, sicut admonet Esaias capite 51.
Attendite ad petram unde excisi estis, & ad cauernam
laci unde præcisi. Attendite ad Abraham patrem ue-
strum, &c. Sic etiā disputat ad Gal. 3. ut hi qui ex fide
sunt, filij sint Abraham. Et passim in Euangelijs, Matth.
3. Ne dicatis intra uosmetipsos, Patrē habemus Abra-
ham, &c.

ham, &c. Matth. 8. prædicuntur multi ab oriēte & occidēte uēturī, & accubituri in regno Abrahamæ. Lu. 16. Lazarus deportatur in sinū Abrahamæ. Lu. 19. Zachæus filius Abrahamæ dicitur. Lucæ 8. Iudæi negantur esse filij Abrahamæ. Proinde maxime idoneum exemplum est.

Quid igitur? Dicemus Abraham pa, &c.

Sensus est: Age, qua ratione dicemus iustificatum Abraham, & quid dicetis probasse deū in Abraham?

Secundum carnem?

Id est, hoc loquor tanquam Iudæus.

Nam si Abraham ex operibus,

Habes hic duplicē iustificationem & gloriationem, sicut & supra dictū est, Vbi igitur gloriatio? &c. Causate hic loquitur Apostolus, primum operum Abrahamæ coram hominibus laudatorum obiter mentionem faciens, quasi dicat: Hac argumentatione nolo derogare Abrahamæ apud homines propter opera eius, fateor eum esse gloriosum ex opibus suis apud homines: uerū nunc sublimiora tractamus, nēpe quis laudatus sit apud deum.

Quid enim scriptura dicit?

Abrahā nō pronuntiatur antea iustus, q̄ talis à scriptura declaretur: ut discas interim, quantū ualeat locus ab authoritate negatiue apud theologos. Non possumus autē negare, quin & Abraham antea habuerit fidē, q̄ exiret de terra & de cognatione sua, Gen. 12. nunquā enim exiisset, nisi credidisset. At scriptura non absq;

Cap. IIII. ANNOT. IN EPIST. PAVLI AD

causa ante circumcissionem illum iustum uocat, nempe ne iustitia circumcissioni tribueretur à posteritate, sicut hodie etiam nugantur Iudæi. Sed neque ante hunc locum annunciat iustus, quamuis multa opera fecisset. Hic enim primum fluctuans eius conscientia uere peccata fuit, cum eductus è tabernaculo, iussus est numerare stellas, addita promissione posteritatis. Intellexit enim tunc Christum ex se proditurum, per quem cœlestis illa posteritas promissa. Nam filij Abrahamæ & fideles sunt, tanquam stellæ cœli. Vnde & Christus ecclesiam regnum cœlorum uocat: & in principio Euangelij secundum Matthæum Christus legitur filius Abrahamæ. Ioannis 8. Abraham diem meum uidit, & gaudens est.

Credidit autem Abraham deo.

Credidit deo signanter, nō signis, non miraculis, nō humanis rationibus: sed deo, id est, ueritati ipsi. Quid enim iustius, q̄ ueritati ipsi propter seipsam credere?

Et imputatum est ei ad iustitiam.

Opus illud dei, fides inquam imputata.

Ei uero qui operatur.

Locus hic solus sufficit ad euertenda merita nostra, & similis est, sicut infra: Si per gratiam, iam nō ex operibus: quandoquidem gratia iam non ex operibus. Si ex operibus, iam non est gratia: quandoquidem opus iam nō est opus. Deus enim nullius debitor esse potest, quin & ipsum qd facimus operatur in nobis. Homo autē
semper

semper debitor est, quia per legem incumbit ei necessitas faciendi legem. Vnde hoc quod Lucæ 17. dicitur: Cum feceritis omnia quæcunq; præcepi uobis, dicite: Serui inutiles sumus. non solum ad arrogantiam uitandam pertinet, id quod & præcedentia docent. Nam & plurimorum operum debitores sumus, quàm lex præscribit. dicit enim: Quis uestrum seruum habet arantem & pascentem, qui regresso eo ab agro dicat, statim transi & accumbe: & nõ potius, para quod coenem? ex quibus patet deum non esse debitorem, sed nos.

Porro ei qui non operatur.

Videtur hoc loco manifesta pugnancia esse inter Iacobum & Paulum, quod ille negat iustificatum ex operibus, Iacobus uero asserit: unde de auctoritate epistole illius etiam Hieronymi temporibus fuit dubitatum. Possunt tamen ita concordari, quod Iacobus loquatur de iustificatione apud homines, quæ fit operibus: Paulus uero de iustificatione apud deum, quæ fide. Iacobus item magna ex parte de fide ficta & mortua loquitur: Paulus uero de uera fide. Et quod adhuc urget Iacobus, Videtis quomodo ex operibus iustificetur homo, & nõ ex fide tantum. loquitur de operibus quæ ex fide procedunt. si operandi tempus adsit. Fides enim nacta oportunitatem, ociosa esse nequit. Perfecta opera sine fide non inueniuntur: fides autem absq; operibus. Vnde sapiens raptus est, ne malitia mutaret intellectum. Obijciunt præterea Cornelium centurionem, cuius ora-

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

tiones & eleemosynæ deo placuerunt, quamuis nondū cognouisset Christum: de quo quidā dicūt, opera eius fuisse mortua: ut Chrysostomus sermone de fide & operibus. Verū cum placuerit deo, iudiciū est & ipsum placuisse deo, et habuisse fidē, et præterea spiritu dei actū. Impossibile enim est sine fide placere deo. Et nemo fidē absq; spiritu habet. Proinde corā deo iustificatus erat, sed conscientia eius nondum firmata cognitione Christi, & mysteriorum signis: sicut & de patribus ueteris testamenti credo, quorum pleriq; fidem habuerunt in deū absq; certa Christi notitia: nam & spiritu dei agebantur. Christum autem agnoscere coeperunt, illo se ipsum apud inferos prædicante, I. Pet. 4.

Beati quorum remissæ, &c.

Etiā hoc uersu satis exploduntur humana merita, satisfactiōnes, institutiones, distributiones participationum, & id genus. Beati enim dicimur propter iniquitates remissas. Neq; hic audiendus impius commensurator, adijciens non esse remissionem absq; pœna. Nam quantum ad pœnam attinet, si conuertamur ad Christum, ipse pro peccatis omnibus satisfacit. Psaltes enim nil aliud subiungit, quā confessionē coram deo, corde tamē non doloso. Præterea in tribus illis uerbis, remittere, obtegere, & nō imputare peccatū, et ubertas gratiæ, cōmendantur nobis, & peccata plene dimissa ostēduntur. Iam de quo dominus pœnam sumit, illi adhuc peccatum imputat. Pœnæ autem presentis uitæ remedia

dia potius, quam satisfactiones dicendæ sunt. Per eas enim cautius posthac uiuitur. Fieri potest satisfactio- nis nomen inoleuisse propter pœnas, quibus satisfac- bat olim ecclesiæ.

Dicimus enim quod imputata.

Insinuat, si Abrahæ, qui tot bonis operibus abunda- uit, sola fides ad iustitiam imputata est, relinquatur nul- lum alium operibus iustificari.

Quomodo ergo imputata?

Si ab antiquitate gloriandum esset, utique præpu- tiati circumcisis essent digniores: unde & Zachariæ undecimo: Hi qui in præputio erant, quando deus scœ- dus habebat cum omnibus populis, dicuntur uirga de- coris, quam se deus abscidisse dicit, cum esset prior. Hi uero qui in circumcissione, quando deus habuit germa- nitatem cum Iuda & Israël, dicuntur uirga funiculi, quam & ipse præcidit.

Et signum accepit, &c.

Quid opus erat iustificato Abrahæ signo? ut habes- set signaculū, id est, certā ob signationē: uel certitudinē se ex fide iustificatū in præputio, id est, absq; operibus. Res enim ardua est, & humanum captum transcendēs, credere se absque operibus post peccata iustificari: unde de confirmatione opus habet homo. Duas ergo uti- litates habuit Abraham à signo circumcissionis. Pro- dederat enim ei, ut fluctuans ipsius conscientia confirma-

Cap. III. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

retur: unde dicit, Signaculum fidei iustitiæ. Proderat
deinde quod iustificabatur apud homines, quod usque adeo
uerum, ut declaratus sit pater omnium credentium, tam
Iudeorum, quam Gentilium. Unde sequitur, ut esset pa-
ter omnium: quod intellige sic, ut declararetur esse non
solum pater credentium per præputium, sed & pater
circumcisionis. Idem usus circumcisionis & Iudæis erat,
quia primum pro se credebant se saluari fide in deum,
cuius arrabonem habebant circumcisionem. Et ita ius-
sti apud deum. Deinde proximos quoque certos redde-
bant se esse ex ea gente, quam deus peculiariter tanquam
suam & sibi dedicatam hoc signo delectam habere uoluit.
Vides ex his manifeste, quis usus sacramentorum, etiam
nostrorum: nempe in baptismo & participatione men-
sæ: seruiunt enim & fidei & charitati nostræ, & ita no-
bis ac proximis, uel coram deo & proximo: nobis ad
pacandas conscientias exercitamento fidei: proximis, ut
ex confessione ad ecclesiam nos pertinere agnoscant.
Baptismus enim certos nos reddit, per fidem in Chri-
stum, submersum Pharaonem nihil posse nobis nocere,
dum credimus uerbis dei, quæ ipse tali signo commen-
dauit. Baptismo testamur etiam alijs admissos nos in
ecclesiam. Sed dicis: Quid ergo opus participatione
mensæ, cum iam in conscientia securi sumus propter ba-
ptisma: & proximi sciant nos dedisse nomen Christo
per baptismum? Huic respondemus, quoniam in multis
indine baptisatorum non desunt qui gratiam conquis-
cent:

nent: opus est & in istis discrimine, quantum ad proximum: & noua confirmatione conscientie, quantum ad ipsos poenitentes. Confirmantur autem plurimum hoc mysterio, habentes promissionem additam signo, quando fide non in aquam, nō in panem, non uinū signa ipsa, sed in Christum ipsum intendunt, cuius caro tradita, & sanguis effusus in remissionem peccatorum, iuxta promissionem. Atq; adeò caro Christi, & ipse Christus, signum est reconciliati patris, cui interim seruiunt panis uel uinum. Insuper & religionis unitas seruatur hoc symbolo, quod eo Christianos à non Christianis, & mēbra eiusdem Christi dignoscimus: ut simus omnes in fermentatus panis Christi. Hic & alia de pueris prospectat quæstio, num & illi circumcisi patrem habuerunt Abraham: Certe Gen. 17. Nisi octaua die circumcidentur, exterminari iubentur de populo: circumcisi autem inter filios Abraham recensentur. Neq; existimādum est in illis mendax signaculum, qui proprium peccatum nō habent, nec obsistūt gratiæ. Sequitur autem, quia circumcisio signaculum est iustitiæ fidei, propter fidem parentum, & ecclesiæ accepisse et illos spiritum sanctum uel ante circumcisionem, tametsi nondum in eis operatus sit, utpote organis nōdum idoneis. Satis adest spiritus sanctus pueris, siquidē à deo non habentur inter filios iræ: operabitur autem quando & ubi sibi uisum fuerit per fidem & charitatem. Quod si qui adulti sua ignauia donum dei contempserint, & præputia sibi ascie-

Cap. IIII: ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

runt, agnoscimus illos & iuste à deo non agnitos, quos
tales fore præcognouit. Tunc quum res occulta esset,
& spes melior, sufficiebat signū: quod quia spreuerūt,
condemnant seipsos cuius spiritus sint. Nam & dormi-
entes sancti spiritu non destituti sunt, tametsi non opere-
tur in eis. Alioqui quantum ad pueros attinet, esset lo-
cus tertius nec saluā dorum, nec condemnandorum, quē
nescit scriptura. Eodem modo & de Christianorum pu-
eris argumētari licet, quibus & sine baptismi lauacro,
natiui peccati remissionem & salutem polliceri non au-
demus: beatificamus autem lauacro non priuatos, nec
tamen tam crudelem credimus deum, quin providere
illis de remedio uoluerit, & condemnare nolit. Omnes
alioqui melioris conditionis forent pueri, qui sub lege,
quā qui tempore gratiæ nati. Nam illi liberabantur
ab exterminij maledicto, circumcisione & oblatione.

Non enim per legē promissio, &c.

Arguit à ratione hereditatis, quia gratuito heredi-
tas heredibus obuenit: neque à parentibus emi solet.
Porro hereditas nostra iustificatio est, per quam domi-
nus ipse hereditas dicitur, & nos quoque hereditas
domini. Ita Psalter: Portio mea dominus. Saluum fac
populum tuum domine, & benedic hereditati tuæ, &
cetera. Et iterum, Deus uenerunt gentes in heredita-
tem tuam. Ita, fideles hereditas sunt domini, & domi-
nus ipsorum hereditas est. Ad Christum autem pro-
prie pertinet esse heredem, quia naturalis filius dei:
& deus,

Et deus filio omnes dedit fideles in hereditatem, Psal. secundo: Postula à me, et dabo tibi gentes hereditatē tuam, et cætera. Nos autem per Christum heredes sumus, et ita etiam Abraham hæres fuit mundi. infra ca. 8. Si filij, igitur heredes, heredes quidem dei, cohæredes autem Christi. Et 1. ad Corinthios quarto: Omnia namq; uestra sunt, uos autem Christi, Christus autem dei. Unde sequitur Christianum esse dominum omnium, et uere liberum, quia semen est Abrahæ. hic enim per semen, cui hereditas mundi promittitur, Christum et ecclesiam nobis denotat.

Sed per iustitiam fidei.

Ioan. 1. Dedit potestatem filios dei fieri, &c.

Etenim si hi, qui ex lege, &c.

Accipe hic aliud argumentum à promissione: sic enim arguit, si ex operibus salus, stulta est promissio. Consectaneum ergo est ex promissionibus non posse probari conatus nostros. Nam promissio arguit imbecillitatem, alioqui non esset promissio, sed prædictio. Hoc enim promittit quod ipse facit. Porro hoc ulterius probat, quia si aliquid uirium in nobis foret, illud lex cum promissionibus excitaret: sed experimur infirmiores nos, quam ut legem adimplere possimus, et per legem magis irrequietos fieri: quod ipsum est peccare, et uis peccati si inuitus facias legem: et hoc est quod dicit, legem operari iram. Inuenies autem geminum.

Cap. IIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

modum loquendi de lege. Dicitur enim lex quandoque sancta, ut infra cap. 7. Nonnunquam uero non bona, ut Exech. 20. Et hic dicitur operari iram. Est autem lex per se sancta, & bona: euentu autem quodam dicitur operari iram, & non bona. Bona est, quia aufert excusationem, ne quis dicat, Non erat præceptum, uel nesciui. Secundo item bona erat, ut omnes subditos faceret deo. Bona non erat, quia cœpit mihi obesse scire, id quod per infirmitatem nō possum uitare. Nihilominus tamen etiam huic infirmitati nostræ subuenit deus per gratiam, dum agnoscimus infirmitatem nostram, & facti subditi deo cum fide eius auxilium poscimus: sed tūc aboletur lex, & fit homo non sub lege. Et obserua quatuor gradus. Primum sumus ante legem, & sequimur concupiscentiam carnis. Deinde sub lege & inuiti trahimur ad concupiscentiam: quia concupiscentiæ, quæ inuitium nititur, uis quædam accedit per legem: & lex iram operatur, dum quod cognoscimus, exequi nō possumus. Postea succedit gratia, quæ condonat peccata et tribuit iustitiam: sed concupiscentiam quandiu uiuimus, in nobis relinquit: quæ tamen quamuis peccatum dicatur, non imputatur in peccatum. Postremo pacem accipimus abiecta omni concupiscentia, & id in morte ac resurrectione.

Lex enim operatur iram,

Obserua cum diuina lex irritamentum sit peccatorum, quanto magis humanæ in ijs quæ sunt animæ, inefficaces

efficaces sunt? Nec est quod arguat aliquis, Si lex iram operatur, ergo deus ferens legem, ponit offendiculum tæco? Nam deus legem dando, mox & gratiam pollicetur: quod alij legislatores non faciunt. Quid enim illi præstare possunt animabus?

Idcirco ex fide, &c.

Nihil firmū est in creaturis, nisi quod rei firmæ innititur. Sola autem fide innitimur rei firmæ, & ædificamus super petram. Sola igitur fide firma fit promissio, sicut prius arguit à promissione. Et ne quis putet fidem ipsam esse ex nostris conatibus, addit: Secundum gratiam. Sic Ephes. 2. Gratia dei seruati estis per fidem, idq; non ex uobis. Dei donum est, non ex operibus.

Non ei qui ex lege solum,

Videtur duos Abrahamos facere, sicut duos Adamos. Abrahamum secundum carnem, uel ex lege tantum, is expers est benedictionis & promissionis, & re ipsa incircumcisus coram deo: & alterum Abrahamū ex fide.

Qui est pater omnium nostrum.

Gloriari in Abraham non est alia gloriatio, quàm si quis confiteatur se esse membrū ecclesiæ. Et hic uide re licet sanctos nobis propositos, non ut intercessores, sed ut exempla uiuendi: ut imitemur eos, non in quauis re, sed fide & charitate. Inuocatur autē & deus in nomine Abraham, ut dum dicimus: Deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. quo magis confirmetur fides nostra.

Cap. IIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Et eandem nobis dei misericordiã pollice amur, quam cõsecuti sunt patriarchæ, cum quibus deus foedus iniit propter insignem fidem. Hic etiam uides Euangelicum illud Matth. 23. quo præcipitur, ne quẽ uocemus patrẽ super terrã: magis pertinere ad uitandas adulationes, Et spem in carne, q̃ ut homini suus honor denegetur.

Patrem multarum gentium constitui te.

Constitui dicit in præterito, cum Abraham nõdum haberet pueros. Sed mos est scripturæ, ut propter certitudinẽ promissionis futura per præteritũ eloquatur.

Nimirum ad exemplum dei.

Nimirum ad exemplum dei, id est, ut conferatur ali quo modo cũ deo. Verus enim Abraham credidit omnia possibilis, sicut deo omnia sunt possibilis. Et sicut deus uiuificat ea quæ mortua, ita Abraham credit quod spem excedit. Vnde exponas: Qui præter spem sub spe credit, id est, qui hoc qd'erat supra spem, sub spe credit. Ponit autem duo difficillima ad credẽdum: creationem scilicet, dum dicit, Vocat ea quæ non sunt. Et resurrectionem, dum dicit: Qui uiuificat mortuos.

Ad exemplum dei,

Sicut deus est pater omnium, ita Abraham per fidem est pater multorum.

Multarum gentium.

Non solum multæ gentes in semine Abraham sunt benedictæ, sed etiam omnes tribus, non tamen omnes ex omnibus

omnibus tribubus. Nam ex duobus in uno lecto assumitur unus, & relinquitur alter, Luca decimosextimo.

Firmatus est fide.

Faciunt hic discrimen inter infirmam fidem & sanam. Tu rectius expones eximiam fidem, sicut & nunc dixit, quod supra spem credidit: & mox, Robustus factus est fide. Declarat autem eximiam fidem ex sterilitate Abrahamæ, & Sarræ. Sed dicet aliquis: Quomodo Abraham habuit tunc mortuum corpus, qui post multos annos legitur accepisse uxorem aliam Cethuram, è qua genuit filios? Verum ex hoc magis patet potentia dei, qui instantum uires eius uegetauit, ut & postea ad generationem non esset ineptus. Commendatur etiam fides Abrahamæ, quod non hæsitauit petendo signum, sed mox ad auditum uerbi deo credidit.

Dans gloriam deo,

Signum robuste fidei, in arduis ueritati propter se credere. Vnde & fides magnum opus esse docetur, dum ratio uincitur.

Πληροφρονηεις,

Pro multis argumentis habuit, deum promississe. Nil enim dubitabat, quin ea quæ deus promitteret, & posset & uellet præstare. Eandem gloriam deo debemus & in Euangelico negotio, ut credamus quod qui promisit se daturum os & sapientiam, cui aduersarij non possunt resistere: ea procul dubio sit daturus.

Cap. V. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Propterea imputata est.

Vides quare hæc tã lōga sermonis serie sint prodita?
nēpe ut inde colligas, fide & nō opibus nos iustificari.

Non scriptum est autem.

Hinc patet excellentia scripturæ præ alijs. Nam nō
solum historia in illa querenda est, sed & uitæ utilitas.

Quibus imputabitur.

Abraham iustificatus est ex eo, quod credidit se ha-
biturum filium, ut interim benedictionem aliam transi-
liamus. Nobis autē credendū est audito uerbo dei, Chri-
stum resurrexisse à mortuis, atq; in illum credere. Res-
urrectionē ponit, ut rem difficiliorem ad credendum:
quam qui uere crediderit, & alia credet. Et præmitti-
tur interim præmiū resurrectionis, ut cōmodius insi-
nuetur quid nobis faciendū. Nam sicut Christus tradi-
tus fuit propter peccata: ita propter Christum & nos
abstinere debemus à peccatis. Et sicut Christus resurre-
xit, ita et nos in nouitate uitæ ambulare decebit. Bene-
dicimur autem morte & resurrectione Christi, ut mo-
riatur uetus Adam, & resurgat nouus.

CAPVT QVINTVM.

Iustificati igitur ex fide, pacem
habemus apud deum.

Transit nunc ad opera & fructus fidei, imò
beatitudines, quæ ex fide proueniunt. Pri-
mum fides iustificat coram deo, ut supra
abunde

abunde dictum. Secundo, pacatas reddit conscientias nostras. Tertio, constantes & perseuerantes facit. Quarto concedit ut gloriemur & gaudeamus.

Pacem habemus.

Pax illa non est pax mundi, sed cordiū, quando certo pollicemur nobis deū esse placatum & amicū: propter quod et nos cum omnibus pacem habemus, etiam cum ijs qui nos oderunt. Quamuis autē sentiamus quotidianā pugnā, & expositi simus uarijs afflictionibus, tamen id ipsum maxime pacis indicium fuerit, quod cum deo pacem habemus: qui si pro nobis, quis contra nos?

Per Iesum Christum.

Plus placet simplicitas ueteris translationis, Aditū habuimus. Christus enim ostiū est, Ioannis 10. Et uita, uita ac ueritas, Ioan. decimoquarto. Exponit autem per hoc quid sit dicere, Per dominum nostrum Iesum Christum: id est, absq; eo nunquam obtinuissimus id beneficij. Habent & impij nonnunquam pacem, fidentes suis operibus, sed fictam, & momentaneam, quæ ipsa in requietudine periculosior est.

In qua stamus,

Fidei donum est perseuerantia ac constantia. Ita infra: Tu autem fide stas. Et Hebræ. 11. cap. Sancti per fidem uicerunt regna.

Et gloriemur sub spe.

Ex fide habemus securitatem & fiduciam tantam,

Cap. V. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

ut gloriari possimus non in nobisipsis quidē, sed in deo, qui talia promisit & dedit. Duplex autē fidelibus occasio gloriandi est. Prima in spe glorię dei, quia per arrā bonę spiritus spem habemus futurę immortalitatis, & glorię apud deum. Et propterea insultamus cum Osea dicētes: Vbi est mors aculeus tuus, ubi morsus tuus inferne? Nā per spem nobis deuictus infernus, aptum cœlū, triūphamusq; & sedemus in cœlestibus cum Christo.

In afflictionibus,

Alia occasio gloriandi in aduersis: quia in bonum omnia cedunt bonis, qui cum tribus pueris in camino ignis etiā benedicunt dominum. Et apud Esaiam cap. 26. dicunt: In semita iudiciorum tuorū sustinuimus te.

Scientes quod afflictio,

Tantum abest ut aduersa noccant, ut etiam utilia sint. Nam boni quanto magis affliguntur, tanto magis patientes euadunt: scientes, quod per multas tribulationes iter est in cœlum. In patientia autem agnoscunt se probari, ut 1. Pe. 1. Quo exploratio fidei uestre multo preciosior sit auro, quod perit, & tamen per ignem probatur. Probatio igitur hæc confert ad spem ipsam locupletandam. Cōsiderantes enim nos in tantis actibus non derelictos, confidimus etiam posthac non derelinquendos. Nam dum inimici nostri obijciunt, Vbi est deus tuus? & occurrunt aduersarij, gloriari licet in cruce, per quam spes augetur. Spes autem miro modo

corro-

corroborat. Et ne quis uanam esse putet, sicut inimicus obijcit, habemus certissimum testimonium, quod spiritus sanctus perhibet nobis, Deum nos ualde diligere. Impij autem sicut non habent pacem, ita nec patientiam: nec dicunt cum Dauide, Bonum mihi quia humiliasti me: sed obmurmurant, & dum fideles alteram palam obuertunt, & benedicunt dominum, illi reperiunt & blasphemant.

Adhuc enim Christus

Ostendit certa indicia, quibus spiritus manifestat cordibus nostris, deum optime nobis uelle: & secure nos illi confidere. Maximum enim argumentum amoris est, quod filium suum pro nobis dedit, cum essemus peccatores & inimici: id quod credentes & ampliora sperare possumus.

Quum essemus infirmi.

Id est, cum nemo esset, qui humanum genus redimere posset: utpote, cum omnes rei & peccatores essent.

Iuxta tempus.

Id est, predestinato tempore. Noluit autem mox filium mittere post lapsum Adæ, ut cognosceretur peccati grauitas: neque expectauit usque ad consummationem seculorum, ne nimia desperatione animos desponderemus. Pro impijs mortuus est ipse innocens, pro his qui mille mortibus digni.

Nam uix pro iusto quis moritur.

Cap. V. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Illustrat quod dixit. Inter Iustum autem & bonum hoc interest: quia iustus quamuis uirtute sit præditus, propterea tamen ad amorem sui singularibus beneficijs non inuitat. Bonus autē est, qui & uirtutibus præditus, & beneficijs nos prosequitur. Atqui nos neutri eramus, ut Christum nobis deuinceremus. Non enim iusti eramus, sed peccatores: neq; boni & benefici, sed inimici. Arguit igitur sic: Maximū charitatis indicium est, pro iusto & bono mori: at multo amplius, quod Christus mortuus est pro peccatoribus & inimicis.

Multo magis igitur iustificati,

Cum mors Christi tam efficax fuit pro peccatoribus, quāto magis efficax erit uita eius pro iustificatis, & his qui nunc à peccatis abstinent, ne timere sibi debeant ab ira: id est, in die iræ, in die iudicij?

Non solum autem hoc,

Non erit parua spes nostra, sed absque timore, & cum magna fiducia, ita ut & gloriari possimus, non in nostris quidem operibus, sed per Christum dominū nostrum. Obserua hoc loco, quomodo ab apostolis passio domini recogitetur: nempe, ut eius memoria ad spem et charitatem extimulemur.

Propterea quemadmodum per unum,

Antea docuit nos omnes esse peccatores, & fide in Christum iustificari: ulterius inuestigat unde & à quo peccatores esse cœpimus, & à quo origo iustitiæ. Primus Adam

mus Adam pater nobis fuit peccati, à quo originale hæreditamus peccatū: secūsus Adā Christus, dator est iustitiæ. Cōparat autem illos duos inter se & distinguit. Obserua hoc loco originale peccatum fundari, quod paucis satis cognitum. Nam si satis cognosceremus, ad eius uim compescendam perpetuo luctu desudaremus, semper gratiam à domino petentes. Est autem hæreditaria quædam procliuitas ad peccandum, & comites habet cæcitatem & stuporem: amorem sui, odium dei; fugam crucis, odium legis; fastidium proximi, & id genus. Scholastici post baptisma fatentur quidem remanere fomitem & tyrannidem eius, abhorrentes à uocabulo peccati. Verū Apostolus manifeste peccatū uocat etiā cū nō imputatur, quæ imitari nō fuerit piculosam.

Per unum hominem

Dicit, sicut per unum hominem incoepit peccatum, ita per unum incoepit & iustitia. Alteram partem similitudinis accipe ex sequentibus uerbis dum dicit, qui typum gerit illius futuri.

Pertransijt in mundum,

Simpliciter expone, coepit esse, & natum est. Per unum hominem, is fuit Adam, à quo omnis posteritas. & per peccatum mors. Mors ut pœna peccati coepit per unum hominem.

Et sic in omnes homines mors peruasit. Postq̄ coepit, paulatim propagatū est in oēs homines.

Cap. V. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

In quo omnes peccauimus.

Omnes peccauimus non solum imitatione, ut Pelagiani exponunt: sed etiam, quia habitauit in nobis peccatum, quod hereditauimus.

Vsq; ad legem enim peccatum erat,

Probat tam eos, qui fuerunt ante legem, quàm eos qui sub lege fuerunt, peccatores. Nam mors regnauit in omnes: ubi autem mors est, necessario præcessit peccatum: quia, ut dixit, per peccatum mors.

Porrò peccatum non imputatur.

Homines ipsi non putabant se tantum peccare coram deo, etiam si peccarent apud homines: neque tantifaciebant peccatum, sicut post legem, ignorantes scilicet pœnam.

Imò regnauit mors in eos, qui nō pec. etc

Id est, in eos etiã qui erant sancti, & non cōtra datã legem peccarunt sicut Adam: peccarūt tamen, unde nō eximebantur à morte. Vel in hoc sancti nō peccauerūt, sicut Adã: quia in Adam fuit integritas nature, quæ posteritati defuit. Colligere autem licet, Enoch & Eliam nō fuisse exēptos à morte, quãuis, cōmunis opinio credit illos adhuc uiuere. Sed quid si trãslati fuerunt sicut Moses, cuius sepulturam deus ignorari uoluit?

At non ut peccatum, ita & donum.

Intermiscet hic quædam per hyperbaton, sed tamẽ ab instituto non aliena. Dicta enim similitudine, dissimilitudinem

militudinem ponit. Vt autem plausibilia sint, ita lege ut spem illis confirmes, de qua & supra meministi. Quia enim atrox facies peccati est, ne animum despondeamus, uaria ratiocinatione colligit, Peccatū non posse uincere dei bonitatem & gratiam. Primum igitur si suggerat hostis, cum peccatum unius tam graue fuerit, ut omnes illud adhuc luamus facti mortales: quid fiet cum peccatore multis peccatis obnoxio? Respondet: Non terretis diabole, nam multo magis gratia exuberauit, et sicut postea, dum dicit: Condemnatio ex unius delicto: ad condemnationem, fatetur unius peccato introductā mortem: sed cōsolatur nos, quod omnia delicta quācumque illa sunt, unius iustitia, id est Christi morte sunt abolita, modò uere in illum credatur.

Etenim si per unius delictum,

Item, Si per diabolū obijciatur, quamuis uerū sit per Christū deleta esse peccata, terrere tamen tyrannidem peccati per mortē: quia mors & peccatum etiam regnāt in nobis. Respondet, nō minus regnare gratiā, imò incōparabiliter peccatum excellere.

Multo magis nō qui abundantiam grat. &c.

Ad gratiam pertinet remissio peccatorum: ad donū uero susceptio spiritus sancti, & donorum eius.

Itaq; sicut per unius peccatum,

Si tertio obijciat dæmon ad debilitandam spem, peccatum nobis esse ingenitum, & residere in penitissimis

Cap. v. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

penetralibus hominis iterū respondebimus de magnificētia gratiæ, quod & illa maxime interna occupet.

Ita per unius iustificationem in, &c.

Omnes homines intellige credētes. Incredulos enim non iustificari manifestum est.

Quemadmodū enim per inobediētiam.

Exponit hoc loco, quod sit peccatum Adæ, nempe inobediētia, per quam factum est, ut & nostra caro inobediens sit deo, quandiu non afflatur spiritu sancto. Iustitia Christi fuit in obedientia usq; ad mortem crucis, & operatur in credentibus, ut iam non inobedientes, sed obedientes deo esse uelint. Non tamen nostra obediētia quāta cunq; sit, sufficit ad salutē, quia semper adhuc aliquid inobediētiae adiunctū habet. Ceterū obediētia Christi credentibus imputatur ad iustitiam.

Cæterum lex obiter subiñt,

Probat hoc loco etiam data lege omnes homines fuisse peccatores, & magis peccasse, quàm ante datam legem. Quia per legē non dabatur homini uis ad implendum præceptum, sed tantū cognoscendi facultas: quanto magis autem homo cognoscebat quid faciendum, & non faciebat, tanto magis reus erat, & ita abundabat delictum: & id est quod supra cap. 3. dixit, legem operari iram. Porrò hoc nō solum de lege Mosi intelligas, sed etiam de ijs quæ per Christum sunt præcepta. Nam & nos quanto clarius uoluntatem dei intelligimus per
Apostolos,

Apostolos, cum non adimplemus, tanto pluribus digni sumus uapulare plagis. Ceterum etiam hoc loco iterum consolatur, & spem erigit. Nam neq; peccatū sua abundantia, gratiæ præualere potest. & iterum: Maius est regnum gratiæ, quàm fuerat peccati. Obserua hoc loco animam nunquam esse reginam, & uere liberam. Nam uel est in seruitute peccati, & ita ui quadam concupiscētiæ suæ ruit in peccatum: uel est in gratia, & ita per Christum uincit peccatum.

CAPVT SEXTVM.

Quid igitur dicemus? manebimus. &c.

Rudentis doctoris est ita plantare uirtutes, ne interim suboriantur zizania, & aperiat-
 tur fenestra peccatis. Igitur quia offendi qui-
 dam possent prædicatione gratiæ superabundantis ubi
 abundat peccatū: & hinc arguere sicut & supra ca. 3.
 faciamus mala, ut eueniāt bona: hoc est perseueremus
 in peccato, ut abundet gratia. talibus ignauis respon-
 det Apostolus aliquot argumentis, docens Christianū
 & fidelem minime manere in peccato, sed exercere se
 in bonis operibus.

Qui mortui sumus.

Primum arguit ab officio Christiani hominis: quasi diceret, quomodo audes insimulare Christianum quasi oblectantem se peccatis, cum uita Christiani ex diametro pugnet cum studio peccandi? Est enim uita Christia-

Cap. VI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

ni meditatio mortis peccati, non quod semper ante oculos habeat, quomodo mortui expirent, palleſcant, rigeſcant, horrere & foetere incipiant: ſed quod peccatum aboleat, & non obſequatur ulterius concupiſcentijs peccati. Dicit Salomon in Canticis: Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Quomodo ergo qui mortui peccato, peccato uiuent? Præterea officium Chriſtiani eſt, ut reparet uitam, quam habuit Adam antequam peccaret: imò, ut ſequitur, imitetur Chriſtum, qui non peccauit.

An ignoratis, quod qui baptizati, &c.

Argumentum ſecundum à uoto & promiſſione noſtra in baptiſmo, cuius obliuiſci planè fuerit turpe. quaſi arguat in hunc modum: Quomodo audes nobis impingere peccandi ſtudium, cum in baptiſmo renunciamus diabolo, mundo, & carni? Et habent quidem Chriſtiani magnam baptiſmo externo reuerentiam, ne peccatis illum polluant: ſed incomparabiliter maiorem interno, quo ſciunt Chriſti ſanguine animas ablutas, quas iterum coinquinare formidant. Alioqui propter promiſſionem in baptiſmo à peccatis deſinere, res indigna Chriſtiano fuerit. Nō enim ideo abluimur (inquit Tertullianus de poenitentia) ut delinquere deſinamus, ſed quia deſiimus, quoniam iam corde loti ſumus. Cæterū ſi ab aquis peccare deſiimus, neceſſitate nō ſponte innocentiam induimus. At ſpiritalis baptiſmi memoria uoluntarios à peccandi ſtudio abſtrahit. Vnde & myſterium

sterium baptismi hoc loco aperit.

DE MYSTERIO BAPTISMI.

Quamuis deus sola fide hominem iustificet, quia corde creditur ad iustitiam: & Christus ad iustificationem est omni credenti, ita scilicet spiritu sancto hominem regenerante. Ne tamen uana fide se ipsum palpet homo, confessionem quoque requirit deus, quam uera fides nunquam intermittet. Confessionem autem cum audis, intellige omnia quibus Christianum testari debes. Dicit enim Luca duodecimo capite: Qui me fuerit confessus coram hominibus, & ego confitebor eum coram patre meo. Igitur per caeremonialia, & alia opera externa misericordiae & poenitentiae, confessio fit, quam tantam esse oportet, ut mori potius uelis, quam sicubi locus postulet, confiteri Christum aliquo opere nolis. Baptismus autem & Eucharistia, quantum ad externa, caeremoniae & symbola sunt, in usum confessionis à deo institutæ, quibus testamur nos habere fidem in Christum, & ad hoc eniti interius, quod illa signant nobis exterius. Semel fit caeremonialis ablutio: sed perpetuum quoad uiuimus, in nobis debet esse studium abluendi peccatum, eo quod absque intermissione in carne peccato originali infecta, peccatum pullulat. Ad hanc abluentionē semper spectandum, quæ est mortificatio peccati. Et de hac loquitur dominus ad Nicodemum Ioannis capite tertio: Nisi quis natus fuerit ex aqua et spiritu, nõ potest intrare regnum.

Cap. VI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

cælorum. Dominus autem Marci ultimo dicens: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, baptismi nomine ad confessionem nos urget, & perfectam fidem à nobis exigit. Nam qui baptizari non vult, is etiam Christum confiteri non vult.

In Iesum Christum.

Non dicit in patrem, et filium, & spiritum sanctum. Non enim ponit qua uerborum forma simus baptizandi: sed mysterium baptismi mortem Christi dicit. Ita & in Actis hortatur Petrus, ut unusquisq; baptizetur in nomine Iesu Christi: hoc est ut aggregetur Christianis. Formam uerborum apostoli non admodum religiose custodierunt opinor.

In mortem Christi,

Hoc mysterium baptismi est, ut baptizemur in mortem Christi: & discamus, quod sicut Christus Iesus mortuus est, ut satisfaceret sua morte pro nostris peccatis, ita & nos moriamur peccato. Mori autem peccato, est non obsequi desiderijs peccati. Cæterum apostolus tria hic meminit: Crucis, sepulturæ, & resurrectionis, in quibus oportet Christianos Christo conformari. Et crucem quidem Christi re ipsa in præsentia uita ferre debemus, sepulturam autem & resurrectionem fide ac spe gerimus. Nunc dicitur nobis: Tolle crucem, & sequere me. & Mortificate mēbra uestra que super terram sunt, Coloss. 3. Vnde idem est crux & baptismus Christiano,

Christiano, totamq; uitam nostram crucem & baptis-
mum esse oportet. Porro sepulturã & resurrectionẽ
nunc spe obtinemus. Rho. 8. Spe salui facti sumus, &c.

Consepulti etiã sumus cum Christo, &c.

Nimirum perfectum sabbatismum feriantes: sed hoc
nulli contingit in hac uita. Esse autem debet nobis pera-
petuũ studium, ut perfecte enitmur ad domandas con-
cupiscentias. Et ita consepeliuntur, qui perfecte renun-
tiant mundo: non magis curantes mundum, quã mor-
tuus uiuentes. Sic & Paulus dicit: Mundus mihi crucifi-
xus, & ego mundo. Et non satis fuerit mortificare car-
nem, & declinare à malo: sed etiam faciendã sunt bona,
ut spiritualiter resurgentes, ambulemus in nouitate ui-
tæ. Arguit igitur hoc loco: Cum baptismus nihil aliud
præsignet, q̃ abolitionẽ peccati: temere nobis obijcitur
quasi prædicatione gratiæ, peccandi frenũ relaxemus.

Nam si insititĩ facti sumus,

Argumentũ tertiũ ab operatione nostra: quæ nõ est
nostra, sed Christi potius. quasi dicat: Est in nobis Chri-
stus, cui implantati sumus, qui operatur opus suum: &
audes dicere, nos cõnuere ad flagitia? Hoc enim fuerit
dicere, Christum ipsum peccare. Nam cum surculus im-
plantatus, eundem fructũ profert quem arbor: nos insi-
ti Christo, Christi quoq; fructus proferemus. Ioan. 15.
Ego sum uitis, & uos palmites. Nam sicut fluxit ex ra-
dice Adæ primi, succus inobedientiæ, ut repugnet caro

Cap. VI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

spiritui: ita ex radice Christi manat in nos gratia, per
Christus ca quam obedimus deo. Est præterea Christus caput no-
put nostrū. strum: non sicut principes dicuntur capita populi, qui
nihil efficiunt in alijs. sed solum aliquanto sublimius sa-
pient. Ita autem caput est, ut animet totum corpus, &
ex eo totum corpus coagmentetur, ut ad Ephes. 4. &
sicut naturale caput uitam distillat in membra.

Similitudine mortis eius.

Pro Participes, repetere potes Insititij, per simili-
tudinem resurrectionis, &c. Subest ibi & quartū ar-
gumentū, quo arguit à spe nostra, quasi dicat: Putas ne
nos bona resurrectionis uelle amittere ignauia? Amit-
teremus autem, nisi imitemur Christum in similitudi-
ne mortis. Et nota, quod non dicitur ibi similitudo mor-
tis Christi, quasi Christus nõ sit uere mortuus: sed quod
nos ei debemus assimilari p mortē: hoc est, ut sicut ipse
defunctus est hac uita, ita nos defungamur peccatis.

Illud facientes,

Exponit superius dicta. Sed disce hic modū loquen-
di apostoli, quid ueterem hominem, & nouum hominē
dicat. Aiunt ueterem hominem, quatenus spiritu sancto
afflati non sumus. Et bene. Sed quis ille, & quomodo
crucifigendus? Inobediens ille deo, & sui commodi af-
fectator. Crucifigamus igitur nostram uoluntatem, &
tam nõ queramus nostra, quàm si non essemus: sed glo-
riam dei in omnibus spectemus. Nouus aut homo est is
qui spiritu sancto afflatus est, & hic obedit uoluntati di-

vine. Voluntati autē diuinæ obedire, à Christo est, qui hanc suam obedientiā suis etiā inspirat: & ita aboletur peccatū, dū non seruitur peccato. Disce etiam hic, quæ sit uera imitatio passionis Christi. quia Christus dicit: Nolite flere sup me, sed sup uos ipsos. Recte igitur imitamur Christum, si affectiones nostras crucifixerimus.

Etenim qui mortuus est,

Sensus est: Si esses omnino mortuus peccato, iam esses iustificatus quoq; & ne minimum quiddam tibi adhæreret. Probant hoc dicto baptismū durare usque ad mortem, & tunc demum hominē uere iustificari. Proinde & hoc subiiciunt: Siquidē uera est iustificatio, & consummata in morte, sequitur, quod si purgatorium esset post hanc uitam, esse etiam baptismū quoddam genus, & nondum peccata uere mortua. Sed tu exponas de studio mortificandi peccatum, quod cum fides in nobis operatur, mortui sumus cum Christo, & spem uitæ æternæ habemus.

Scientes, quod Christus semel,

Sensus est: Sicut Christus perfecte & una morte satisfecit, neq; opus est ut iterum moriatur pro peccatis: ita et nos eū imitari debemus, quod perfecte certemus contra peccatum, dantes operam ne relabamur.

Ita & uos ipsos existimetis

Quantū ad baptismū attinet, de se debet unusquisq; hoc sentire, quasi esset mortuus mūdo, & sibi dicere in tentationibus, Cum mortuus sis, quid ad te mundus? In

Cap. VI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

bonis autem operibus tanquam uiuens deo, alacriter obedire, eo quod scit illa placere deo.

Per Christum Iesum.

Hoc non fit nostris operibus, sed gratia domini nostri Iesu Christi.

Ne igitur regnet peccatum.

Exhortatur ad uitae sanctimoniam, quo magis diluat quod obiectum, Christianos probare peccatum.

Igitur

Quia tanta promissimus in baptismo, quia tam nobiles sumus, & implantati Christo, qui sua opera operatur in nobis, quia tanta bona nobis promissa sunt. Igitur nunquam admittamus, ut in nobis regnet peccatū.

Peccatum

Non unum & alterum dicit, sed procliuatatem ad peccandum: & hoc est originale peccatum quod habitat in carne nostra, propter quod dicimur peccatores etiam post baptismum. Relinquuntur enim concupiscentiae illius in carne nostra, sicut Iebusaei in terra sancta.

Ne regnet

Non dicit, ne tentet, uel exerceat: sed, ne uincat, & primas partes habeat, exincto spiritu dei.

Vestro corpore

Corpus totū hominē uocat, etiā internū. Idem enim est quod infra dicit, peccatū uobis nō dominabitur. Neque enim omne peccatum in carne est, hoc est, exterius
appa-

apparet: sicut de superbia, & hæresi, inuidia, & similibus patet, quæ intrinsecus latent: quæ tamen & ipsa dicuntur opera carnis: & qui ea faciunt, carnales dicuntur. Imò Proprie omne peccatum sedem in anima habet, & exterior homo non est nisi instrumentum.

Mortalis,

Admonet interim nos fragilitatis nostræ. Dicit autem mortale corpus, hoc est, peccabile, & ad secundam mortem propensum. Corpus enim hoc aggrauat animam.

Ne obediatis concupiscentiis.

Testatatur adesse quidem cupiditates, sed hortatur ne quis illis obediatur: ad quod exponunt illud Genes. 4. Subter te sit appetitus tuus.

Membra uestra

De externis maxime loquitur, ut puta aures ne audiatur scurrilia: oculi auertantur, ne uideant uanitatem: manus contineantur, ne rapiant: pedes, ne currant ad effundendum sanguinem: lingua, ne loquatur dolum: & reliquum totum corpus sanctificetur. Tametsi & de internis non indigne intellexeris, nempe ut se careat ira, cor aut uanis cupiditatibus, & prophanis cogitationibus.

Arma iniustitiæ,

Arma, id est, instrumenta, organa. Mauult tamen hoc nomine uti, ut admoneat perpetui belli contra spirituales hostes. Et ut ostendat diabolum nos armis nostris expugnare, cui occasionem damus per ignauiam ac pecca-

Cap. VI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD
ta nostra, ut accepta potestate à deo nobis illudat.

Sed accōmodetis

Vera iustitia ab internis incipit. unde dominus dicit,
Regnū dei intra uos est. Vult igitur ut imitantes Abel,
primum nos ipsos offeramus deo, & deinde dona. nul-
lus enim bona opera facit, nisi ipse antea fuerit bonus.
Neq; fructus bonos antea proferet, nisi fuerit arbor bo-
na. Vult insuper ut cū magna alacritate & gaudio nos
offeramus tanquam hi qui carcere soluti, uel è morte
suscitati sunt. Vnde dicit, uelut ex mortuis uiuentes. als
ludens ad illud Ezeche. 37.

Arma iustitiæ deo,

Membra nostra sint arma iustitiæ ad confessionē &
contestationem fidei in nobis latentis. Insuper & ad
suam ipsorum humiliationem, quo parabiliora sint ad
seruiendum spiritui & proximo.

Peccatum enim uobis.

Post exhortationem cōmendati uncūla magis inci-
tat. Ferme enim sic dicit: exhortor quidem, sed scio &
confido, quod non sitis ex eorum numero, quibus pec-
catum dominatur. & causam subiungit:

Non enim estis sub lege, &c.

Quandiu uel inuitus, uel in hominum gratiam, uel
metus aut premij respectu facimus ea quæ in lege præ-
cepta sunt, semper adhuc sub lege sumus, & nos reos
agere & condemnare lex poterit. Quando autem sci-
entes nos per Christū reconciliatos patri, alacriter &

Sponte

sponte facimus ea quæ lex præcipit, facturi ea, etiam si nulla lex posita esset, sub gratia sumus. Et hæc est lex, quam spiritus sanctus in cordibus hominum scribit.

Quid igitur ꝑ peccabimus?

Secunda obiectio. Ne quis euangeliū causetur solvere legē, eo quod dicamus, fideles esse supra legē. Nam quia Christus est supra legē, & qui sub gratia sunt, incorporati sunt Christo, et ita cū Christo etiā ipsi supra legē, sed feliciter. Nō enim hoc cedit ad exaggeranda peccata, sed ad sanctimonie augmentum. Arguit aut̄ in hunc modū: Eius quis opera facit, cuius seruus est: uos serui estis iustitiæ per gratiam & Christū, ergo etiam iustitiæ opera facietis.

Peccati ad mortem, siue ad obedientiam.

Cōtra neutrales duas ponit obediētias, peccati scilicet & iustitiæ, mediā ignorat. Interim & libertatē arbitrij q̄ nulla sit, insinuat. Aut enim seruus es peccati, et eius tyrannide in peccatū sponte trāsīs: uel seruus es gratiæ, & operāte per te deo opa, gloriosus appares.

Gratiā autem deo.

Gratias deo dicit, ne qs uiribus suis libertatē tribuat.

Obedistis ex corde.

Id est, facti estis spirituales, & ita non habetis opus lege quæ posita est malis. Seruat̄ enim unctiōem & charitatem, quæ forma est doctrine, in quam traducti estis. Hoc enim mandatum Christi est, ut diligamus inuicem, sicut ille dilexit nos.

Liberi autem facti peccato,

Iterū negat esse mediū: sed necesse est, ut uel bonus sis, uel malus, frigidus uel calidus: tepidos enim euomit deus. Hierē. 24. sunt ficus ualde bonæ, & ualde malæ. etc

Humanum quiddam dico.

Etiam hoc loco exhortatur, sicut supra, cum possim multa à uobis exigere. Quid enim non debemus Christo pro nobis passo? Sed spectās imbecillitatem uestrā, hortor tantum, si non plus seruitis iustitiæ, saltem tantum seruite iustitiæ, quantum antea seruistis peccato. Ut autem sponte accendamus ad exercēdum nos in bonis operibus, proponit antithesim ministerij peccati & iustitiæ. In ministerio enim peccati est priuatio omnium bonorum, quia seruus peccati liber est iustitiæ: id est, caret iustitia: quod uel unum solum deterrere deberet à peccato. Insuper in ministerio peccati est immunditia, & deinde fructus, confusio, & erubescencia: denique finis, mors animæ. Cōtrā ubi seruitur iustitiæ, ibi est manumissio à grauissima illa seruitute peccati, à qua liberari per se magnum est: deinde est traductio in seruitutem dei, cui seruire regnare est. Est autem & pro immunditia sanctificatio, pro confusione fiducia, pro morte uita æterna.

Etenim authoramenta peccati mors.

Mors quidem nobis debetur iuste propter peccata. Vita autē æterna donū dei est, ut scias deū sua dona in nobis remunerare. Atq; ita nos deus gratis beatos facit.

CAPVT SEPTIMVM,

An ignoratis fratres,

*Li*a similitudine adstruit, quod dixerat Christianos non esse seruos peccati, sed iustitiæ, & prædicatione euangelij uitij*s* ianuam nõ aperiri. Est autem similitudo à coniugi*s* sumpta. Duplex enim ponit coniugium, sicut et duplicem posuerat seruitutem. Gerit autem uxor in cõiugio seruil*em* personam: & cum nos comparet uxori, utrobiq; declarat seruire, atque hac ratione libero arbitrio iterum nihil erit gloriæ. Habes etiam hic fontem allegoriarum de matrimoni*s*, quorum crebra mentio in scripturis.

(Scientibus enim legem loquor)

Id est, doctis loquor: unde argumentum est Christianos tunc fuisse exercitatos in lege: uel saltem sciuisse naturam legis, & quantum lex obstringat. Nam quandiu lex durat in suo uigore, tenetur homo eam seruare. Unde legem à ligando dictam uolunt, sicut religionem à religando, quod obliget. Vocat autem & peccatum originale, ac ueterem hominem legem propter uim & tyrannidem suam.

Nam quæ sub uiro est mulier.

Coniugia duo ponit: Primum est mulieris cum marito turpi, & ignobili, procreanteq; monstrosos partus. Secundum est mulieris cum pulcherrimo & benignissimo, procreanteq; nobilissimam prolem. Primus uir nõ

Cap. VII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

ster est uetus homo, & fomes ad peccandum, uir plane turpis, & qui turpissimos partus procreat, opera carnis: unde per illū infra dicimur fructificare morti. Vir autem secundus, est Christus. Ioan. 3. Qui habet sponsam, sponsus est. Et Matth. 9. Non possunt filij sponsi lugere. & cetera. De hoc sponso intelligitur canticum canticorum. Et Osee secūdo: Vocat me uir meus. 1. Corinth. duodecimo: Adiunxi uos uni uiro, &c. Ex illo uiro habemus nobilissimos fructus, nempe fructus spiritus: dum non seruiamus per uetustatem literæ, sed per nouitatem spiritus. In litera seruiūt omnes, quotquot

In spiritu nō aguntur spiritu dei: In spiritu autem, qui gratis & seruiunt. hilariter deo seruiunt, non spe præmiorum allec̄ti, nec metu pœnarum territi.

Igitur uiuente uiro uocabitur adultera.

Tractat apostolus hunc locum 1. Corinth. 7. idq̄ serio: hic autem solum pro similitudine assumit. Animaduerte tamen, quod si mulier discesserit à uiro propter adulterium uiri, iam nō est obligata uiro, Matth. 5. Si tamen Christiana, ualde sollicita erit pro salute uiri, etiam adulteri, pro qua nihil non feret & tentabit. Animaduerte & hoc, quod ius ueteris hominis non ita ligat per omnia, sicut lex coniugij uxorem. Vetus enim homo nō proprie uir est, sed magis adulter. Adā enim iustus creatus est primum: propterea desciscere debemus à uetere Adam. Dicitur tamen uir propter tyrannidem & uim,

Quid

Quid igitur dicemus?

Ex his quæ dicta sunt, emergit quæstio de sanctitate legis. Dixerat enim legem operari iram: & eos qui sub gratia, iam non esse sub lege. Præterea comparat ueterem hominem & peccati fomitem legi. Poterat quis suspicari & colligere, legem esse peccatum, et ita blasphemare in Mosen & legem dei. Proinde ut ostendat honestatem legis, respondet, Absit, quasi dicat: Nō dixerim legem, quæ per Mosen data, impiam, cum peccatum sit transgressio legis: sed uelim deplorare infirmitatem & debilitatem nostram hisce uerbis: Nā post peccatum primorum parentum ita uitiata est natura nostra, ut lex à deo data, quamuis uere sancta sit, non solum tamen non iuuat, sed & deteriores reddat. Si autem quæris, Quare data fuit olim lex? Respondeo: Debebat homo absque lege deo hilariter seruire omnibus suis affectibus: uerum ut peccator erat, non cognoscebat malitiam suam, quod tanta pronitate ad peccandum ferretur. Posita igitur est lex, ut cum uideret se illam non posse implere, agnosceret se infirmum, & planè impiū, eo quod affectu repugnaret spiritui: atq; ita desperans de suis uiribus, ab optimo deo peteret auxiliū: & accepto diuinitus spiritu, faceret quod carnis negabat infirmitas.

Sed peccatum nō cognouī, nisi per legē.

Hoc unum præstitit mihi lex, ut aperiret mihi oculos ad cognoscendū peccatū; hoc est, peccatricē illā &

Cap. VII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

sauci. in naturam, hominibus fermè semper occultam. Tantus enim ante legem erat stupor, ut ab externis & hypocriticis operibus metirer sanctimoniam, & mihi ipsi incognitus eram, quod tam turpis, infirmus & abominabilis essem: uerum quod scio nunc habitare in me peccatum, hoc debeo legi. Ante legem nullam faciebam conscientiam super concupiscentia prohibitorum, & odio legis: nunc post legem, quia illa uideo esse in me, et displicere deo, necesse est ut fatear me esse peccatorè.

Occasione autem accepta, peccatū.

Quæreret quispiam: Nihilne profuit tibi lex ad emendationem tui, postquam cognouisti te esse peccatorè? Dicit nihil se à lege emendatum, sed excitatum, & inflammatum ab ea ad peccatum: hoc est quod dicit, Peccatum genuit in me concupiscentiam: id est, peccatrix mea natura & contumax legem esse indignabatur: & que antea peccabat simpliciter, accepta lege cum odio legislatoris peccare cœpit. Et sicut Cain male diuidebat, externa opera faciens, animum autè à deo auertès.

Siquidè sine lege peccatum mortuū erat.

Hic mortuum esse, non est idem quod non esse, uel nō imputari ad peccatum: sed peccatricem naturam non ita irritatam, neq; ita territā à lege. Antea, inquit, non eram notus mihi, quod ita regnaret in me peccatum: sicut pharisæi securi & tranquilla conscientia sunt iustificantes seipfos, & placentes sibi. Nam quia legem &

nim legis non cognoscunt, neq; terrentur, neq; confunduntur ab interna sua foeditate.

Ego autem aliquādo uiuebam sine lege,
Intelligas, quo tempore phariseum ageret, nondū cognita uilegis, quæ omnes uires requirit.

Porrò ueniēte mādato peccatum reuixit,
Id est, cognita uile mandati, reuixit uis peccati: id est, conscius factus sum, quātum rebellet caro mea spiritui. & apparet quanta in me pronitas peccandi.

Ego autem mortuus sum.

Ex eo tempore didici, quān nihil possint omnes humana uires, & me esse infirmū, ac mortuum. Vide hoc loco quantum ualeat liberum arbitrium.

Hoc esse ad mortem,

Et non solum uidi corruptas uires animi, sed etiam me non esse curabilem simplici remedio. Nam remediū legis, quod uiuificare debebat, tam non proficiebat, ut etiam ad mortem cederet.

Nam peccatum occasione accepta,

Quomodo cedebat ad mortem? Hoc modo. Nā pronitas peccandi, id est, peccatrix natura, quæ intra me est, ut intellexit sibi modum poni, & se refrenari, non solum nō fecit bonum, sed etiam addidit malum: ut sciam me magnū peccatorem, qui antea iustum me putabam,

Itaq; lex ipsa quidem sancta est.

Cap. VII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Nihil queror de præcepto uel lege, quæ non solum
sancta est, quia à deo sancta tradita: sed etiã iusta, quia
ea præscribit quæ deo debetur. Deniq; & bona est, quæ
multa secũ nobis affert cõmoda, si illam seruauerimus.
Ergo quod bonũ, mihi factum est mors?

Aliam mouet questionem. Diceret enim quispiam,
Pugnas tibi ipsi ò Paule. Quomodo dicis legem bonã,
cum eandem uidearis dicere authorem mortis? Hæcci-
ne scilicet legis cõmoda? Respondet: Absit ut hæc sic di-
cam, & legi meam miseriam acceptam feram: sed tri-
buo hoc peccato, & peccatrici nature mee, quæ opti-
mum pharmacum legis reijcit, & quod ad salutem da-
tum, sibi in uenenum conuertit. Legem bonam fateor,
sed peccatricem meam naturam tantæ bonitatis nõ esse
capacem doleo. Nam illa mortem parit, non lex.

Vt fieret maiorem in modum,

Quomodo gignit mortem uitiata caro, uel peccatũ?
Quia post præceptum non solũ non desino peccare, sed
& amplius pecco. Vnde nulla relinquitur mihi excusa-
tio, dicorq; peccans peccatũ, idq; per excellentiam.

Scimus enim quod lex spiritualis est.

Manifeste suo exemplo probat, quomodo in malum
cedat lex, sua tamẽ culpa: quo etiã declaratur, sanctos
nõ carere peccato in bonis operibus. Nõ ideo autẽ lex
spiritualis dicitur, quia allegoricas in se cõtinet senten-
tias: sed quia spiritũ exigit, & uult ut omnia faciamus,
sicnd

Lex quare
spiritualis
dicatur.

sicut spirituales. Nisi enim factus fueris novus homo, et regeneratus per spiritum, ne apicem quidem adimplebis in lege: ubi autem acceperis spiritum Christi, qui est impletio legis, tunc te nulla lex accusare poterit. hoc qui sciunt, nequaquam cum phariseis de suis operibus gloriabuntur. Obserua tamen, quod non idem est dicere, legem esse spiritus, & legem spiritualem esse. Lex enim Mosi dici potest spiritualis, quia affectus exigit, sed non vires præstat adimplendi legem. Nam lex spiritus, lex est fidei: ut infra patebit.

At ego carnalis sum.

Ego quatenus mihi relictus sum, & iuxta primã generationem ab Adam, carnalis & crassus sum: non spectro gloriam dei, fugio crucem, amo commoda propria: & non solum carnalis, & sicut minister addictus carni, sed sicut empticium mancipium, qui non possum suffugere imperium domini, et facio quicquid caro imperat. Lex spiritualem requirit, ego autem carnalis sum: lex vult liberum, ego autem captiuus sum. Carnales sumus in peccato Adæ, qui perdidit innocentiam, eo quod in illo peccauimus omnes: cognouimus autem per legem nos esse uenditos. Esa. 52. Quia gratis uenditi estis, & non in argento redimemini.

Quod enim ago, non probo.

Non introducit apostolus alienam personã, sed suã propriam, dicit autem: Quod ago, in carne scilicet, imo

Cap. VII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

probo per legem, & odi spiritu. Et agnoscit in se ad-
huc Apostolus etiam iustificatus peccatum, & peccans
di cupiditatem.

Non enim quod uolo, facio.

Hic apparet uitam iustorum esse perpetuam pale-
stram: impelluntur enim à spiritu sancto ad facienda bo-
na, sed obstat caro, & deformat opus. Iustus cupit age-
re bonum opus optime: sed cum considerauerit quale
illud sit, inuenit multis modis uitiatum, & non factum
sicut uult, & dicitur lex dei, & proinde non probat: at-
tamen interim licet ipso inuito admisceat se aliquid im-
purum & ingratum, nihilominus adnititur facere opus
legis, quo studio testatur legem esse bonam. Exemplū
habet in precibus, quas quis cupit absq; euagatione mē-
tis deo dicere, & præter sententiam suam uarias cogi-
tationes admittit.

Nunc autem ego non perpetro illud.

Quod opus sanctum non legitime fiat, in causa est
peccatrix nostra natura in nobis habitans, & suam ty-
rannidem exercens.

Novi enim quod non habitat in carne.

Id est, re ipsa experior, quod non solum habitat in
me peccatum, sed etiam non habitat bonum. Nam scio
naturam ita uitiatam, ut quamuis spiritus aliquid reue-
lauerit, & concesserit uelle, tamen oppugnet caro, des-
sintq; uires ad perficiendum, nisi idem spiritus perficiat.

Porrò

Porrò si quod non uolo facio.

Sensus est: Ex hac inobedientia satis apparet, quod si fecero bonū opus negligentius, cōtrahente bona uoluntate, illius negligentie causa est inhabitās peccatū.

Delectat enim me lex.

Ex hoc loco manifestum est, Paulum hæc in sua persona dixisse, quamuis esset iustificatus. Non enim delectat lex dei, nisi iustificatos.

Video autem aliam legem,

Dispensatione dei, ne superbiamus, tyrannis uel imperium ueteris Adæ præcipit contraria legi dei. Lex dei uult, ut colam deum super omnia: lex quæ in membris, iubet ut cōmoda propria sequar. Lex dei uult, ut diligam proximū sicut me: at lex nature dicit, charitatem à seipso incipere. Vide aut ut seuiat lex carnis, rebellat enim legi dei. Neq; hoc satis uidetur, nisi per legem datam mihi in remediū, captiuū me faciat legi peccati, hoc est sibi ipsi. Peccatū enim hic uocamus uitiatā naturam: legem aut eius, impetū saucie nature in membris & affectibus. Paucis, ipsa peccatrix natura suo imperio sibi me uindicat, & à mandato dei auellit.

Miser ego homo.

Deplorat se ipsum, & hæc est uera & perpetua causa deplorandi nos ipsos. Alibi solet Apostolus gloriari in paupertate, in ignominia, in afflictionibus: et similibus. sarnis aut inobedientiā luget: & non solū dicit se in fir

Cap. VII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

mum uel captiuū. sed plane miserū. et omni auxilio alio
oqui destitutu: hoc est quod et Dauid deplorat: Heu mi
hi, quia incolatus meus prolongatus est. Et Esa. 59. Rugie
mus ut ursi, meditabimur ut colūba, quia nō est iudiciū.

Ex hoc corpore mortū obnoxio.

Id est, procliui ad peccandum, sicut & supra dixit:
Ne regnet in mortali uestro corpore peccatū. Vel sim-
pliciter: Quis liberabit me à morte illa, & graui illa
miseria? Potest & corpus mortuū appellari, quod dor-
miat ab actibus interioris uitæ, & mortuis simile sit.
Nā licet quorundā fides deo uere uiuat: ut est in infan-
tibus & imbecillibus in fide, mortua tamen est interdū
à uita proficientiū de uirtute in uirtutē. Et ita corpus
suū Paulus uocat corpus mortuū propter peccatū. In-
quantū enim corpus quod corrūpitur, aggrauat ani-
mam, & deprimit sensum à cogitatu rerū meliorū, in-
tantū corpus est mortuū. Et idcirco etiam nos dicimur
mortui: & consequenter fides quoq; dicitur mortua:
quia fides dum non operatur per dilectionem, quantū
ad illud opus quod facere debebat, mortua dicitur. Et
ita quis posset etiam illud Iacobi exponere: Fides absq;
operibus mortua est. Sed præstat quam simplicissime
scripturas exponi.

Gratias ago deo meo,

Apostolus circumspectans seipsum cum suo libero ar-
bitrio, & uiribus reliquis, per omnia destitutu se inue-
nit, & in sola gratia Christi, qui dat ut uincamus, sal-
uari

uari se posse cognouit: unde & gratias dicit deo.

Itaq; ego mente seruiio legi.

Epiphonema est in hunc sensum: Talis est cōditio hominis, ut quatenus illustratus fuerit spiritu sancto, seruiat deo: quatenus autē sibijpsi relictus, seruiat peccato.

CAPVT OCTAVVM.

Nulla igitur nunc condemnatio.

Postquā de natura peccati egit, & carnis: id est, humane nature miseriam deplorauit: incipit nunc de gratia docere, quæ nos liberat de corpore mortis, & facit ut peccata, quæ nequit uitare humana imbecillitas, deus ignoscat. Est autē gratia, non qualitas quædam animæ, ut hactenus doctum est: sed fauor dei, quo uel ex filiis iræ sūt filij regni, uel conseruantur in numero filiorū, qui sunt filij regni. Fauor autē ille in filios est ex fauore dei in Christū, natura filiū dei: de quo pater dixit, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitū. Vnde omne nostrum meritum est in Christo, qui nostra iustitia est. & abstulit peccata mundi, ut est 2. Cor. 5. Eum qui non nouerat peccatū, fecit p nobis peccatū, ut efficeremur iustitia dei p illū.

Nulla igitur condemnatio, &c.

Si nulla est condemnatio, igitur nec culpa imputabitur, neq; pœna exigetur. Consectancū etiā est quod hi qui fide defungūtur hac uita, ad purgatorium quod commenti sunt, non transeunt: sunt enim illi in Christo

Cap. VIII ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Iesu per fidē. Ita 1. Ioan. 1. Si confiteamur peccata nostra, fidelis est deus et iustus, ut remittat nobis peccata

Qui sunt in Christo Iesu.

Christus enim uitis est uera, in qua quisquis manserit, afferet fructum multum, Ioan. 15. Sed obijcis: Satis igitur erat dicere, Iis q̄ sunt in Christo Iesu: neq; opus erat addere, Qui uersantur iuxta spiritum. Verum hoc adijcit, ne quis uana spe semetipsum seducat, & fictitiā fidem pro uera habeat. Sic & Ioannes in epistola sua quum diceret, Omnis qui manet in eo non peccat. diligenter simul admonuit, ne quis se seduceret.

Iuxta spiritum.

Iuxta spiritum uersantur, qui ambulant iuxta nouū affectū, legem absq; imperio legis facere paratum, & peccatis repugnantem. Iuxta carnem uero ambulant, qui omittunt ea quæ lex præcipit: uel etiam, qui ea faciunt quæ lex præcipit, sed inuitus, atq; adeò ut uellent non esse legem. Quotquot autem tales sunt, ad Christum non pertinent, quatenus carnem sectantur.

Lex enim spiritus uitæ in Christo.

Quæris, quomodo nulla est condemnatio? quia filius, cui pater omne iudicium dedit, reddit nos liberos à iure, id est tyrannide, peccati & mortis. Non dicit autem, quod omnino liberet nos à peccato & morte: sed tantum à iure peccati & mortis, ne scilicet damnose sint procliuitas peccandi & mors.

Lex

Lex spiritus.

Id est, gubernatio uitalis spiritus, quem suppeditat Christus, non solum admonens nos exemplo mortis suæ ad charitatis opera faciēda, sed etiam operans illam in cordibus nostris. Ex hoc spiritu profluit gaudiū in aduersis, securitas in medijs periculis, spes in his quæ sunt præter spem.

Etenim quod lex præstare non potuit.

Hoc est, quia impossibile erat homini suis uiribus implere quæ in lege sunt præcepta: propterea misit deus filium suum, per quem iustificaremur, & legem impleremus. Nam propter illum non imputantur ea, quæ olim peccauimus, & datur gratia ac spiritus, ut hilariter deinceps mandata eius faciamus. Cæterū hic te non moueat uulgare dictū, Anathema esse, quod deus præcipit impossibilia: uerum enim esset, si quis secluderet gratiam dei, cum qua omnia possumus, & sine qua nihil possumus quàm peccare: quod uerius quis dixerit, non posse. Et quia tanta est infirmitas nostræ naturæ: lex literæ occidit, spiritus uiuificat, 2. Corinth. 4. cap. Quod autem ita infirmus simus, unusquisque in seipso agnoscere poterit. Lex præcipit amare inimicos ex toto corde. Item uult, ne sit nobis cor lapideum. Sed cognosce teipsum, an quis cor tuum mutare possit præter deum. Non minus enim est, quàm si quis mortuum suscitaret, uel cæcum illuminaret.

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAUL. AD
Per carnem.

Carnem, totū hominē intellige gratia destitutum. Opponitur enim hoc loco caro spiritui: unde nō potest parti hominis attribui. Eneruatur etiam hoc loco liberi arbitrij uis ad faciendū bona: sicut & mox in posterioribus, cū dicit: Affectus carnis mors est, & legi dei non subditur: siquidem ne potest quidem.

In similitudinem carnis peccati,

Hic Valentinus & Marcion sumunt argumentū, qd̄ Christus non habuerit uerū, sed phantasticum corpus. Atqui Apostolus nō negat, Christū habuisse uerā carnem, quamuis dicat similitudinem carnis. Negat autem habuisse ueram carnem peccatricē: quia caro eius non fuit peccatrix, quamuis fuerit similis nostræ, quæ peccatrix: sed in hoc habuit similitudinem, quia Christus mortuus descendit ad infernū: quod nō uidetur esse, nisi eorum qui uere peccatricem carnem gestant: quia st̄ pendium peccati, mors. Et ob hanc rationē, Num. 21. comparatur serpenti aeneo, qui habebat speciem serpentis, & uerus serpens nō erat. Et Deut. 22. dicitur, Maledictus omnis qui pendet in ligno. quod intellige de Christo, non quod pro se, sed quod pro nobis fuerit factus maledictum coram deo.

De peccato damnauit peccatū in carne.

Id est, per hostiā, uel sacrificium corporis, quod dictum fuit peccatum: condemnauit, id est, uim ademit: peccatum, id est, tyrannidem peccandi in nobis. Solet
enim

enim in scriptura etiam sacrificiū peccatū dici, ut Osee quarto: Peccata populi mei comedēt sacerdotes. Et ita mors Christi, quia sacrificium fuit, peccatum dicitur. Condemnavit autem peccatū hoc modo, quia innocens fuit caro Christi, & mortua, perinde ac vere peccasset. Cōdemnatum est peccatum, id est, factum est odiosum, & abominabile, ita ut spiritus dicat in nobis: Ecce propter te mortuus est filius dei, ille innocēs & immaculatus dei filius, ut posthac te abstineas à peccato, dimittanturq; tibi priora peccata. Quid peius igitur peccato? & quare denuo redires ad peccatum? Hic spectandum est, quale sit sacrificium illud, & quanta charitate, quantisq; doloribus, & quanta innocentia sit oblatum, ut sponte profiliis ad benefaciendum proximo, Christi charitate motus. Hęc animi promptitudo ex spiritu Christi est, & plenitudo legis. Et hoc est quod dicit, ut iustificatio legis impleretur. Charitas enim talis implet legem.

Quæ carnis sunt sapiunt.

Tripliciter distinguit inter eos, qui destituti sunt gratia, & qui gratiā sunt assequeuti. Gratia carent carnales: hos definit, quod sapiant ea quæ sunt carnis, id est, sectantur sua ipsorū cōmoda: quod non solū de externis intelligas, sed etiā de internis. Nā quicumq; illi sunt, qui sibijpsis placēt in donis spiritus, ut sunt scientia, patiētia, & similia, vere carnales sunt. Spirituales autem & gratiam assequeuti, sunt hi qui quærent ea

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

quæ spiritus, id est, ea quæ sunt dei. Nam licet querat quod ad interni hominis decorem facit: ut est, meditari uel orare, & non retuleris gratuito in laudem dei, ne utiquam eris spiritualis. Oportet enim ut renuncies omnibus, etiam internis, & in te operetur spiritus dei.

Affectus carnis mors est.

Secunda distinctio ex fine. Nam quicquid agunt carnales, mortale est, eo quod non respiciunt deum, qui est uita, & fons uitæ: quod uero agunt spirituales, uitale est, & uitam adfert.

Affectus carnis inimicus deo.

Tertia distinctio, quia carnales inimici sunt dei. Nam quia oderunt legem, per consequens etiam oderunt legislatorem. Spirituales uero amici sunt dei, & proinde de grati deo, & filij, ac templum dei dicuntur, &c.

Legi enim dei non est subiectus.

Cauendus est hoc loco Marcionis & Manichæorum error, qui naturam quandam aduersariam, & contra militantem deo esse dixerunt, quæ cõdita esset à deo malo. Affectus enim carnis ideo dicitur contrarius deo, quia subtracta gratia iam nõ sectatur homo quæ digna sunt deo, nihilominus tamẽ deus etiã illã malitiã expugnat.

Vos autem non estis in carne.

Incipit blande exhortari & à laudibus, ne in numero peccatorum & carnalium numerari se credant: de quibus dixit, quod sectetur ea quæ carnis, digni morte,
ac inimicæ

ac inimici dei. quasi dicat: Non numero uos inter carnales illos, sed spirituales. Esse in carne, est esse in operibus carnis: sicut et infra, Caro & sanguis nō possidebūt regnū dei. Non enim dominatur substantia carnis, sed opera: nec reatus substantiæ, sed conuersationis. Stulte quidam hoc loco coniugium sacerdotum impugnant, quasi scilicet Paulus non scripserit coniugatis, æque ac cœlibibus.

Siquidem spiritus dei habitat in uobis.

Iterum ne adulari uideatur, dicit, quomodo illos laudaret. Sed ut sciamus quomodo spiritus dei habitet in hominibus, obseruanda est uaria acceptio nominis spiritus. Crassissime nomen spiritus pro uento & anheliu accipitur in scriptura. ut Ioannis tertio capite: Spiritus ubi uult spirat. 1. Cor. 14. Psallam spiritu & mente. Et nonnunquam pro re nihili & uana, ut Esaiæ uigesimo sexto: Concepimus, & peperimus spiritum. Sed de his nihil ad propositum. Nonnunquam & pro angelis uel demonibus accipi solet. Quantum uero ad propositum attinet, de spiritu sancto mentio est, qui unus deus cum patre & filio. Et uocatur hic spiritus dei, spiritus Christi, & spiritus eius qui Iesum suscitauit à mortuis: quod idem est dicere. Appellatur autem & nonnunquam à donis suis: ut cum dicitur spiritus adoptionis uel sanctificationis: id est, spiritus qui adoptat & sanctificat. Sed & dona spiritus, spiritus dicuntur: ut

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis: ut Esaiæ 11.

In uobis.

In illis habitat spiritus dei, quos facit ex filijs iræ, filios pacis per fidem. Nam quantum ad naturam suam, est ubiq;: sed quos tales facit, speciali modo gubernat: ita ut agnito beneficio Christi, idem spirent, sapiant, ac uelint, quod ille, qui exinanauit semetipsum in seruitutē nostri. atq; hi gratiam & charitatem habent.

Quod si quis spiritum Christi non habet.

Hi soli ad Christum pertinēt, qui charactērem Christi gerunt. Vnde uerum est quod dominus dicit: Multi sunt uocati. pauci uero electi. Nam quicumq; non tollit crucem suam, & illum sequitur, non est eo dignus: quia spiritum eius nullus habet, nisi qui sublata cruce illum sequitur. Similiter, qui non omnia relinquit propter Christum, non erit eius discipulus. Vnde non loquitur hic de dono miraculorum, uel de spiritu sapientiæ Christi, uel de alijs eius gratis: sed eo spiritu, quo omnes Christianos præditos esse oportet. Spiritus Christi erat uelle crucifigi, & abolere hominem ueterē. Mortuus est enim propter peccata nostra, hoc est, ut desisteremus à peccatis: sicut mox declarat.

Si autem Christus in uobis est.

Dicit iudiciū spiritus Christi esse, abolitionē corporis, & inuolutionem uitæ in spiritu. Vocat autē corpus mortuū

mortuum, non quod affectus mali simul omnes emoriantur, quia hoc nō cōceditur nobis in hac uita: sed quod perpetuum studium mortificandi affectus malos, et mēbra quæ super terram sunt, habent fideles, quandiu durat hæc uita: & per hoc deprehendes inhabitare in homine Christum.

Quod si spiritus eius, qui suscitauit, &c.

Mercedem ponit Christianæ uitæ, quasi dicat: Si ita feceritis uoluntatem Christi, spiritus eius hoc operabitur in uobis: ut quemadmodum impossibile erat detineri Christum in inferno, & perpetuo iacere desolatum sanctum illud templum dei: ita & impossibile erit uos non resuscitari: quia estis templum dei, quod spiritus qui inhabitauit, non relinquet inexcitatum.

Propter inhabitantē spiritū eius, &c.

Vides unde gloria resurrectionis? quia non tribuit eam meritis, sed spiritui habitanti in nobis.

Debitorum sumus, non carni.

Diluit & eorum obiectionem, qui ociosos dicunt credentes, & irrident dicta hæc dicendo, Sinamus igitur spiritum operari: cum perpetuo extinguant spiritum. Respondet, & dicit: Debitorum sumus: quia spiritus est in nobis, non debemus esse ociosi, sed obsequi spiritui, quicquid ille iusserit. Carni uero nequaquam sumus debitorum: sed facta eius, id est affectus, mortificare debemus.

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Si autem spiritu facta carnis mort, &c.

Affectus carnis mortificantur studio contrario. Nam spiritus docet humilitatem, ut domet superbiam: docet frugalitatem, ut tollat auaritiam: & sic de similibus.

Qui spiritu dei aguntur, filij sunt dei.

Spiritus facit, quod infirmitas nostra prestare non potest. Trahit autem non inuoluntarios, sed interna quadam suauitate. Et trahit ad imitandum exemplum Christi, qui obediuit patri usque ad mortem, ut eius gloria innotesceret in toto mundo. Vnde etiam filij dei dicuntur sic tracti, quia regenerantur per spiritum Christi. Et sicut ille natura est filius dei, ita ipsi adoptione.

Non enim accepistis spiritum seruitutis,

Seruitutis spiritum accipiunt, qui solo timore ac metu bene agunt: et illi dicuntur iterum esse sub lege, quia lex data fuit cum terrore, ut est Exodi 19. Spiritum autem adoptionis accipiunt, qui libere ac hilari animo opera legis faciunt. Et quia acceperunt spiritum Christi, deum ut patrem inuocant, sicut Christus.

Per quem clamamus, Abba pater.

Pater nomen charitatis est, quo appellamus deum propter magnam fiduciam: & non appellamus ultra dominum, quasi timentes illum seruili timore, & accedere non audentes. Porro cum deum patrem appellamus, testamur quod nihil nobis debet, sed sola benignitate eius uiuamus.

Ipse enim spiritus testimonium reddit
spiritui nostro, quod simus filij dei.

Exponit seipsum, quid sit clamare, Abba pater. Habere enim fiduciam bonam, quod deus paterne nobiscum agat, et acturus sit propter Christum, quem imitari cupimus, certissimum testimonium est gratiae & charitatis, & quod filij dei simus. Vnde uanum est quod quidam tradiderunt, Ignorare nos an in gratia simus, uel non. Tales nimirum nunquam orauerunt in spiritu, Pater noster.

Si autem filij, & haeredes.

Propter eundem spiritum, quaecumque sunt Christi, eadem sunt & nostra. Igitur Christi iustitia, sanctitas, innocentia, haereditas, & alia quaeque, nostra sunt.

Siquidem compatimur.

Vnica ad salutem uia est per crucem, sine qua non intratur in gloriam dei. Et in hoc potissimum ostenditur spiritus Christi, si & hic uoluerimus esse conformes imaginis eius, hoc est ferendo crucem eum sequi.

Existimo enim quod non sint.

Si quis obijceret, Ridiculum uideri illum esse filium dei, qui letantibus malis in hoc seculo, affligitur. Respondet, Non esse respiciendum ad ea, quae patimur in hoc seculo: nam hic occulta est gloria filiorum dei, sed in futuro seculo reuelabitur. Vnde multas consolationes & beneficia ordine ponit, à quibus consolationem accipiunt hic, qui sunt filij dei. Primum consolatur à

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

breuitate huius uitæ. Neq; enim conferendum est æternum cum momẽtaneo, neq; purissimum gaudium cum interpolata tristitia. Interpolatam tristitiam uoco eã, quæ aliquid cõsolationis admixtum habet. Nulla enim tanta fidelium est tristitia, quin consolatione quapiam temperetur. Sed neq; passio leuissima, quæ infertur nobis à creatura, comparari potest cum gaudio summo, quod à creatore ipso accipitur.

Nam expectatio creaturæ,

Alia consolatio. quasi dicat: Ecce omnes creature propter hominem conditæ sunt, ut ei seruiant. Homini enim sol lucet, terra fructificat, ignis calefacit, & nulla non creaturæ hominem agnoscunt ut dominum, ut ipse & deum agnoscat dominum. Cum omnes illæ gemant, doleant, parturiant, & laborent propter hominem, ut ad finem suum ille perducatur: cur non & ipsemet sollicitus esset, laboraret, & equo animo ferret afflictionem? Dicuntur autem creaturæ expectare, nolle, congemere, parturire: non quod sensitiuæ sint, sed tropo quodam sermonis: sicut & laudare dominum dicuntur, eo quod faciem præ se ferant dolentium, repugnantium, & parturientium, & cætera. Vnaquæque enim res in statu permanere uellet incorruptibili, que admodum dicimus omnia appetere Esse, & uitam. At qui deus aliter ordinauit, ut corrumpantur & alterentur nunc in utilitatem hominis. Quid enim opus habet arbor tot fructibus, uel gallina tot ouis? & ita de cæteris creaturis

vis. Nōne hęc omnia propter hominem sunt? Vbi autem homo seruitute illorum opus non habuerit, deus etiam cęteras creaturas nobilitabit, & liberabit à seruitute corruptionis, ut et ipsę sint incorruptibiles: atque ita cœlum & terra dicuntur transire.

Vanitati enim creatura subiecta est.

Id est, creatura facta est corruptibilis. Liberabitur à seruitute corruptionis, id est, erit incorruptibilis.

In libertatem filiorum dei.

Id est, cum surrexerimus, & incorruptibilia corpora sumpserimus. Est autem & alia consolatio. Nam si liberanda & glorificāda est creatura, quę seruit: quanto maior futura est gloria hominis, qui est dominus mǎdi, & filius dei?

Non solum autem illi, sed & nos ipsi.

Alia consolatio est. Futuram gloriā testantur & nostri gemitus, qui non erunt uani, quandoquidem à spiritu sunt. Gemimus autem, id est desideramus redemptionem corporis nostri, hoc est omnium fidelium.

Adoptionem filiorum dei expectantes.

Quamuis hic per fidem simus adoptati, & scripti inter hærcdes, adoptionem tamen adhuc expectamus, ut fruamur promissa hæreditate, qua simul in deo gloriosi gaudeamus.

Intra nos gemimus.

Impij gemitus eorum sunt, qui cupiūt à cruce huius

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

uita liberari, & non desiderant ad deum fontem uiuū:
nam hoc esset repugnare uolūtatī diuinæ: sicut & is re
pugnat, qui moritur inuitus. Gemitus autem piorum
sunt, qui non detrectant molestias huius seculi, dissolui
cupientes, & esse cum Christo.

Spe enim salui facti sumus.

Alia consolatio est à beneficijs quæ olim accepimus,
uel etiam quæ patres nostri acceperunt, qui à grauibus
periculis sæpe liberati fuerunt. Psal. 21. Patres nostri
in te sperauerunt, & liberati sunt. Hoc enim habet spi
ritus dei proprium, ut alienis bonis tanquam proprijs
eos quos inhabitat, letificet.

Porro spes quæ uidetur, non est spes.

Dicis: Quodnam indicium rei sperandæ habebō?
Respondet hoc esse contra rationem spei. Nam si spes,
id est res sperata, uideatur, non est spes, id est euacua
tur spes. Magnū enim discrimen est inter spem et rem.
Nam qui habet rem, spe potitus est: qui autem habet
spem, re caret. Atqui deus ipse spes nostra est, quam nō
uidere poterit homo uiuens.

Sī autem quod non uidemus, speramus.

Exempla sunt in agricolis, nautis, militibus, & reli
quis manifeste.

Consimiliter autem spiritus adiuuat.

Alia consolatio ab adiutorio nostro in gemitibus et
precibus nostris. Spiritus enim sanctus adiuuat infirmi
tatem

tatē nostrā, & suggerit, ut uelimus quæ Christus, atq; ea incessanter orare facit, eo quod est spiritus Christi: quem nisi accepissimus, ignoraremus planè quid orandum: deprecaremur crucē, quæreremus carnalia: quædoquidē caro nescit quæ sint dei. At ubi talis spiritus fuerit in homine, ipse intercedet pro eo. Impossibile enim est, ut ingratus sit patri suus & filij spiritus. Qui igitur uoluerit exaudiri preces suas, oret in spiritu Christi, qui & fuit obediens usq; ad mortem, & nulla sanctorum intercessione opus habebit.

Scimus autē, quoniā diligentibus deum.

Alia consolatio à dignitate electorū dei. Electi dei sunt, quibus spiritū suū uere concedit. Est autem hæc illorū dignitas, quia deus omnia facit, & fieri permittit ad illorum utilitatē. Non solū enim cælū & terrā seruire illis facit, sed etiam si hanc seruitutē subtrahat eis, profuturum est. Et non solū prodest eis experiri spiritum gementem intra se, sed etiam si lapsi fuerint, proderit: ut Petro & Dauidi, qui dicit: Bonum mihi, quia humiliasti me. Neq; solū illa proderunt, quæ olim permisit & fecit, sed etiam omnia quæ acturus & permissurus est. Satis ergo fuerit scire uoluntatē dei benignam, & pendere à uerbo gratiæ eius, approbando omnia quæ ipse arbitratus fuerit. Proinde constans in spe maneat, etiam si quando caro oblectetur spiritui, & difficilem se exhibeat.

Qui iuxta propositum uocati sunt sancti.

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Dicit quis sint illi diligentes deū. Non enim hi sunt qui solo ore & simulatione deum colunt, sed quos deus ab eterno prædestinavit: ut uideas nos gratia & electione seruari, non operum nostrorum meritis.

Quoniam quos præsciuerat, eosdem & præfiniuit, conformes imaginis filij sui,

Alia consolatio. Nam quod deus ab eterno præuidit, non est ingratum ei, qui spiritum dei habet. Præordinauit autē ab eterno, ut per multas tribulationes ingrediamur in regnum cœlorum: nam ita & dignissimū filium suū glorificauit. Iam conditio serui non erit melior conditione domini. Fieri igitur hic conformē imaginis filij, est crucifigi cum Christo.

Ut ipse sit primogenitus inter multos fratres.

Christus quo ad naturā suam, qua est naturalis dei filius, dicitur unigenitus: si autem ad nos referatur, qui sumus adoptiui eius fratres, dicitur primogenitus, propter primariam dignitatem.

Porro quos prædefinierat,

Nullus uere doctus est, neque uere iustificatus, nisi qui perseuerauerit: quia in perseuerantia & patientia crucis maxime glorificamur, & efficimur consortes imaginis filij. Querunt hic quidam, num prædestinatio rebus necessitatem inferat? Qui creduli sunt, uiuēt sub obedientia uerbi, neque uolent ultra sapere, quāta
suo

sue infirmitati concreditum. Scimus autem, quod cog-
 nitio & uoluntas dei immutabiles sunt, sed illo ipso
 deus suos ineffabiliter consolatur, eo quod spiritum &
 fidē in uerbo eius cognoscunt, ipsum sibi bene uelle: &
 quia spiritum habent, non quærūt quæ sua sunt, sed dei.
 Placebunt ergo eis uoluntas & cognitio dei, quomo-
 docunque se habituræ sint, & quicquid decreuerint,
 etiam si quod impossibile, eis aduersaretur. Obserua ta-
 men hoc loco, quod præscire non idem est, quod præco-
 gnoscere: sed ita præcognoscere, ut etiam statuatur. Cer-
 tum enim est, quod multos præcognouit damnandos.
 Distinguitur autem à quibusdam præscientia à prædes-
 tinatione. Deus enim præscit etiam malos, qui ex ipso
 non sunt habituri causam operationis suæ male. Quos
 autem deus prædestinat, illos ita præcognoscit, ut etiã
 omniū quæ faciunt, ipse sit author. Et ita agnoscis deũ
 non esse proprie authorē malorũ, sed proprie authorē
 bonorum. Vnde Oseas dicit: Perditio tua Israël, tantũ
 in me auxilium. Vnde bona omnia ad largitorem, co-
 operatorem que deũ: mala uero ad uoluntariam ratios-
 nalis creature nequitia referenda sunt. Neq; prædesti-
 nationis nomine fati uiolentiam intelligas, cuius opinio
 uana est. Deo enim nullo modo phas est adscribere ma-
 lorum que agimus culpam.

Eisdem & uocauit.

Porro prædefinitos, oraculis pphetarũ, uocauit per-

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD
prædicationē Euangelij, & iustificauit per mortē filij.
Quid igitur dicemus?

Excedit omnem consolationem, scire quod deus nobis optime uelit. Tunc enim nihil est quod nocere poterit, siquidem hoc per spiritum dei cognouerimus: ut infra declarat.

Qui proprio filio suo non pepercit.

Sufficere debebant consolationes aliæ, & promissiones: sed deus ut obsignaret promissiones suas, tradidit unigenitum filium suum in mortem: quæ summa gratia est. Nihil enim maius dare potuit, quam filium, quæ non minus diligebat quam se. In tanta confirmatione promissionum quare non adhiberetur fides uerbis dei? ut nihil non de deo nobis polliceamur. Nam dicit, pro nobis, tam indignis scilicet peccatoribus & inimicis. & dicit, Nō pepercit, eo quod obiecit eum summis & acerbissimis doloribus, ignominiosissimisq; probris. Deus autem ipse dicitur fecisse, quod permisit Iudæis facere, ut interim sileamus, quomodo in omnibus operetur. Tradidit autem illum non solum Iudæis, sed & demonibus ipsis tentandum. Porro quod dicit Omnibus, intellige sicut pleraq; alia loca. Nam passio quidē satis efficax erat, & confecta in poculum immortalitatis, quod omnibus prodesset, si ex eo omnes biberēt: sed quia non omnes bibunt, neque omnibus prodest.

Cum illo omnia nobis donauit.

Omnia

Omnia ea quæ nos accipere conuenit, uti filios per adoptionem. Sunt enim quædam propria soli filio concessa: ut quod ipse est saluator noster, caput nostrum, quod offerat in æternum: & similia, quæ & ipsa nostra sunt, quia nos letificant & beant.

Quis accusabit?

Dicit quæ sint omnia illa, quæ nobis cū Christo donata sint. Primum enim uictus est satan, aduersarius uel criminator, ita ut non possit ulterius accusare electos, coram deo. Cautè autem dicit, electos, ne hinc peccandi occasionem accipiant impij. Quamuis autem nullus sit absq; peccato, per Christum tamen habent fideles fiduciam quod non accusentur, præstante eam illis spiritu, qui habitat in eis.

Deus est qui iustificat,

Iustificat propter Christū, qui gratus & acceptus deo.

Quis ille qui condemnet?

Si nemo accusabit, nemo etiam cōdemnabit: & ubi deerit crimen, ibi deerit & pœna. Euincit & iste locus aduersus purgatorij doctores, nullam esse defunctorum pœnam.

Christus est qui mortuus est.

Sic nos Christus liberauit à condemnatione & accusatione: id est, à pœna & culpa, ut peccatum non impu-
tetur, & pœna non irrogetur. Ita quod amplius est,

Cap. VIII. ANNOT. IN EPIST. PAUL. AD

etiam à periculis omnibus suos liberet. Mortuus enim Christus mortem deuicit, & sua morte absorpsit. ne ultra terribilis esset. & pro somno ac quiete haberetur. Suscitatus autem à mortuis, inferorum portas confregit, ut detineri nō possimus in puluere, quin & nos resurgeremus. Denique ascendit ad cœlos, & ita cœlos nobis aperuit, ut & nobis illuc ascendendis spes sit, & inde nobis omnigena spiritus sancti dona concedantur. Dicitur autem Christus esse ad dexteram dei, hoc est in potioribus donis.

Qui & intercedit pro nobis.

Nō solum ut ignoscat pater peccatis, sed ut libremur à periculis, & eius dona capiamus.

Quis nos separabit à dilectione dei?

Exclamatio enthusiastica. Vult quod quamdiu spiritū Christi possederimus, nihil possit nobis nocere. Illo autem subtracto nō erit unde gloriemur. Proinde alio loco monet: Videte ne extinguatis spiritum dei. Redit autem ad id, quod antea dixit, Non accepistis spiritum seruitutis ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis. Et quod dixit, si simul patimur cū illo, & glorificabimur. Dicendo autem Nos, intelligit electos, & eos qui sortiti sunt spiritum Christi. Tales enim gaudent in obedientia dei usq; ad mortem crucis. Et non solum nō separantur à dilectione per afflictionem, uel persecutionem: sed gaudent affligi, sciētes beatos esse qui persequuntur.

sequutionē patiuntur propter Christum, habereq; uarias consolationes. Nam pro fame pascuntur in anima pane cœlesti, pro nuditate uestiuntur Christo.

Propter te mortī tradimur tota die,

In hoc nimirum fideles proxime exprimunt Christum, ut sicut ipse factus est propter nos agnus obmutescens, dum portatur ad uictimam: ita fideles & ipsi uicissim fiunt innocentes hostiæ propter Christum, & non propter crimina traduntur occisioni.

Habiti sumus.

Ab impijs scilicet, & filijs seculi. Reuera enim Christianus occidi nequit, nam per mortem transit ad immortalem uitam.

Sed in his omnibus superauimus, per eum qui dilexit nos.

Quamdiu seruauerimus fidem, tamdiu uictores erimus. Et licet occidamur perseuerantes in fide, tunc tamē magis uictores erimus, unde dicit, ὁ νικῶν ἑαυτόν, id est, plus quàm uicimus. Ita enim maxime uincuntur, qui fidem amiserint, tametsi in diuitijs, & seculari prosperitate prosperati fuerint. Porrò perseuerantiam fidei retinere non poterimus, nisi illam Christus qui dilexit nos, dederit. Afflando enim spiritu suo primum spiritum dat.

Certus enim sum,

Cap. IX. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Nec; mors uincet, uicta enim est per Christum: nec; uita & longitudo annorū huius seculi. expectamus enim meliorem uitam: nec; angeli, quia sunt ministri nostri: nec; principatus, siue huius seculi, siue etiam aduersariorum demoniorū: aduersus enim ecclesiam dei nec; portæ inferorum præualebunt.

Nec; præsentia, nec; futura.

Multa simul dicit, ut declaret omnino inuictū esse eum, qui spiritum dei obtinuit: & paratū potius amittere omnia, tam ea quæ sunt in hoc seculo, quàm quæ sunt in futuro, potius quàm amorem dei uel fidem.

CAPVT NONVM.

Veritatem dico in Christo Iesu.

Suo exemplo ostendit Apostolus, quantus sit impetus & affectus charitatis. Ita enim hominem à sui amore ad amorem proximi deriuat, ut etiam anathema pro illo fieri cupiat: siquidem tam uiolentus fuerit, quantus fuit in apostolo. Quidam opinati sunt hyperbolicum esse sermonem, quod apostolus cupit esse anathema pro fratribus. Alij uero per anathema intellexerunt temporale mortem. At tu ne mireris, nam hoc agere solet spiritus Christi. Vbi enim est spiritus dei, præ omnibus queritur gloria dei. Quia autem Paulus nihil sublime de seipso sentiebat: & plus gloriæ accessurum deo credebat ex omnium Iudeorū, quàm sua solius salute. Proinde satius existimabat si ipse
damna-

damnaretur saluis alijs: atq; hoc est perfecte perdere animam. quamuis autem pius affectus sit ita optantiū, non fuit tamen diuina benignitas tales preces exaudiri. Similis affectus fuit in Mose, Exo. 32. dicentis: Aut dimitte eis noxā hanc, aut dele me de libro uitæ. Quāuis ardentior affectus sit Pauli: Nam Moses uolebat cū Iudæis perdi, Paulus autem pro Iudæis. Deniq; quod per anathema non intelligamus simpliciter mortem, cogit apostolus dum dicit, A Christo. Qui enim moriuntur, nō separātur à Christo, sed incipiūt esse cū Christo. Anathematis nomen à segregando est.

Cognati mei secundum carnem.

Non simpliciter Apostolus hic præfert cognationē secundum carnem. Nescit enim charitas illum respectū personarum: sed eos præfert in dilectione spiritus dei, in quibus plura & magis admiranda dei opera sunt cōspicua. Certum autem, non fuisse aliam gentem pluribus priuilegijs honestatā: unde & nonnulla subdit.

Quorum adoptio est filiorum.

Iudæi in peculiarem gentem dei adoptati fuerūt, ut est Exodi 19. Et uos eritis mihi regnum sacerdotale, & in gentem sanctam.

Et gloria.

Per gloriam, Hebræi communiter diuinitatem dei iuxta arcam fœderis intelligebant, uersus quam & orare solebant.

Cap. IX. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Et testamenta,

Pluraliter dicit pacta patribus facta per aliqua signa: ut cum Abraham, & Israël: & in datione legis, cum conspergerentur populus & liber legis sanguine.

Et legis constitutio,

Gloriabatur & in lege Iudæi. Nulla enim gens sub sole tam æquas & sanctas leges habebat.

Et obsequium,

Cultus consistebat in cæremonijs, sacrificijs, & templo, & ordinibus Leuitarum.

Et promissiones,

Varie hic dicuntur promissiones per prophetas absque signis: & in hoc distinguuntur à testamentis.

Quorum patres,

Patriarchas & prophetas dicit gloriam Iudæorum: sed maxime eorum gloria fuit, quod protulerunt Christum secundum carnem.

Ex quibus est Christus secundum carnem.

Manifeste hoc loco in una persona Christi duplex natura Christi ostenditur, humana scilicet, & diuina. Vnde satis hic locus pugnat contra Arianos apud nos, sicut contra Iudæos locus quem dominus citat ex Psalmis dicens: Dixit dominus domino meo, sede, &c.

Non autem hæc loquor.

Hec superioribus bene coherent. Deplorans enim
ruinam

ruinam fratrum, eo quod inciderat in materiam predestinationis, & declarauerat affectum charitatis, quantum esset in Iudeos, eo quod illis maiores promissiones factæ: nunc consolatur seipsum duobus modis: Primum quod predestinatio immutabilis manet, Deinde quod promissiones prophetarum non euacuantur: & hoc est quod dicit, Sermo dei non excidit. Quod ad predestinationem attinet. Deus predestinauit non carnales filios Abrahamæ, sed spirituales: ita etiam non carnalem Israël, sed spiritualem: & ita excœcatis carnalibus Iudeis, nihil decedit gloriæ dei. Proponit autem Abraham potissimum & Israël: quia cum illis maiora pacta deus constituit & testamenta, ut dixit. Sed alia de causa meminit Abrahamæ, & alia Israël. Isaac Abrahamæ filius nati saluatoris typum gerit: populi autem duo, Gentium et Iudeorum, per Iacob & Esau intelliguntur.

Non enim qui sunt semen Abrahamæ, &c.

Filij Abrahamæ sunt, qui fidem accipiunt, per quam natus est Isaac. Et sicut Abraham credidit deo de Isaac, ita ipsi credunt deo de Christo, qui natus est, dei filius, ad salutem humani generis. Nam quod dicitur Genesis uigesimosecundo: in semine tuo benedicentur omnes gentes. hoc non impletum est in Isaac, sed in eo qui in Isaac promissus est Abrahamæ.

Promissionis enim uerbum hoc.

Hoc est, ita promisit deus Abrahamæ.

Cap. IX. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

In tempore hoc.

Id est, hac parte anni reuoluto anno.

Sed & Rebecca.

Aliud exemplum, quo indicatur prædestinatio dei immutabilis. Nam antequàm natus esset Iacob, prædestinauit eum deus: Esau autem odio habuit. Igitur nihil deperiet de prædestinatione propter excæcationem Iudeorum. Et uide quomodo hæc nostro proposito cõueniant. Iacobo enim filio Isaac, olim non perfecte seruiuit Esau. Nam Iacob fugit ipsum Esau, & adorauit, & muneribus placauit. Sic etiam populo Iudeorum, qui dicitur carnalis Iacob, non seruiuit populus Esau, tametsi nonnunquã uictus fuerit à Iudeis. Sed hoc uult figura, quod posteritati Iacob promissa fuit fertilitas terræ Canaan. Posteritas autem Esau eiecta fuit, & habitauit in montanis locis, asperis & saxosis. Et propter hoc dicitur in figura odio fuisse habitus deo, sicut patet apud Malachiam. Cæterum ueritas rei ita sese habet. Esau signat carnalem populum Iudeorum, cui ablata est terra Canaan, intellige, cognitio dei uera. Per Iacob autem, hoc est minorem, intellige contemptibilem populum gentium, æterna prædestinatione à deo dilectum.

Nondum enim natis pueris.

Eccè non potest aliud euenire, quàm quod deus nouit futurum. Sed aduerte scripturam bifariam loqui.

qui. Loquitur enim nonnunquam secundum præscientiam, ut hoc loco. Sæpe autem euenit, ut hi qui secundum præscientiam sunt in numero malorum, secundum iustitiam præsentem dicantur in numero bonorum, & ita remunerentur. Nam & de Saül dicitur, quod fuerit uir bonus, & non erat illo melior in filijs Israël. quod necessario intelligitur de præsentis iustitia, quæ plerumq; ficta est, nec tamen irremunerata à deo. Ita & Iudas Iscarioth sortitus erat sortem ministerij inter apostolos. Et discipuli qui postea recesserunt, audierant: Nomina uestra scripta sunt in cœlis. Et ita etiam in alijs locis inuenies.

Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Per duas quæstiones dicit immutabilem esse dei prædestinationem: primo, ut apud deum non sit acceptio personarum: secundo, ut sit etiam magna iustitia. Quod autem non sit acceptio personarum apud deum, in adultis facilius comprehenditur, quàm in paruulis, & nondum natis. Facile enim quis dixerit Pharaonem meruisse obdurationem: Sed cur Esau odio fuerit habendus, quis digne explicarit? Attamen dicimus non esse acceptioem personarum, quia deus nulli quicquam debebat, & præscit qualis uniuscuiusq; uoluntas futura sit. Ideo autem nulli debet deus aliquid: quia omnes sumus ex eadem peccatrice massa nati ab Adam, filij iræ. Iam si curiosus ulterius quærat, cur Adã non fuerit conditus in natura felici & impeccabili: is uideat bonitatem dei.

Cap. IX. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

quam magis decebat hominem condere talem, qui posset peccare, & sua gratia à peccatis desistere, quam omnino impeccabilem: ut occasione habeat iuste remunerandi. Talem bonitatem suam propter nostram malitiam, qui maxime bonus est, obmittere non debebat.

Miserebor cui misereor.

Iuxta proprietatem Hebraici sermonis ita habet Exo. 33. Miserebor cui misertus ero, & super eum effundam uiscera, super quæ uiscera effundo. Effundere autem uiscera, excellētis misericordiae est: & est is sensus, Ei misericordiam dabo in presenti uita, cui praesciui me daturum misericordiam. Praescit autem deus se daturum illi, qui post errore recto corde ad ipsum reuertitur. Est autem eadem sententia cum eo, quod supra dictum est: Quos praesciuit, hos & praedefiniuit. Et uide quomodo connectat praesentem iustitiam cum praescientia. Sed hic praesens iustitia, uera iustitia est.

Itaque non est uolentis, neque currentis.

Efficax locus contra Pelagianos est, quem illi uarijs modis corrumpunt misere: nunc per modum interrogationis legunt, cum tamen nulla hic sit interrogatio, sed definitiue dicatur. nunc dicunt, uerum quidem esse, neminem sua uoluntate uel cursu aliquid assequi, sed omnia pendere à misericordia dei: sed misericordiam illam dicunt saluis nostris uiribus, quasi per nos possimus, si deus non obstet. Alij non minus inepte dicunt
quidem

quidem cooperari deum, & esse simul cū operatione dei in nobis quoddam uelle & currere. Sed dicant illi, num deus sit fons omnis boni? Quod si fatentur (ut necessarium est) sequitur etiā hoc bonum, quod est in uoluntate & cursu, esse miserentis dei.

In hoc ipsum excitaui te.

Id est, in hoc alia gentes cognoscent non alium esse deum, quā me uerum deum. Ostenditur autem uirtus dei in malis, qui reseruantur in uita per aliquot tēpus: sicut sapientia medicorum, qui liberant damnatos impios ad salutem uiuorum, ut illos postea anatomizēt. Locutus hic habetur Exo. 9.

Ergo cuius uult miseretur.

Expone sicut supra, Miserebor cuiuscunq; misereror. Misereri enim & indurare, iuxta præsentē iustitiā dicitur: uelle uero, iuxta præscientiam.

Voluntati eius quis resistit?

Vult hic non solum immutabilem esse prædestinationem, sed etiam iustam. Neq; est quod quis dicat, neminem posse resistere diuinæ uoluntati, & proinde neminem peccare: nam illa semper iusta est, etiam si nos succumbamus. Vnde subscribendum erit ei cum magna humilitate, neq; oblatrandum. Oblatranti enim dicitur, quod ignoret mensuram suæ paruitatis.

Tu quis es?

Hoc est, luteus es & carnalis, nec poteris cōprehen-

Cap. IX. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

dere spiritualia. Quod homini carnali uidetur iniustū. spiritualis cognoscit iustum. Quandiu igitur uiuimus, inhabitamus crassa corpora, atq; diuina perspicere nō possumus: sed absoluti à corporibus, & facti spirituales, illa sciemus. Hoc nunc satis fuerit scire, deum fecisse uniuersa iuste, & propter semetipsum, non quod accedat sibi aliquid utilitatis inde, tanquam indigenti, & minus beato: sed ut cognoscatur perfecte beatus, & nullius indigere. Præcipuum autem, quod homo facere potest, est glorificare deum spiritu.

An non habet potestatem figulus?

Comparat deum factorem omnium figulo: quod sublimiter intelligas. Nam figulus simpliciter uult, & nihil adhibet iustitiæ, formãdo ex eadem massa ollam ad ignem, & poculum ad mensam, uas gloriæ & ignominie. Sed uoluntas dei semper iusta est. Similes comparationes habes Esa. 64. & 45. & Hieremie 18.

Aliud uas in honorem.

Vas in honorem, quod deus spiritu sancto dignatur: uas in contumeliam, quod spiritu sancto destituitur.

Quod si deus uolens ostendere iram.

Concludit per argumentum à minori. quasi sic arguat: Si lutum non habet quod obijciat figulo, multo minus habebit creatura, quod obijciat deo. Obserua autē quod dicit eandem massam. Nam si eadem massa est, & tota peccatrix: quæ iniustitia, si totum humanū genus reijceretur?

reijceretur? planè nulla. Non potest autem non esse misericordia, si portionem quampiam deus non abijciat: quam tamen, licet ad interitū præparatam, non omnino sua bonitate fraudat. Nam diuine bonitatis est illi dare esse, & uiuere, & permittere, aliquandiu naturalibus bonis non minus perfrui quàm filios. In hoc uideamus dei misericordiam. Cæterum etiam iustitiã uidemus. Nam quia illi in suū malū talibus abutuntur, iuste deus malitia illorū utitur, nō solum ad suā gloriam, sed etiã ad gloriam filiorū, quos uocat uasa misericordie.

Quos & uocauit,

Quos, refertur ad uasa misericordie, unde fortasse satius erat uertere, quæ uel quales. Magna autem consolatio est, impietatem aliorū electis seruire, quos deus colligit ex Iudæis et gētibus citra respectū personarū.

Sicut in Osee dicit,

Nunc secundo consolatur seipsum, eo quod reiectis Iudæis prophetie maxime impleantur. Affert autem prophetias ex Osee capite 2. et ex multis locis Esaiæ.

Vocabo non populum meum.

Dicit populum non suū, carentem cognitione ipsius: qualis erat populus Gentiliū, qui in tenebris uiuebat: dicebaturq; non dilectus, eo quod non accipiebat spiritalia beneficia dei: contrà, populus Iudæorū dicebatur populus dei & dilectus. Manifeste autem docet Osee, immutationem populorum futuram.

Esaias autem clamat,

Clamare dicit Esaiam, ut clariorem prophetã, & tam manifeste prædicentem, ut contradici ei nequeat.

Si fuerit numerus filiorum Israël.

Locus ille est Esaiæ 10. & est sensus: Non usq; adeo pauci conuertentur ex Israël: sed si residuum quod conuertetur ex eis, sit tantum, quantus est numerus hæræne, recte dixeris reliquias, & illæ uere saluæ erunt.

Sermonem enim consummans,

Hebraicus textus legit, Consummatio abbreviata inundat iustitiam: & intelligit per consummatas reliquias, apostolos, doctores orbis, qui inundaucrunt mundo iustitiam, id est fidem in Christũ. Posses iuxta Heb. exponere, Consummatio iusti consummauit iustitiam, id est, mors Christi. Iuxta apostolum autem sic intellige, Deus abbreviauit sermonem, id est, abbreviauit superbos ac impios super terram. Hebræi enim sermonẽ pro re ipsa usurpant, ut est apud Lucam Euangelistã: Videamus uerbum quod factum est, &c.

Abbrevians in æquitate.

Id est, tota Iudæa erit consummata & deuastata, solis Hierosolymis exceptis. Per Hierusalem autem discas paruas quasdam reliquias saluandas. Ceterum Hierusalem ecclesiæ typum gerit, extra quam nulla spes salutis.

Super

Super terram.

Hebræus legit, In medio omnis terræ. ubi septuaginta & apostolus dicunt, Omnis terra: per medium omnis terræ, Hierusalem intelligentes.

Nisi dominus sabaoth,

Esaïæ cap. i. hoc testimonium habes: & uocat semen reliquias, quas iam dixerat, nimirum apostolos, & eos qui ex Iudæis crediderunt. Reliqua uideantur apud prophetam ipsum.

Quid igitur dicemus?

Quia de prophetis testimonia protulerat, quæ ferme respiciunt præsentem iustitiam: unde quoties apud illos pœnæ prædicuntur, adiunguntur & causæ pœnarum. Ita & hoc loco addit causam excæcationis Iudæorum, quod placuerunt sibiipsis in operibus suis, quæ uocat hic opera legis. Vnde discimus, nostra quoque merita nulla esse.

Quod gentes, quæ non sectabantur iustitiam,

Semper aqua gratiarum fluit in ualles humilitatis, & declinat montes superbiæ. Quia igitur gentes non habebant se pro iustis, Christum acceperunt, sola tamen misericordia dei. Non habebant enim quo dicerent se gratiam illam meruisse: sed Iudæi fidebant multum suis operibus, & dimissi sunt inanes.

Cap. X. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD
Israël uero sectando legem iustitiæ.

Externa erat iustitia Iudeorum, & omnino pharisaica. Nã cū docerentur à lege ut cognoscerent Christum, superbia inflati, illum amiserunt.

Quia non ex fide.

Intellige de fide in Christum, & in crucifixum, quia uerbū crucis semp scādalo fuit Iudeis: non aut de fide creationis, quæ non sufficit, postquam uenit Christus.

Impegerunt in lapidem.

Testimonium hoc habes Esaiæ 28. & 8. Et docet Christum esse petram refugij credentibus, lapidem aut offendiculi incredulis: hoc est quod Euangelista dicit, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, &c.

CAPVT DECIMVM.

Fratres, propensa quidem uoluntas, &c.

Terum indicat se nihil per inuidiã dixisse aduersus Iudeos, sed coactū ueritatis amore: quod & nobis in docendo exemplū esse debet. Sensus autē est: Quamuis tam dura dicam de Iudeis, ex animo tamen illis bene uolo: non solum autem bene uolo, sed & pro ipsorum salute oro, & quatenus licet eos excuso.

Testimonium enim perhibeo illis.

Admodum misera excusatio est: quandoquidē autē illa non concedebatur, neq; illam omisit. Excusat quod ignoranter

ignorāter peccent. sicut & Petrus in Actibus capite 3.
Nunc scio quod per ignorantiam fecistis. Non tamen
omnes ita excusantur. Nam qui peccauerunt in spiri-
tum sanctum, dicentes Christum in Beelzebul eijcere
dæmonia, non peccauerunt per ignorantiam: consciens-
tie enim eorū conuictæ erant. Vnde & dominus Ioan.
10. dicit: Si non uenissem, peccatum non haberent.

Aemulationem quidem dei habent.

Vide quā periculosum sit carere scientia dei. Nam
qui illa carent, comparantur Iudæis, qui obsequium se
putabant præstare deo, interfecit apostolis. Compa-
rantur enim strennuis militibus, in quibus non tantum
laudari potest robur, quantum culpatur quod ignorēt
in quos debeant stringere gladios, dum occidunt inno-
centes & amicos. Hoc uitio etiā hodie multi laborant,
qui cōtempta misericordia & iustitia, strennue zelant
pro humanis traditionibus.

Ignorantes enim iustitiam dei, &c.

Vt probet iuste reprobatos Iudæos, sicut cœpit sus-
teriori capite. Duplicem ponit iustitiam, unam dei, al-
teram nostram, quæ est iustitia operum. Ceterum hoc
unico uersu repelli possunt omnes fictitiæ religiones, si
quis in eis fiduciam habeat, eo quod non sunt ex uerbo
dei, & derogant fidei in Christum. Siquidem ignorant
Christum iustificationem nostram, & quod nullo in-
digamus ad salutem, quā Christo. Obserua etiā das

Cap. X. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

mnari eos, qui querunt propriam iustitiam, & putant sufficere ad bonitatem operis, si sibi persuadeant intentionem bonam esse. Nam hoc est querere propriam iustitiam. Non est autem censenda bona intentio, nisi quæ per fidem operatur. & iuxta uerbū dei, absq; quo nō est fides: alioquin & Saūlis intētio fuisset bona, fingeretis se facturū uotū de pecoribus pinguibus Amalech.

Nam perfectio legis Christus.

Quia nemo operibus implet legem, ideo fide in Christum constat salus. Dicit autem finem legis Christū ideo, quia scriptura concludit omnia sub peccatum: & deus dedit legem impossibilem nostris uiribus. Ne igitur iniustus putetur deus, causam addit quod ea ratione perueniamus ad Christū, à quo auxiliū petimus, desperantes de nostris uiribus. Nam si ex operibus nostris salus, frustra mortuus esset Christus. Proinde lex ad Christum ducit. Vbi autem Christū habuerimus, superiores erimus lege. Iudæi & omnes operarij in se ipsis fiduciam ponentes, legis finem negligunt.

Moses enim scripsit, &c.

Locus ille habetur Leuit. 18. & Ezech. 20. Errant qui hunc locum trahunt ad iustificationem operū. Nō enim intelligūt uim & emphasim huius uerbi Fecerit. Nam præcepta non facimus, nisi affectum operibus addamus: sicut supra dictū est, legē esse spiritualē. Spiritus autem talis nulli datur, nisi per Christum.

Quia

Quis ascendet in cœlum?

Locus ille est Deut. capite 30. Et in summa docet ueram iustitiã esse. si non dubitetur de spe, quæ in Christo. Abutuntur hoc loco Pelagiani, ut tribuant libero Pelagiani. arbitrio uim ad faciendum bona. Sed Moses non loquitur de impletionem legis, nisi per fidẽ. Et si penitius spes etes, de cognitione legis ait: quasi dicat, Ecce iam habes propositam legem, & cognoscis eam, posthac non eris excusabilis.

Id est Christum deducere.

Paulus testimonio Mosis ad suum propositum utitur, ut sciamus nos iustificari per ascensionem & resurrectionem Christi: liberari autem à peccatis, per mortem, & descensum eius ad inferos.

Prope est uerbum in ore tuo.

Summa fidei nostræ est, credere Christum filiũ dei. Nam super huius confessionis petram dominus ecclesiã suam ædificauit. Non est autem sermo de fide historica, sed ea quam pater cordibus reuelat. Fides item in duobus explicatur, nempe quod Christus uerus homo & mortuus: & uerus deus, qui resurrexit à mortuis.

Corde creditur ad iustitiam.

Si quis obijciat, An nõ saluabitur solũ credẽs corde? quid facit cõfessio ad rem? Nonne mox subiicit ex Esa. Ois q̄ credit in eo, nõ pudefiet? Quid si nõ esset oppor-

Cap. X. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

tunitas confitendi, fidelē num damnaret deus? Respons
de, confessionem illam esse attestationem fidei. ut scias
fidem minime esse ociosam: & eum qui uere fidelis est,
non contentum sua salute, sed glorificare deum operi-
bus & exēplis, cupereq; omnes lucrari Christo. Non
autē hic fit mentio de enumeratione peccatorū, sed ne
quis erubescat nomen Christi, siue hoc sit in baptismo,
uel Eucharistia, uel operibus misericordiae, uel mar-
tyrio, uel quibuscunque alijs, quibus gloriam dei pro-
ximo attestamur.

Omnis qui fidit in illum, non pudefiet.

Insignem sententiā scriptura probat. Locus est Esā.
28. Hebræi alijs uerbis in eandem sententiā legūt, Nō
accelerabit, uel trepidabit, nimirū ab aduentu iudicis.

Non enim est distinctio Iudæi & Græci.

Est distinctio, & nō est distinctio. In externis deus
non distinguit, siue sit quis Iudæus, uel Græcus: diues,
uel pauper: plenus externis bonis operibus, uel nō. In
internis autem distinguit. Nam credentes & inuocan-
tes se suscipit, & in eos diues est, plus dans, quàm pete-
re audeant. Incredulos autem reijcit: qui iuste non acci-
pient, quod daturum deum non credunt.

Omnis enim quicumq; inuocauerit.

Iterū scripturā cōfirmat ex sententiā Ioēlis, q̄ dicit,
Inuocantes deū saluari, hoc est, credētes. Nullus enim
inuocat, qui nō credit. Dicit tamē signāter Inuocandū.
ut magna

ut magna sit nobis fidei seruandæ cura. Aduersarius enim noster non dormitat, sed circuit, & querit perdere nos.

Quomodo igitur inuocabunt eum?

Latius docet perire pereuntes sua culpa, & saluari saluandos diuina misericordia. Sua enim culpa percunt, qui a apostolis & Euangelizantibus non obediunt. Diuina misericordia saluantur, ad quos mittuntur apostoli: quandoquidem hic iustificationis ordo à deo datus est, ut per uerbum eius uiuamus. Vide autem gradus misericordiarum dei. Prima misericordia est habere apostolos: secunda, audire illos prædicantes: tertia, illis credere: quarta, inuocare: quinta, saluari: qui est summus gradus, ad quem absque alijs non peruenitur. De pueris non est quod hic obijciatur: apostolus enim de his loquitur, qui sua culpa percunt.

Nisi mittantur.

Missi sunt, qui Christum pure annunciãt, citra uanæ gloriæ & quæstus cupiditatē: ita enim & Christus se probat missum à patre, quia patrē, non se, glorificabat.

Quàm speciosi pedes euangelizantium.

Locus est de promptus ex Esa. 52. Viuitur autem apostolus omnibus illis locis magis iuxta septuaginta translationem, quàm Hebraicã ueritatē: sed nec per omnia septuaginta sequitur.

At non omnes obediunt Euangelio.

Culpam Iudeorum ostendit, cum iam beneficiũ dei

Cap. X. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

indicasset apostolorum missione. Et iterū dictū Esaiæ confirmat, quod dixit:

Quis credidit auditui nostro?

Sensus est, Mirū q̄ parvus numerus credentiū. Pro nomē enim Quis, nō omnino negat aliquos credidisse.

Ergo fides ex auditu est.

Declarat & exponit prophetam. Nam in paucis verbis prophetæ & misericordiam dei, & Iudæorum obstinationem insinuat. Nam dum dicit Sermonibus nostris, licet intelligere misericordiam dei mittentis apostolos. Dum autē dicit, Quis credidit auditui nostro: arguitur Iudæorum iniustitia, qui credere noluerunt.

Atqui in omnem terrā exiuit sonus eorū.

Adhuc firmiter probat Iudæos fuisse inexcusabiles: quia cum in omnem terram exiuit sonus eorum, id est, ferè nullus angulus est, in quo non prædicetur Euangelium: quæ poterit esse excusatio Iudæorum, à quibus prædicatio Euangelij incoepit?

Sed dico, nunquid cognouit Israël.

Sensus est, Quomodo adhuc possem dicere Israëlẽ non cognouisse? Et iterum duo testimonia affert: primum ex Deut. 32. ubi Moses dicit: Ego ad æmulationẽ prouocabo uel irritabo. Ex quibus uerbis discimus Iudæos conuinci ex cæcitate ipsorum, quod non ignari fuerint prædicati Christi. Excæcatio enim eorum ab æmulatione & inuidia processit: quia uiderunt gentes fiden

dem suscipere, & prædicantes apostolos Gentibus, persequuti sunt.

Esaias autem audet, & dicit.

Breuitè in uerbis Esaiæ discis omnes saluandos diuina misericordia saluari, & absq; suis meritis eligi. dicit enim: Conspicius factus sum his, qui de me non interrogabant. Si non interrogabant de deo, quæ merita ergo prætexent? Similiter omnes reiecti sua iniustitia damnantur. Quomodo enim excusabimus eos, ad quos deus misit prophetas, & per illos uocauit? Et sic tota die id est semper, expandit manus suas, id est, uocauit longinquos, uocem suam non audientes. Iterum habes misericordiam dei in expansione manuum: iniustitiam autem populi in incredulitate.

CAPVT VNDECIMVM.

Dico igitur, num repulit deus popu. &c.

Quamuis Iudæos ostenderit inexcusabiles, & se iterum aliquo modo excusarit, ne per inuidiam quippiam dixisse uideatur, demum quibusdã argumentis spem illis de misericordia dei affert, si hac ratione aliquos lucrifacere possit. Misericordiã autem dei in hoc commendat, quod reliquias ex illis sumpserit, & quotidie sumat.

Absit.

Possset quis obijcere, indignũ esse deo, quod populũ

Cap. XI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

suam, quem peculiariter sibi elegit, quasi immemor promissionum abiecerit: ideo dicit, Absit quod repulerit: Promissio enim solis fidelibus facta est, quorum nullum abiicit.

Nam & ego Israëlita sum.

Probat suo exemplo. quasi dicat: Si totus Israël esset abiectus, ego non essem apostolus: sed quia me persecutorum deus non abiicit, neque de reliquis desperandum est.

Populum quem præsciuit.

Signanter dicit populum præcognitum, non repulsum: quia promissio & hæreditas ad solos prædestinatos pertinet. Ioannis decimo septimo: Pater quos dedisti mihi, & cætera.

An nescitis de Elia quid dicit scriptura?

Tertij Regum 19. habemus de zelo Elie, qui & ipse conquerebatur intercidisse promissionem, eo quod non apparebant fideles: sed reprehenditur à deo, cuius iudicia occulta. Certum enim est semper aliquos esse bonos, tametsi ignorentur ab hominibus.

Reliqui mihi septem millia.

Per septem millia intellige uniuersitatem fidelium, quæ cum aliquanto numero est. Ita enim solet uti scriptura numero septenario, licet multo plures sint non electi. Neque ita intellexeris, quod illa septem millia omni careant peccato. Quis enim poterit dicere cor suum mundum à peccato? sed quod non fuerint grauibus criminibus

criminibus impliciti, præsertim idololatriæ. Quod ut cognosceret Elias, uidit fidem, innocentiam, & simplicitatem Elisei ab aratro statim se sequentis.

Reliquiæ secundum electionem gratiæ.

Id est, ita gratuitæ gratiæ fuit, ut reliquiæ quædam seruariëtur ex Iudæis, ut planè de suis meritis nihil possent obtendere. Nomen enim gratiæ, maxime, si electionem apponas, ex diametro pugnat cum merito operû, quod duobus enthymematibus probat.

Quod si per gratiã, iam nõ ex operibus.

Primum enthymema: Si deus gratis elegit, stultum fuerit superbire ex operibus, quandoquidè gratia iam non esset gratia. Ita enim repugnant opera naturæ, gratiæ: ut si operibus tribuas nomen gratiæ, euanescat meritum.

Quod si ex operibus, iam non est gratia.

Secundũ enthymema est à contrario. quasi dicat: Bene sequitur, si ex meritis operum, iam non est ex gratia. Sufficit hic locus contra eos, qui ponunt meritum congrui & condigni.

Quid igitur?

Ex his sequitur, Israëlî nihil profuisse fiduciam operum: sed quotquot electi sunt, qui hic dicuntur electio, sola gratia sunt assumpti.

Dedit eis spiritum compunctionis.

Probat sententiam dicto Esa. cap. 6. Spiritus com-

Cap. XI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

punctionis durus est & inflexibilis, non obediens, sed repugnans uerbo dei, & quasi spina pungens. Obserua autem quod oculos habent, & non uident: quo misericordia dei & iustitia cognoscuntur. Quia enim misericors deus, dedit illis oculos: quia autem iustus, dedit spiritum compunctionis, ut non uideant, & quibus dedit tale spiritum? nimirum confidentibus in suis operibus.

Fiat mensa eorum in laqueum.

Propheta loquitur de mensa scripturæ unde pascuntur animæ: illa conuertitur in laqueum ijs, qui habent spiritum compunctionis, hoc est, discruciantur & discruciantur cordibus suis, uerbum dei audientes. Mirum autem est, quod unde alij discunt fugere à laqueis uenantium, inde illi illaqueentur & capiuntur. Et quod alijs est uirtus, illis scandalum est. Hoc olim etiam signatum est per manna, quod incredulis nausæ fuit, cū esset per se optimi saporis.

Obscurentur oculi eorum, ne uideant.

Non uidere, est carere dono intelligentiæ, quo destituti, etiam incuruantur, nimirum sub onere peccati. Videtur hoc testimonium partim desumptum ex Dauid Psal. 78. partim ex Esaia cap. 6.

Nunquid sic offenderunt ut caderent?

Hoc interrogat, nunquid deus gaudet casu & ruina Iudeorum? Sed respondet, deum non tam spectare illorum casum, quàm utilitatem gentium ex hoc casu prouenturam.

uenturam. Iustitiã autem dei sic ostendit. Quia enim Iudæi propter suam ipsorum malitiam peccarunt, deus illorum malitia bene est usus: quanto magis si credidissent, ipsorum fide in suam fuisset usus gloriã?

Vt illos æmulentur.

Recte tractat illud propheticũ Mosis: Ego ad æmulationem uocabo uos. prouocantur enim Iudæi nostra fide ad credendum. Tametsi hoc beneficium, sicut pleraq; alia, contemnant, ita ut non solum ipsi non credãt, sed etiam æmulatione mala credentes odio habeant.

Vobis enim dico gentibus.

Vertit sermonem ad Gentes, & uult nos affectum suauem & fraternum etiam erga reprobos seruare, nihilq; intermittere, si quo pacto & illos lucrifaciamus, tametsi quodammodo desperati uideantur.

Ministerium meum honorificabo.

Hoc est, p maxima gloria ducere, si possim ita multos fratres lucrifacere. Vocat aut Iudæos carnem suã.

Reconciliatio est mundi.

Excœcatio Iudæorum non est reconciliatio mundi, sicut sanguis Christi: sed quia seruit, & occasione præstat reconciliationi multorum.

Quæ assumptio, nisi uita ex mortuis?

Hoc est, tantum miraculũ fuerit, quantũ si ex mortuis resurgeret. Destituti enim fide, uere mortui sunt.

Cap. XI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Neq; conuincit apostolus hoc loco, sub finem mundi Iudeos omnes conuertendos.

Quod si primitiæ sanctæ,

Arguit non esse impossibile, neq; absurdum, si etiam pleriq; Iudeorum respiciant, quando quidē à tam sanctis patribus descenderunt.

Sancta est & conspersio.

Primitiæ farris quæ offeruntur domino, sua oblatione faciunt etiam reliquam conspersionem sanctam & benedictam à domino. Nam qui primitias domino consecrant, facile reliquis cum gratiarum actione utuntur. Qui uero primitias non sanctificant, quid postea facturi essent? Apparet autem ex primitijs oblatum quiddā farinæ, & inde tanquam fermentum ad conspersionem seruatum. Per primitias pleriq; intelligunt Christum, qui ex Iudeorum gente natus est: per radicem autem patriarchas, quorum rami sunt Iudæi.

Quod si nonnulli rami fracti sunt.

In hoc apparet mansuetudo Pauli. Non ferens enim Iudæis à gentibus insultari, illarum deprimis superbiam: et reducit eis in memoriam indignitatem pristinā, eo quod fuerunt oleastri, id est idololatræ, non participes spiritus pinguedinis Christi. Misericordia autem dei, non suis meritis aggregatæ sunt patriarcharum & prophetarum societati.

Quod si gloriaris, nō tu radicē portas.

Vide

Vide, inquit, quàm stulte glorieris. Gloriaris enim quasi tu portes radicem, & Christo aliquid dederis, cū potius à radice Christo accipias, qui nihil à nobis accipit quod sibi accedat, nisi quod peccata nostra tulit.

Fracti rami, ut ego inserar.

Ita oportet loqui, ut nostram impietatem & malitiam non deo, sed nobis; pietatem autem non nobis, sed deo adscribamus. Hoc est enim quod dicit, Fide constitisti. Fides enim in nullo humano opere, sed in sola dei misericordia gloriatur.

Non efferaris anima, sed timeas.

Cum eandem omnes carnem geramus, & non minus ad peccandum, quàm reliqui proclives simus, non est quod contemnamus alios. Nisi enim adiuuaremur per dei misericordiam, nos multo grauius caderemus. Afferat igitur alienus casus maiorem timorem dei, & faciat cautiore, ne si deum non ut oportet glorificauerimus, nos quoq; relinquat. Ita Gal. capite 6. Fratres, si præoccupatus fuerit homo, &c.

Nā si deus naturalibus ramis non pe. &c.

Hoc contēplari licet in omnibus qui bonos parentes sortiti sunt, & degenerant. Boni enim parentes naturales rami sunt, quibus promisit deus in mille millia misericordiam: & uidemus tamen eorum filios reprobari. Quid igitur non timendum, ubi nullæ promissiones parentibus sunt datæ?

Cap. XI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Potens est em̄ deus iterum inserere illos.

De nullius hominis salute, quādiu hic uiuit, despes-
rare debemus, nec ullum licet anathema dicere. De Iu-
daeis autem (cæteris paribus) maiorem spem concipe-
re liceret, quā de Gentibus, propter promissionem
parentibus factam.

Nolo em̄ uos ignorare fratres mysteriū.

Mysterium est, non quod omnino silere cogamur,
sed quod multis est absconditum. Ea enim Christiano-
rū sunt dogmata, quæ & super tecta prædicare licet.
Magnum autem mysterium uel arcanum, quod deus
ita uoluit uti malitia Iudeorum, ut nobis bene faceret,
& Gentes reciperet.

Et sic omnis Israēl saluus fieret.

Id est, ecclesia, ex Gentibus & Iudeis in unum oue-
le congregaretur. Nunquam enim futurum, ut omnes
Iudæi conuertantur, sicut nec Gentes.

Veniet ex Sion qui eripiat.

Testimoniū hoc ab Esaia desumptum, non con-
cludit, nisi pro reliquijs Israēl. Nō enim dicit quod ad-
uenturus sit in fine mundi, sed ablaturus est peccata eo-
rum, nimirum in baptismo spiritus.

Secundū electionem autem cha-
rissimi propter patres.

Videntur Iudæi exosi apud deum: sed non prorsus
exosi sunt. Stabit enim promissio dei firma, sed solis cre-
dentibus

dentibus. Zach. 6. Erit autem hoc, si auditu audieritis
uocem domini dei uestri.

Ita & ipsi nunc non crediderunt.

Siquidem emulatione fidei uestre prouocabuntur,
que principalis causa excæcationis eorum est, ut eis in
bonum cedat: quamuis propter ipsorum malitiã, quia
credere noluerunt, contrario modo eueniat. Sicut &
lex quoque sancta est, sed propter nostram infirmita-
tem iram operatur.

Conclulit em̄ deus oĩa sub incredulitate.

In genere quidem manifestum est miseros & pec-
catores fuisse tam Gentiles, quàm Iudæos. Et quia suis
uiribus se iuuare non potuerunt, ideo eis deus tanquam
miseris subuenit. De singulis quoque dicere possumus,
quod miseri simus & peccatores, nõ percipientes mys-
teria dei, & indigentes misere deo.

O altitudo diuitiarum sapientiæ
& scientiæ dei.

Recte desinit exclamando, occurrens, & termi-
num ponens curiositati temere interrogantium: Neq;
enim creatura poterit profundam & copiosam dei sa-
pientiam cognoscere: sed hoc eis satis sit, deum omnia ius-
te facere, & nihil absq; reconditis rationibus.

Quis enim cognouit mentẽ domini?

Nemo nouit nisi filius, & spiritus eius. Et 1. Co-
rinthios 2. Spirituales tantum sciunt, quatenus eis per
spiritum reuelatur.

Cap. XII. ANNOT. IN EPIST. PAVL. AD

Quis prior dedit ei?

*Etiam hoc dicto eliditur uis meritorum nostrorū.
quid enim est quod non accepimus?*

Quoniam ex illo, & in illum.

*Non est necessarium ut distinctionem personarum
hic ponas. sed simpliciter tribuas deo. Ex ipso enim deo
principium est & origo substantiæ uniuersorum, id est,
ex uoluntate & potestate eius. Per ipsum quoq; deum
est operatio & continuatio, quæ ligat, constringit, atq;
cōseruat uniuersa. Et in ipsum deniq; deū sunt omnia.
Quandiu enim uult, omnia eius uirtute manēt atq; con-
sistunt. Et finis eorū est iuxta dei uoluntatem, cuius ar-
bitrio resoluuntur & beatificantur.*

CAPVT DVODECIMVM.

Obsecro itaque uos fratres,

PAulus ut bonus architectus, postquam iecit
solidū fundamentū fidei in Christū, per quē
solum iustificamur, incipit & superstruere,
non stipulas cæremoniarum, uel inutitium operum:
sed aurum & argentum uerarum uirtutum, quæ Chri-
stianum hominem constituent: nempe obedientiam dei,
charitatem, humilitatem, patientiam, sobrietatem, ius-
titiā, & similia. Vnde discimus quomodo & nos doce-
re oporteat: neq; enim exordiri oportet ab operibus,
hoc enim esset super harenā ædificare: neq; hortari ad
inutilia opera, nam hoc esset stipulas super ædificare.

Obsecro

Obsecro fratres.

Vide apostolicam mansuetudinem. Non solum enim uocat fratres quos hortatur, sed etiam obsecrat: sed & per miserationes dei adiurat. quasi dicat: Tantum ualeat illa exhortatio, quantum per hoc misericordiam dei assequi speratis.

Ut exhibeatis corpora uestra

Quia per fidem didicimus Christum pro nobis sacrificium, & nostram iustitiam, nostra sponte studiosi gratitudinis, etiã ipsi ad sacrificia uertamur: nō more Gentiliū uel Iudeorū, q̄ pecora immolabāt, et aliquid dare se deo credebāt: sed uarijs modis fidem exercere conemur, & nos totos deo cōsecremus. Nam dū dicit, Exhibeatis corpora uestra: non solum uult nos carnē in obsequium dei offerre, sed uoluntatem & mentem quoq; atque adeò quicquid sumus. Vnde dicimur nos ipsos sacrificare deo, ferentes crucem & obprobrium Christi. Igitur mens non plus sapiat, quàm ex uerbis dei cognoscit. Et licet naturalis ratio refragetur, crucifigēdo tamē se, in hoc cedat ueritati primæ, id est deo. Crucifigatur item & uoluntas, ut ea faciat quæ deo probantur, non quæ caro dicat.

Hostiam uiuentem, sanctam.

Viua hostia sumus uiuificati spiritu, & deputati ad eternam uitam, nō sicut uictimæ destinati ad mortem. Sancta autem, si à mundanis contagijs alieni fuerimus.

Cap. XII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Accepta uero deo, si non composuerimus nos ad laudē
hominum, sed placere deo studuerimus. Deo enim pla-
cent omnes, qui ipsi placere student. quamuis alij expo-
nant, quod sancta hostia deo sit placita, & talis sit ra-
tionalis cultus, id est alienus à iudaico cultu. Regnum
enim dei intra nos est. Et deus amat adoratores in spi-
ritu & ueritate. Neq; aberrabis si rationale exposue-
ris, quod iudicium rationis iuxta spiritum dei habet.
Sicut exponunt quæ sequuntur. Hoc enim est rationale
obsequium, non prorumpere ad opus sola imitatione
aliorum, & sapere quod caro ipsa docet; sed innouari
iudicio mentis, ut solum hoc probes quod deus probat,
& uideas quæ sit uoluntas dei. Voluntatem autem dei

Voluntas non aliunde cognoscimus, quàm ex sacris literis, quæ
dei sacris è uerbum dei continent. Rationalis quoque cultus doce-
literis co- bit discernere inter bonū & non bonum, inter acceptū
gnoscitur. deo & nō acceptū, inter perfectū et imperfectū: id est,
inter figurā & umbram, inter lucem & tenebras.

Sapere ad sobrietatem.

Non satis fuerit crucifigere & sacrificare deo exter-
na membra & affectus, sed & rationi ponendus est mo-
dus: quod uocat sapere ad sobrietatem. Non enim in
textu est de se sentire, sed solum sentire. Est autem &
in nimio appetitu sciendi quædam mentis ebrietas, qua
sobrietas perit, nisi quis addictus manserit uerbo dei,
uel diuinæ reuelationi: quæ hic uocantur mensura fidei.

Necessario

Necessario aut aberrabitur, nisi lux fidei nos direxerit. Vbi dicitur Sapere ad sobrietatem, posses legere, Sapere ad castimoniam. Habet enim & mens suam castitatem, si non copulauerit se adulterinis dogmatibus. Casta anima solo uerbo dei contenta erit, alia uero tantamquam adulterina non cognoscat. Nec tamē ualde interim contradicimus his, qui hæc ad modestiã transferunt uitæ, quam humilitatem uocant.

Sicut enim in uno corpore.

Ne contristeris, si nō apprehendas omnia mysteria: neque enim uni concedit deus omnia, sed uult nos esse in uno corpore uaria membra, in quo unus alterius indigeat ministerio, & alteri non obsistat. Sumus enim mysticū corpus Christi, ut habes 1. Cor. 10. Vnū enim corpus, & unus panis sumus multi. idq; est quod testamur in sacramento synaxeos esse nos unū corpus, quod nos ad maiorem charitatem admonere debet, nostræ sorte contentos.

Siue prophetiam secundum rationem fidei.

Vides hic uarios gradus ordinum ecclesiasticorū, Ordinū ec-
quomodo non uni omni conueniant. Primi sunt prophetae, qui reuelant arcana prophetarum & scripturā gradus,
rarum. Secundi, ministri, qui baptismo & mensē dominicæ seruiunt, atq; alijs ecclesiasticis usibus. Tertij, do-
ctores, qui dilucide tradunt, qd' prophetæ reuelauerūt.

Cap. XII, ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Non enim omnes qui arcana intelligunt, etiam gratiam dilucide docendi habent. Quarti, exhortatores sunt, qui ea quæ cum persuasione ab alijs docta mentibus insinuant. Multi enim reuelant, qui docere nequeunt: & rursum, multi nequeunt exhortari, qui reuelant & docent. Quinti, impartientes sunt. Sexti, miserentes, qui in hoc differunt. Nam qui mutuum dant, & de facultatibus suis suppeditant esurientibus ac nudis, impartiri dicuntur. Et hos oportet simpliciter dare, & gratis, absque respectu temporalis uel amicitiae uel commodi. Qui uero uisitant ægros & captiuos, & afflictis adsunt, hi miserentes dicuntur, & officium suum facere debent cū hilari animo, ac prompta alacritate. Septimi, sunt præsides in quacumq; congregatione: hos oportebit esse officiosos & impigros.

Dilectio non sit simulata.

Ponit charitatis præcepta, & uerā dilectionē uult, quæ nō sectatur proprium cōmodum, neq; tegit odiū, neq; adulatione palpat, neq; in necessitatibus deest.

Odientes malum, adhærentes bono.

In hominibus non naturam odio habeamus, sed peccata. Adhærere, Hebraico tropo, est diligere, ut Psalmo 62. Adhæsit anima mea post te.

Charitate fraternitatis.

Verbo φιλόσογοι uult nos sentire blādos & dulces

ces

ees affectus erga dilectos: ita ut nullus rancor uel durities in nobis deliteſcat. Nam hoc uerbo proprie ſignificatur tener ille amor, quem habet mater erga liberos.

Honore inuicem præuenientes.

Non ipſe appetas honorem, ſed alios honora: id eſt, unumquemq; te meliorem credas, & te honore digniorem: atq; ita inuitatus, locum ultimum capeſſas.

Sollicitudine non pigri.

Non ſolum honore aliū proſequitor, ſed etiã promptus eſto ad ſeruiendum alijs: ſicut Chriſtus uenit miniſtrare, non miniſtrari.

Spiritu feruentes.

Hoc dicit contra animi triftitiã & ſomnolentiã. Eſt enim in ſanctis prudẽs quidã impetus abſq; tepiditate, quem experiũtur in zelo, precibus et alijs miniſterijs.

Tempori ſeruiẽtes.

Opportunitatem ſpectare decet, qua fratrem lucremur: quemadmodum & Paulus circumcidens Timotheum: qui & pro tempore omnibus omnia fiebat.

Spe gaudentes.

Bene ſperemus de proximo; qd' illũ aliquãdo lucremur, tametiſi nõnihil interim nobis accedat afflictionis.

Precaſioni inſtantes.

Perſeuerare nos uult in precibus, quæ bene iunguntur patientiæ.

Necessitatibus sanctorum.

Græcus dicit ἀνάγκη, quod est usus. Non extremā expectes necessitatem, sed quamprimū uideris fratri operam tuam necessariam, illi eam ne deneges.

Hospitalitatem sectantes.

Exemplum de hospitalitate ponit, & iubet sectari hospitalitatem, insinuans non expectandum, donec ad te diuertant peregrini: sed ipse uenêris illos & inquiras, atque adeò intrare compellas, exemplo Abrahamæ atque Loth.

Benedicite persequentibus uos.

Non solum corde et opere beneficias proximis, sed & affabilitate, & bene precante sermone amicum te illis persequentibus declara. Longe autem absit imprecatio uel maledictio.

Gaudete cum gaudentibus.

Omnino uult nobis esse idem cor, & eundem spiritum, ut prospera aduersaq; omnia cōmunia habeamus. Nō loquitur de gaudijs huius seculi, quāuis de bona ualitudine et prosperitate aliorū iure gaudeamus, optātes ut illis in gloriam dei cedāt: sicut de aduersitatibus dolemus, quibus abstrahuntur à diuino cultu.

Non arroganter de uobis sentientes.

Humilitas bene probat charitatem, si fastuosi nō fuerimus. Nec tedeat nos conuersationis humiliū, id quod prelati nostri pro piaculo habent.

Nulli malum pro malo reddentes.

Etiam ethnicis non uult nos malefacere. Et satis ta
 Notat, quod à gentibus sumpserunt iurisperiti, licere
 par pari rependere.

Prouidentes bona.

Charitas maxime apparet erga inimicos. Nō enim
 benefacere debemus amicis tantū, sed & inimicis. Insu
 per monet ne ullis simus offendiculo, sed ut fulgeat lux
 nostra corā hominibus, quo glorificetur nomē patris.

Si fieri potest, cum oībus ho, pacem, &c.

Quamuis quidam propter atrocitatem suam uos
 infestent, illis tamen uos ne dederitis occasionem: sed
 offerite pacem ante omnia, & beneficijs studete demul
 cere, ultionem deo relinquētes & magistratui.

Mihi uindicta & ego retribuam.

Dicit Moses ultionem relinquendam esse deo, non
 petendam ab eo. Nam qui uindictam petit, animo ul
 ciscitur. Igitur deo committe ut ille ulciscatur, uel non
 ulciscatur. Habet enim ultionem, hoc est, potens ad
 uindictam est.

Carbones ignis super caput.

Bisariā hęc sapientis sentētia exponitur. Benefacia
 endo enim inimicis nostris eos magis reprehēbiles fa
 cimus: et carbones ignis, id est uindictā, illis inferimus.
 Nā per carbones ignis magnam iram dei intelligere

Cap. XIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

possumus, ut Psal. 17. Carbones ignis succensi sunt sub eo. Vel expone, Lucraberis illos quantum in te est. Beneficia enim dici possunt carbones ignis, quia inflammant etiam inimicos.

Ne uincas in malo malum.

Malo uel homine, uel afflictione ipsa: sed in patientia posside animam: imò uince bono malum, id est obsequijs & beneficentia hominem malum uincas, & non furorem furore.

CAPVT TREDECIMVM.

Omnis anima potestatibus sit subiecta.

Docet hoc capite obedientiam, quam magistratui debemus, nimirum in ijs quæ ad iurisdictionem attinent: nam in ijs quæ sunt animæ, nihil poterit imperare. De hoc habes in epistola priore Petri ca. 2. dicentis: Subditi estote cuius humane creaturæ propter deũ. Neuter tamen de ecclesiastica potestate loquitur, sed de seculari tantum uterq;.

Anima.

Hebraico tropo anima pro persona hominis accipitur. quasi dicat: Quisquis uitam habuerit, & animam super terram, subditus sit potestatibus. Vnde locus hic aduersatur priuilegijs clericorum & monachorum: si cut bene hoc loco annotat Origenes, & Basilius quoq; in regula monachorum, cap. 97.

Non est potestas nisi à deo.

Magi-

Magistratus, etiam si fidem persequatur, potestatem suam habet à deo, licet illa abutatur. Nam & oculos nostros, & alia à deo esse fatemur, quibus tamen non raro abutimur. Neq; Pilatus habuisset potestatem cōtra Christum, nisi ei supernè fuisset data. Et apud Hieremiam Nabuchodonosor seruus dei & columba dicitur.

Quæ uero sunt potestates.

Quia semper inueniuntur aliqui mali, propterea opus est magistratibus, per quos coercantur. Nam si omnes essent boni, neque legibus neque iudicibus foret opus. Lex enim iustis non est posita. Cæterum hic discimus ius gladij institutum esse à deo, idq; à primis temporibus. Nam & quum Cain occidisset Abel, intelligebat se dignum qui occideretur, quamuis deus mox illi eximebat. Item Genesis nono. Iterum datur lex contra homicidas, Exodi 21.

Propter conscientiam.

Non intellige, quod iudex secularis possit obstringere conscientiam alicuius, si pro sua libidine leges sanciat: sed ideo oportebit subdā illi, ne offendatur pax publica, & ordinatio dei. Neq; enim contemnendus est, neque dandum est offendiculū alijs, nisi forte aliquid præcipiat, quod animæ saluti obsit, in quo non sunt curādi: ut Matth. 10. dicit dominus, Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem occidere nō possunt. Et ut est Actuum 5. Deo magis quàm hominibus obedire

Cap. XIII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

oportet. Quinetiam nulla creatura leges ponere poterit animabus. Nam quum nullius sit iudicare, & leges ponere, nisi eius qui norit uim eorum, quibus ponit legem: & deus solus scrutator est cordium: igitur de his solis deus præcipere potest uerbo suo. Gen. 1. Creatus est homo, ut præsit uolatilibus coeli, & piscibus maris, & animantibus terræ: hoc est, caro carni, sed non spiritibus & conscientijs. Nam quo ad conscientias, æquales sumus, & unum dominum Christum agnoscimus. Sanè ecclesiastica potestas, si uerbo dei præcipiat, iam non ipsa, sed deus præcepisse dicitur.

Cui tributum, tributum.

Tributa pendent possessores, & incolæ terræ: uectigalia, negociatores. Timorem habemus dominis, honorem uero alijs dignitatem gerentibus. Origenes duo illa, hoc est tributum & uectigal, cesari, id est terrenæ potestati deberi dicit: timorem uero & honorẽ, deo: quia deus solus timor noster esse debet, atque illi soli seruire debemus. Porrò honor quidem est inferior eo quem deo debemus, sicut scriptum est de honorandis parentibus: & is non est denegandus primatibus: etsi non ob aliam causam, certe uel ob hanc, ut fauentiores sint Euangelio.

Nemini quicquam debeatis.

Omnium operum uestrorum regulam & directricem habete charitatem: quã si saluam seruaueritis, nõ peccabitis.

peccabitis, neq; uos aliquis ultra obstringere poterit.
Hinc etiam petendæ sunt regulæ in contractibus, &
alijs causis: de quibus lex nihil præscribit.

IN HOC VERBO RE=
CAPITVLANTVR.

In hoc sermone summam comprehenditur (sicut
& dominus dixit) pendere à præcepto charitatis, legē
& prophetas. Vnicum enim Christianorum est præcep-
tum, charitas: quæ in se complectitur beneficentiam
& innocentiam, hoc est, ut beneficiamus alijs, & ne-
minem offendamus.

Et hoc scientes tempus.

Quia recapitulationem legis posuerat, & sublata
sunt onera & umbra legis, exhortatur à ratione tēpor-
is, ne fiamus posteriores ijs qui sub lege uixerunt: &
monet ita uiuendū, quasi nūc instet dies ultimus, nēpe
dies iudicij, cuius memoriã frequēter inculcare solet.

A somno surgere.

Somnum uocat ignauiam & torporem: ita & domi-
nus nos uigilare iubet.

Nox progressa est.

Vitam nostram reliquam crepusculo comparat. qua
si dicat: Satis diu peccatū est, nō sunt iam adiiciēda pec-
cata peccatis: sed ita instituenda uita, quasi mox aduen-
tus sit iudex. Per diem intellige diem iudicij.

Cap. XII. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Abijciamus ergo opera tenebrarum:

Opera tenebrarum dicit, quæ lucem diuini iudicij ferre nequeunt: opera autem lucis, de quibus non erubescimus in die iudicij.

Sicut in die honeste ambulemus.

Viuamus tanq̄ domino presente & iamã iudicaturò.

Non enim in comessationibus. &c.

Inter opera tenebrarum numerat gulam & libidinem, quibus malis obnoxij sunt fortunatiores: contentionemq̄; & æmulationem, quibus laborant hic, qui ad uersam experiuntur fortunam.

Sed induamini dominum.

Ad exemplum Christi iubet uitã instituire, & hoc est induere arma lucis. Intrepide enim ipsum accedimus, si ad exemplum eius uitam instituerimus.

Et carnis curam non feceritis.

Docuit quid deo, quidq̄; proximo debeamus: subdit quid & corpori. Bene autem habita mentione iudicij, ad temperantiam hortatur: hoc enim & dominus obseruat, iubens ut caueamus à crapula & ebrietate, ne repente obruat nos dies iudicij. Non prohibet autem simpliciter omnem curam corporis, sed nõ uult nos esse sectatores uoluptatum & concupiscentiarum. Quod si omnino uoluptates quærimus, quæramus non pecuniarum, sed cœlestes & angelicas. Certissima autem regula tractandi corporis est, si in seruitutem instar iumentum rediga-

redigatur. Equus qui delicatius pascitur, dominū suum excutit: qui uero premitur inedia in medio itinere deficit. Moderatione igitur maxime opus est.

CAPVT QVARTVM DECIMVM.

Infirmum autem in fide assumite.

IN hoc capite tractat de ratione ciborum, de non temere iudicando, & de cauendo scandalo. Infirmus est, qui facile offenditur, & in cognitione Christi, ac libertatis, quam ille sanguine suo peperit, parū profecit: talis assumendus est, hoc est, cum mansuetudine tractandus, ne retrocedat. Sanus aut, qui scit libertatē Christianā, quod omnia mūda sint mūdis.

Infirmus.

Sanus.

Alius quidem credit.

Alius, sanus scilicet, is non habet delectū ciborum, sed scit bona conscientia se quibuslibet posse uesci.

Oleribus uescitur.

Non putans licere uesci carnibus, & in hoc ignorans quanta libertas sit Christianorum.

Qui uescitur, non uescentē non spernat.

Signanter dicit de iudicio, quod sani iudicent quibuslibet licere uesci. Nō dixit quod uescantur, aut quod necessariū sit uesci credentes. Libera enim illa sunt, & uoluntati hominis subiecta: & propterea cauendum, ne hinc rapiatur dissidiorum materia, dum alter alterum despiciat, uel iudicat.

Qui non manducat, &c.

Infirmum significat.

Deus enim assumpsit illum.

Satis est illi quod ad gratiam est uocatus, etiam si non ieiunet.

Tu quis es?

Nō iudicandum. Hic temerarium iudicium reprobatur, quod & dominus Lucæ 6. prohibet, idque uarijs argumentis. Primum, quia omnes ex æquo sumus serui dei, & proinde non est nostrum iudicare. Deinde quia solius domini est iudicare, & cognoscere arcana hominis. Vnde iudicium domini usurpat, qui alium iudicat. Denique nunc non est tempus iudicandi: sed post hanc uitam, quando omnes statuemur ad tribunal Christi, iudicabitque Christus.

Potens est enim deus statuere illum.

De misericordia deo meliora presumimus, quod etiam infirmos ad pleniorum sui cognitionem adducat.

Nam alius iudicat diem, &c.

Sicut Christiani nesciunt delectum ciborum, ita & discrimen ignorant dierum, habentes perpetuum sabbatum. Cæterum statim dies quibus feriari solemus, propter infirmos seruantur. Itaque sanus in fide est, qui nouit omnem diem diiudicare tanquam sanctum: infirmior autem, qui inter diem discernit. Neque hæc solum de Iudaicis festis intelligimus, sed de omnibus diebus.

Nota. Dies enim propter hominem facti sunt, non homines propter

pter diem. Et dominus est filius hominis, etiã sabbati.

Vnusquisque suæ menti satis faciat.

Hoc est, unusquisq; suam ita instituat uitã, ut se deo placere sciat: & quod agit, cū gratiarum actione agat. Iã non de iudicio agit, sed ope ipso: hoc est, siue edimus, siue feriamur, siue nõ feriamur, gratias agamus deo.

Nemo enim nostrum sibi uiuit.

Argumentum à maiori quasi sic arguat: Tam non sumus nostri iuris, ut siue uiuendum sit, siue moriendũ, gratias agamus deo, cuius sumus, & per quem redempti sumus: quanto magis in edendo, uel nõ edendo, gratos esse oportet?

In hoc enim Christus mortuus est.

Agnosce magnitudinem imperij Christi, qui & uiuentes occidere, & suscitare occisos potest. Prætereã in hoc sensu intelligere potes, quod à domino cõseruamur uiuentes ac mortui.

Tu, scilicet infirme cur iudicās, &c.

Omnes enim stabimus ante
tribunal Christi.

Tertia ratio propter quam uitandũ temerariũ iudicium: quia unusquisq; de seipso rationem reddet.

Non ergo amplius inuicem iudicemus.

De uitãdo scandalo agit, de quo hanc regulam habet: In his quæ fidei sunt, uel diuini præcepti, offendiculum

Cap. XIII. ANNOT. IN EPIST. PAUL. AD

non curabis : in ijs uero quæ indifferentia, charitatē in consiliariā adhibe: id enim crit faciendum, quo pluribus prodesse possimus. Studiū quidē nobis esse debet, quo modo ædificemus proximum: quem si iuuare non possimus, saltem scandalo ei ne obsumus.

Quia nihil cōmune per seipsum.

Cōmune uocatur impurū, & quod coinquinat, Hebraico tropo. Atqui nulla res per se inquinata est: sed conscientia nescientis quā libertatē per Christū habet. Si enim propter cibū frat. t. contrist. &c.

Sicut Christianos ueritas uere liberos facit ab obseruationibus legalibus, ita charitas seruos facit.

Noli cibo tuo perdere illum.

Charitas requirit, ut sicut Christus pro me passus in corpore toto, quo redamem illū in omnibus mēbris eius. Membra autē eius proximos dicimus, quos ita diligere debemus, sicut Christus nos dilexit. Quando autē moriemur pro proximo, qui à cibo nondū abstinemus? **Non ergo blasphemetur nostrū bonum.**

Bonum nostrum perfecta libertatis cognitio, quæ blasphematur, si ignorata fuerit charitas, & abutimur illo in desiderijs carnis: quibus solis declaramus nos Christianos.

Non est enim regnū dei in cibo & potu.

Per cibum & potum intellige externa quæ uis: nā ab internis Christianum discimus: & regnum dei intra

nos est: fides iustificat & quietat conscientias.

Sed iustitia & pax.

Iustitia nostra in Christo est: fide autē iustificamur. Pax, securitas coram deo ex Euangelicis promissionibus. Gaudiū in spiritu sancto, id est spirituale, quod pacem cōsequitur, & etiā in medijs aduersitatibus durat.

Qui enim in hoc seruit Christo.

Per charitatem quæ sequitur iustitiā & fidē tanquam singulari dono dei, etiam hominibus probamur: at non item per cognitionem libertatis.

Noli propter escam destruere opus dei.

Vsq; adeo cura tibi sit proximi, ut etiam commodi pprij obliuiscaris: tantū abesse debet, ne cibo offendas illū. Deū enim cuius opus est, obseruare in illo debes.

Omnia enim munda mundis,

Vt est Gen. i. Vidit deus, & omnia erant ualde bona.

Sed malum est homini.

Malum à nobis est, si charitate destituti contempserimus fratrem: tunc enim bonum fuerit non edere carnes. Et non dicit simpliciter, Bonum est non edere carnes: sed ideo, ne frater peius habeat.

Tu fidem quam habes.

Si quis obijciat, decere, ut illa libertas declaretur apud alios: huic respōdet nō opus esse talis fidei ostentatione, si proximo periculum immineat. Nam satis fuerit eam deo esse notam.

Cap. XV. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Beatus qui non iudicat seipsum.

Beatus qui non facit contra conscientiam suam: miser uero, qui contra conscientiam facit. Beatus qui non aliud facit, quam quod probat, hoc est, cognoscit utile: Condemnatus autem, qui dijudicat aliquid non agendum, & nihilominus agit.

Quia non ex fide.

Fides hic est credere, quod deo placeat quod facis. In hoc peccatur dupliciter: uel in manifeste malis, quae nemo debet credere deo probari: uel in speciem bonis, si dubitamus an placeant deo. Scire autem debemus, quod deo placemus per Iesum Christum, & non ex operibus nostris. Nam ubi per Christum grati fuerimus facti deo, etiam opera nostra grata erunt, siue edamus, dormiamus, &c. Atqui fides illa mox ad charitatem extimulabit.

CAPVT QVINTVMDECIMVM.

Debemus autem nos firmiores.

Infirmi nō
cōtemnēdi.

Quod infirmiores, qui adhuc obseruāt delectum dierum ac ciborum, non sint contemnendi, nunc docet generali regula: ostendens debere nos omnium infirmorum habere curam. Et obserua uerbum Debemus: neque enim tanquam consilium, sed praeceptū hoc iniungit. Namq; ideo fortiores amplioribus uiribus praediti sunt, ut in
firmiores

firmiores iuuent, & non propter seipfos. Etenim sicut oculus uidet toti corpori, & similiter manus laborat toti corpori: ita & singuli uires, ut seruiamus alijs, recepimus. Væ igitur iniquis dispensatoribus, uel talentum recondentibus.

Infirmities.

Infirmities uocat ignorantiam, morositatem, amaritudinem, procacitatem, & si quæ id genus, quas apud Galatas capite 6. uocat onera, dicens: Alter alterius onera portate. Porrò aliud est ferre infirmitatem, & aliud conuiuere ad malitiam. Maledicitur pastor apud Ezech. qui infirma non consolidat, & con fracta nõ alligat: cõtrà, bonus pastor seipsum lupis obijcit, ut oves seruet. Exemplo sit mansuetissimus Moses, qui peruicacissimam iudæorum gentem, toties obmurmurantē, & lapidantem, tam longanimiter tulit.

Et non nobis ipsi placere.

Sibi ipsi placere hoc loco, est querere commodum proprium: placere autem proximo, est querere utilitatem proximi, idq; non animo tristi, sed læto ac hilari, & in bonum proximi. Benefacere enim proximo ut offendas & contristes, non fuerit benefacere. Aliàs prohibetur uelle placere proximo, id est, habere & affectare laudem à proximo, ut Gal. 1. scribit: Ego si hominibus placere uellem, dei seruus non essem.

Etenim Christus non sibi placuit.

Efficacissimo exemplo Christi nos docet, ne placeamus nobis. Dicis autem, quomodo Christus sibi ipsi potuit displicere, qui summe bonus, & peccatum non fecit: sed ad hoc dicit, quod semetipsum exinanivit propter nos, prodigus sui sanguinis & uitæ, perinde ac si seipsum odio haberet. In hoc igitur Christum sequi debemus, ut odio habeamus animam nostram in hac uita, & sic in eternum custodiamus. Porro qui contemnunt infirmitates, peculiariter sibi placent, & sapere sibi uidentur.

Opprobria opprobrantium tibi.

Est apud Psaltem psalmo 68. qui totus in Christum dictus. Hoc autem uersu predictum fuit, quod quicquid alij peccarent in deum, hoc Christus dolebat & ferebat: id quod & apud Esaiam capite 53. habes, quod iniquitates nostras tulerit. Huius dicti & nos in conuicijs memores esse oportet. Neque enim seruus domino melior est: neque rarum si ministri dei male audiant. Non enim possunt placere mundo. Vnde & Matth. 5. Beati eritis, si maledixerint uos homines propter me. Et Ezech. 36. Pro eo quod desolati estis, & conculcati per circuitum, & facti in hereditatem reliquis Gentibus, & ascendistis super labium lingue, & opprobrium plebis.

Quaecunque enim scripta sunt.

Ne quis putet testimonium prophetae temere adductum, dicit proprium esse sacris literis, ut meliores nos reddant,

reddat, alioquin à fabulis & prophanis nihil distaret. Et ex solis sacris literis spes solida concipi potest, quod in Gentiliū disciplinis denegatū est. Neq; enim certum uerbū habent quo recte fidas, quādoquidem omnis homo mendax. Quæ autem in sacris tradita sunt, fallere nequeunt, utpote à spiritu sancto dictata.

Ut per patientiam & consolationem.

Vel quia scripturæ sacræ patientiam & consolationem docent: Vel quia continuo & patienter in illis uersandum, & lac consolationis earum sugendum est.

Deus autem patientiæ.

Ad finem transiens epistolæ, familiariter quedam adjicit: & primum Rhomanis precatur, ut omnes uere sapiant ea quæ sunt digna Christo: ita enim uocat sentire secundum Christum. Vnde & futurum, ut & uno ore glorificent deum. Atqui nemo Christum recte sapit, qui regnum eius adhuc in externis illis sitū putat. Spirituale autem regnum eius est: quod si saperemus, statim ad unitatem perduceremur, & non digladiaremur de externis. Deū patientiæ & consolationis uocat, quia author est patientiæ & consolationis.

Propter quod suscipite inuicem.

Semper inculcat exemplum Christi. Valde efficaciter Christus nos assumpsit, & adiuuit, non egens nostro auxilio. Nos autem imbecilles alter alterius auxilio opus habemus.

Cap. XV. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

In honorem dei.

Omnia faciebat Christus in gloriam patris. Vnde eodem animo & nos proximis cupiamus prodesse.

Ministrum circumcisionis.

Ecce Christus seruiuit Iudæis & Gentibus. Iudæis, quia ex eis natus fuit, & similiter cum eis legem Moysi seruauit. Gentibus uero seruiuit, missis ad illas apostolis. Vtrunq; autem fecit Christus in gloriam dei. Nam Iudæis seruiuit, ut appareret ueritas dei, quia promissus erat semini Abrahamæ: Gentibus uero, ut patefieret misericordia dei. Hoc autem quibusdã testimonijs scripture & Psalmorum ostendit.

Deus autem spei.

Secundo precatur, ut consummentur in uirtutibus. Neq; enim solum initiũ eis imprecatur, ut sentiant que sint digna Christo: sed cupit ut impleantur omni gaudio & pace: id est, ita digna sentiant de Christo, ut gaudeant, & securi sint, & exuberet spes eorum, utq; spiritus sanctus potenter operetur in eis. Apud Græcos est πληρῶσαι infinitiuus, et subaudi concedat uel det, quod à prima precatione repetitur.

Peruasum enim habeo.

Excusat se apostolus, quod non tanquã ad malos uel indoctos scripserit, sed quod uniuersitati Gentium prodesse cupiens, officio suo fungeretur. Nã sicut ca. 1. dictũ est, nõ scripsit Romanis ceu cõtētiosis, sed ut per illos

toti

toti orbi cōsuleret, eo quod Rhoma caput erat orbis.

Quoniam & ipsi pleni estis dilectione.

Non loquitur de perfecta plenitudine, qualis in Christo, uel præcipuis apostolis, sed de ea quæ discipulorum. Amat enim scriptura in loquendo simplicitatem quandam, iuxta quam & impletos uocat. Alioquin nemo tam bonus uel doctus est, cui nihil addi possit, id quod satis liquet ex eo quod additur, Valentes inuicem admonere.

Audacius enim scripsi uobis.

Id est fidentius, ita ut possit audacia uideri: sed non est omnino audacia, sed fiducia potius.

Commonefaciens.

Vides perfectioribus etiam admonitione opus. Et non est mirum ab apostolis admoneri, quum Moſen & ſoter Ietro multo inferior admonuerit.

Propter gratiam quæ data est mihi.

Quam gratiam præ alijs à deo conſequutus ſit, conſequenter habes. Primo enim plus alijs laborauit in cōuertendis Gentibus: ideo adminiſtrat Euangelium, ut fiat oblatio Gentium, id eſt, ut Gentes offerantur, & accedant ad Chriſtum. Diſcipuli enim & auditores dicuntur eſſe uictima doctorum, quam immolant cultro uerbi dei, & per ſpiritum ſanctum: qui & ſanctificantur, dum ſanctam uitam in illis ſpiritus operatur.

Habeo igitur quod glorier.

Secundo manifesta est gratia Pauli, quod uerus & fidelis minister sit, quod nihil per se uel loquutus sit, uel fecerit in administratione Euangelij: sed Christus operatus est per eum. Et ita non solum habet à deo quod administrat, sed & quod fideliter administrat.

In uerbo & factis, in uirtute signorum.

Tertio manifesta est gratia eius, eo quod doctrina ipsius uarijs modis probata sit: nempe potentia uerbi, factorum, signorum, & spiritus.

Circumiacentibus regionibus.

Vt Arabia, & Damasco, & Antiochia.

Ne super alienū fundamētum ædificarē.

Quarto, gratia Pauli gloriosior est, quod sua ædificia à fundamentis extruxit, et absq; adiutoribus, eo quod Gentibus prædicauit, qui antea prophetas non audierant. Apostoli uero prædicarunt Iudæis, qui ceperant prophetas. Tametsi nemo alius frequentior sit in citandis prophetarum testimonijs: quamuis propheta ab initio ignoti essent Gentibus.

Sicut scriptum est.

Esaiæ 65. ubi non de Paulo propheta loquitur, sed de uocandis Gentibus.

Propter quod & impediēbar.

Excusat tardio rem suam ad Rhomanos aduētum, id quod & ca. i. fecit. Excusat autem se duabus rationibus.

bus. Primo propter Euangelium annunciandum, Secūdo propter diaconatum, eo quod pauperibus Hierosolymitanis eleemosynam allaturus erat.

Nunc autem proficiscar.

Opportune incidit in memoriam eleemosynæ, ad quam aliorum exemplis uasre Rhomanos prouocat, non eis dure præcipiens. Vocat autem eleemosynā cōmunicationem, eo quod eleemosyna cedat in utilitatem tam dantis, quàm accipientis.

In pauperes sanctorum.

Duplici ratione dicit dignos misericordia Hierosolymitanos, & quia pauperes erant, & quia sancti ac fideles. Laborabatur autem Hierosolymis penuria annonæ, quæ tēpore Claudij imperatoris erat. Insuper et ppter persecutionē, seuiores Iudæi in pauperes erāt.

Et debitores sunt eorum.

Debitum est subuenire doctorum necessitatibus, ut habes 1. Corinth. 9. & Gala. 6. & Matth. 10. Sed torquent hunc locum questionarij & Papistæ, qui hoc nomine suas indulgentias uenditant & cæremoniarum onera, quæ docent ad grauandas conscientias. Nam carnalia & damnosa communicant, & ditiores ipsi à pauperibus exigunt.

Et assignauiero fructum hunc.

Suam fidem indicat in reddenda eleemosyna: ut dicas non derogare dignitati episcopali agere officium

Cap. XVI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

diaconi, si necessitas uel charitas requirat.

Vt adiuuetis me in orationibus.

Iterum indicat desiderium suum ueniendi Rhomã: quandoquidem summis precibus rogat, ut pro se intercedant, ne impediatur.

CAPVT DECIMUMSEXTVM.

Commendo autem uobis Phœben.

Quamuis ultimũ hoc caput fermè in solis uersetur salutationibus & commendationibus, non tamẽ inutile est. Discere enim potes, quibus laudibus siue titulis Christiani prædicandi sint. Nã qui hic laudantur, non laudantur à diuitijs, ab eloquentia, uel potestate seculari: sed à charitate, simplicitate, obedientia, fortitudine fidei, & fidelitate ministerij. Quin & in titulis ac epithetis relucet mira simplicitas. Vocãtur enim ministri ecclesiæ, adiutores in Christo, dilecti, multum laborantes in domino, insignes inter apostolos, probati in Christo. Præterea uides hic haberi nullum respectum personarum. Nam à salutatione & ministerio etiam mulieres & domestici nõ fuerunt reiecti. Hodie dissimilis facies est ecclesiæ.

Ministra ecclesiæ.

Qualiter mulieres ministrent habes ad Titũ ca. 2. ut doceant iuniores, & seruiant alijs.

Vt eam suscipiatis.

Valde

Valde prædicatur hospitalitatis uirtus. Phœbe illa
quia hospitalis fuit, meruit etiam ab alijs hospitari. Et
quia omnes sanctos hospitio suscepit, meruit & Paulū
suscipere, quomodo Loth & Abraham ob eximiam ho-
spitalitatem angelos habere meruerunt.

Digne sanctis.

Fideles sancti dicuntur, eo quod sancti in Christo, cui
seruiunt, & non mundo.

Salutate Priscam & Aquilam.

De his habes Act. 18. quod eiusdem opificij fuerint
cum Paulo: & laudantur propter gratitudinem & cō-
fessionem fidei: parati enim erāt mori pro Paulo. A qui-
las nomen uiri est.

Item quæ in domo illorū est ecclesia n.

Vides & paucos fideles ecclesiam uocari.

Primitiæ ecclesiæ Achaïæ.

Id est, qui primus inter Achæos credidit.

Salutate Mariam,

Maria apud Hebræos crebrum nomen. Certum est
illam habitasse Rhomæ.

Salutate Andronicum & Iuliam.

Hi creduntur fuisse ex septuagintaduobus discipu-
lis: quia dicit insignes fuisse inter apostolos, & olim fue-
runt capti cum Paulo.

Osculo sancto.

Cap. XVI. ANNOT. IN EPIST. PAULI AD

Iuxta patriæ morem loquitur. Osculum autem dicitur sanctum, uel quia castum, uel quia absq; dolo: & sinceræ charitatis symbolum.

Salutant uos ecclesiæ.

Tanta uestra laus est, ut omnes ecclesiæ, ubi ubi sint, uobis bene præcentur propter Christum.

Rogo autem uos fratres.

Bene commendat eis doctrinam suam apostolus, ne à pseudoapostolis seducantur. Doctrina autem summaria Pauli fuit, fide in Christum saluari, nõ ex operibus: Pseudoapostoli autem docent Iudaicas cæremonias, et à fide abducunt ad opera.

Qui dissensiones faciunt.

Non omnia dissidia sunt timenda, sed ea quæ sunt contra apostolicam doctrinam.

Christo non seruiunt.

Docet internoscere inter ueros & falsos apostolos. Veri apostoli querunt gloriam Christi, cui seruiunt cum omni ministerio: falsi apostoli gloriam Christi non magnificiunt. Veri apostoli querunt quæ utilia sunt alijs: pseudoapostoli sunt mancipia sui uentris. Veri apostoli docent uerbo dei: falsi uero blandiloquentia et adulatione nõ curantes uerbum dei, quod & deprauare nõ timent.

Vestra enim obedientia.

Tanto magis debetis consulere uobis, quo magis obedientes prædicamini, ne falsi apostoli abutantur obedientia & simplicitate uestra.

Sapientes

Sapientes in bono, simplices in malo.

Non omnis simplicitas bona est. Oportet enim simplicem esse ad malum, ita ut neminem affligas: sapientē uero ad bonum, & ad intelligenda diuina mysteria, uel ad benefaciendum proximo.

Deus autem pacis conterat sathanam.

Per sathanam intelliges omnes qui obsistunt ueritati, siue sint falsi apostoli, siue alij, quos deus breui conteret: non enim sinit ultra suos tentari quàm ferre poterint, uel diutius quàm expediat.

Salutat uos Erastus quæstor ciuitatis.

Hinc apparet Christianos fungi posse magistratu.

Cum omnibus uobis,

Etiā cum illis quos non nominauī, uel quorum nomina incognita mihi.

Ei autem qui potens est uos confirmare.

Desinit in gratiarum actionem, & quod præ omnibus querebat, soli deo omnem gloriam tribuit.

Soli sapienti deo.

Obscuritatem huius hyperbati facile intelliges, si postremo loco legere cœperis, Soli sapienti deo gloria in secula: & regrediaris ad initium, Ei qui potens est. Et laudat in deo potentiam & sapientiam.

Confirmare.

Etiā si ego nō scribā, uel confirmē uos, deus absque me poterit. Et ita cōfirmat fidē illorū à potentia dei.

Cap. XVI. ANNOT. IO. OECOLAMP.

Iuxta Euangelium meum.

Supra capite 1. dixit se nō pudere Euangelij: unde hic Euangelium suum uocat.

Secundum reuelationem.

Euangelij Definit qd sit Euangelij suū. Est enim Euangelij re-
quid. uelatio secreti, quod multis temporibus fuit ignoratū,
& p̄ prophetas prædictū, & p̄ apostolos annunciatū.

Mysterij.

Secretum autem illud fuit, quod omnes gentes in fide, & non operibus suis saluentur. Et ne quis putet temerariam prædicationem apostolorum, cōmendat & sapientiam dei, qui hoc mysterium patefecit iuxta prædestinationem, id est, sicut sibi placitum fuit.

Soli sapienti deo.

Quia solus deus errare neq̄t in factis suis, & p̄pterea nō est illi obmurmurandū: sed gloria dāda in omnibus.

Cui honor & gloria,

Ille glorificetur, cuius solus est gloria. Quamuis aut̄ glorificetur per Iesum Christum, una tamen gloria est patris & Iesu Christi.

ADNOTATIONVM IN EPISTO

LAM PAULI AD RHOMA

NOS, IO. OECOLAMPA

DIO AVTHORE,

FINIS.

PRAECIPVORVM LOCORVM IN

Adnotationibus Ioannis Oecolampadij, super
epistolam diui Pauli ad Rhomanos,
cōtentorum Index. In quo A,
priorem chartæ faciem,
B, uero secundam,
denotat.

Nobis est, auerti à deo: à deo uero, ut per-	
petuo illi adhæreamus. charta	15. A
Abel imitandus.	51. B
Abrabæ filij qui.	70. A
Abrabæ filius Isaac, nati saluatoris typum gerit, &c.	
charta	70. A
Abraham à signo circumcisionis duas habuit utilitates.	
charta	38. A
Acceptio personarum non est apud deum.	71. A
Adherere est diligere.	84. B
Adherens creaturæ, uanus fit: deo uero, diuinus. 16. A	
Adoptio in numerum filiorū dei, non fit per externum	
opus.	26. A
Adoptionis spiritum qui accipiunt.	62. B
Amicorum officia, ac conditiones præcipuæ quæ. 6. A	
Anima casta solo uerbo dei contenta.	84. A
Apostoli ueri & falsi in quærendo diuersi.	96. B
Apostoli, quo ad ministerium, serui: quo ad mysteriorū	
agnitionem, amici dicuntur.	3. B

INDEX.

Apostolorum non est agere principes & tyrannos, sed patres & amicos. 6. A

B

Baptismi nomine ad cōfessionē nos urget, perfectamq; à nobis exigit fidem. 48. B

Baptizatus quid de se debeat sentire. 50. A

Bonus pastor seipsum lupis obijcit, ut oves seruet. charta 92. A

Boni semper sunt aliqui, licet ignorentur ab hominibus. 78. B

Bonum nostrum quid, & quādo blasphemetur. 90. B

Bona omnia ad largitorem cooperatoremq; deum: mala uero ad uoluntariā rationalis creaturæ nequitiam referenda sunt. 66. A

C

Ceremonie non omnino prohibentur, quæ sunt tanquam opera charitatis: sed negatur quod faciant iustos. charta 25. B

Caro totum hominem significat, tam internum, quam externum. 32. A

Caro Christi, & ipse Christus, signum est reconciliati patris. 39. A

Carnis affectus qua de causa contrarius dicatur deo. charta 60. B

Carnes non edere, quando bonum sit. 91. A

Carnales, inimici sunt dei. 60. B

Carnales

INDEX.

<i>Carnales quicquid agunt, mortale est: spirituales uero, uitale.</i>	60.B
<i>Commune dicitur impurum.</i>	90.B
<i>Coniugia duo ponuntur.</i>	53.A
<i>Consecremus nos deo.</i>	83.A
<i>Corpus mysticum sumus Christi.</i>	84.A
<i>Corpori quæ debentur.</i>	17.A
<i>Corpore glorificatur deus continentia, castitate, &c.</i>	
<i>charta</i>	15.B
<i>Credere se absque operibus post peccata iustificari, res ardua.</i>	38.A
<i>Xægre quid.</i>	5.A
<i>Charitas præceptum Christianorum.</i>	88.A
<i>Christus finis legis.</i>	75.B
<i>Christus præsignatus per Melchisedec.</i>	4.A
<i>Christus est secundus uir noster.</i>	53.B
<i>Christus liberat nos à tyrannide peccati & mortis,</i>	
<i>charta</i>	58.B
<i>Christum nemo recte sapit, qui regnum eius adhuc in externis sitam putat.</i>	93.A
<i>Ad Christum qui pertinent.</i>	61.B
<i>Christianus ab internis agnoscitur.</i>	90.B
<i>Culpa sua qui pereunt.</i>	77.A
<i>Culpam adscribere deo malorū quæ agimus, nullo modo phas est.</i>	66.A

D

<i>Debitū est, doctorū subuenire necessitatibus.</i>	95.A
--	------

INDEX.

Deus comparatur figulo.	72.B
Deo qui placeant.	83.B
Deum iudicantes qui sint.	28.A
Desperandum de salute hominis non est, dum hic uiuit. charta	81.B
Diabolus dicitur $\omega\omicron\nu\alpha\gamma\omicron\varsigma$.	18.B
Diabolus suum meretur honorem.	27.A
Dignitatum gradus quinque.	25.A
Discrimen inter spem & rem.	64.B
Discrimen inter bonitatem, patientiam, & lenitatem, quod.	21.A
Doctoris fidem ac beneuolentiam esse suspectam, dia- bulo gratum, auditori uero pestilens est.	7.B
Doctrinae falsae sunt quasi cadauera.	31.A
Dona spiritus, spiritus dicuntur.	61.A

E

Ecclesiasticus principatus est ministerium.	3.B
Elemosyna uocatur communicatio, eo quod cedit in utilitatem tam dantis, quam accipientis.	95.A
Electi sola gratia sunt assumpti.	79.A
Esse in carne quid sit.	61.A
Euangelium quid sit.	97.B
Euangelium gratius est lege.	4.A
Exempla non quae uis assumenda.	35.B
Exterior homo instrumentum peccati.	51.A

F

Fides semper augeri potest, dum uiuimus.	11.B
	fides

INDEX.

<i>Fides quid operetur.</i>	42. B. 43. A
<i>Fides ad opera cōfert, sicut uita ad alimentum.</i>	12. B
<i>Fides magnum opus, dum ratio uincitur.</i>	42. A
<i>Fidei carentia uertit omnia in peccatum. char.</i>	25. B
& charta	30. B. & 35. B
<i>Fidem habens in Christum, totam legem seruat.</i>	26. A
<i>Fide iustificamur coram deo, & per legem coram hominibus.</i>	32. A. & 34. B
<i>In fide morientes sunt apud Christum Iesum.</i>	58. A
<i>Fide iustificamur.</i>	91. A
<i>Filij Abrahæ qui.</i>	70. A
<i>Fratribus subueniendum, quamprimum causa postularit.</i>	85. B
<i>Fructus peccati, confusio & erubescencia.</i>	52. B
<i>Furor & ira in quibus differant.</i>	22. A
G	
<i>Per Gentes quid intelligendum.</i>	22. B
<i>Gloriari in Abraham qualis gloriatio.</i>	41. A
<i>Glorificare deum spiritu, magnum opus hominis est. charta</i>	72. B
<i>Glorificamus deum operibus nostris.</i>	15. B
<i>Gratiæ in omnibus deo agendæ.</i>	90. A
<i>Gratias agere pro alijs, Christi donum est.</i>	6. B
<i>Gradus ordinum ecclesiasticorum qui.</i>	84. A. B
<i>Gradus misericordiarum dei.</i>	77. A
<i>Gyrcali uico natus Paulus.</i>	3. A

INDEX.

H

- Homo non solū mendax est in potentia, sed & in iudicio, opere, & uita.** 27.B
- Hominem naturaliter & moraliter bonum scripturæ non laudat, sed spiritualem.** 26.B
- Homines esse peccatores, multis scripturarum testimonijs probatur.** 30. A. 31. B. & 33. A
- Homicidium grauiſſimum peccatū in scriptura.** 31. B
- Hostia uiua, sancta, accepta, quando simus.** 83. A
- Hypocritæ arguuntur de duobus.** 20. B
- Hypocritæ dicuntur sepulchra dealbata.** 31. A

I

- Iacob fugit ipsum Esau.** 70. B
- Iacobus & Paulus de fide differentes, quomodo concordant.** 37. A
- Imitamur Christum, crucifixis nostris affectionibus. charta** 50. A
- Impiorum mala etiam cedunt in gloriam dei.** 28. B
- Incredulus quantacunque sciat, ignorans est, fur, adulter, sacrilegus, & de honestator gloriæ dei.** 25. A
- In hoïbus nō natura, sed peccata, odio habenda.** 84. B
- Infirmus quis sit.** 89. A
- Infirmiores non contemnendi.** 91. B
- Isaac Abrabæ filius nati saluatoris typum gerit.** 70. A
- Iudæus uerus, & personatus.** 26. A
- Iudicium temerarium reprobatur.** 89. B
- Iudici seculari quare obediendum.** 87. A
- Iuramentū**

I N D E X.

<i>Iuramentum qua ratione Christianis permissum.</i>	7. A
<i>Ius gladij institutum à deo.</i>	87. A
<i>Iustificatos lex dei delectat.</i>	57. A

L

<i>Lex quare spiritalis dicitur.</i>	55. B
<i>Lex est sancta.</i>	40. B
<i>Lex naturalis quid doceat.</i>	23. A
<i>Lex est bona.</i>	40. B
<i>Lex præstat agnitionem peccati.</i>	54. A
<i>Lex à ligando dicta.</i>	53. A
<i>Lex quare homini posita.</i>	54. A
<i>Legis notitia non sanctificat absq; fide.</i>	25. A
<i>Legem seruare est habere fidem.</i>	25. B. & 35. B
<i>Leges animabus nulla creatura ponere potest.</i>	87. B
<i>Litera quid dicatur.</i>	26. B
<i>Locus ab authoritate negatiue, apud theologos quantum ualeat.</i>	36. A
<i>Locum nec saluandorum, nec condemnandorum, nescit scriptura.</i>	39. B

M

<i>Maledicere non licet his, qui diuinis funguntur muneribus.</i>	27. A
<i>Memoria spiritalis baptismi, uoluntarios à peccandi studio abstrahit.</i>	47. B
<i>Mens non plus sapiat, quam ex uerbis dei cognoscit. charta</i>	83. A
<i>Mendaces omnes conuincimur, iniusti, & rei.</i>	27. B

I N D E X.

Misericordia diuina qui saluentur.	77.A
Mors stipendium peccati.	59.B
Morientes in fide, sunt apud Christum Iesum.	58.A
Mulier discedens à uiro propter adulterium uiri, iam non est obligata uiro.	53.B
Mundus totus, index potentia diuinae.	14.B
Mysteria omnia te non intelligere, ne tristeris.	84.A
Mysteria arcana scripturae diuinae non curiose scrutan- da, sed potius adoranda.	14.A
N	
Nomine personae quid intelligendum.	22.B
O	
Occasio litium non danda.	86.A
Offeramus nos cum alacritate & gaudio.	51.B
Officium Christiani.	47.A.B
Opportunitas temporis spectanda.	85.A
Oratio perpetua charitatis signum.	7.B
Originale peccatum non satis cognoscimus.	45.A
P	
Pater nomen charitatis est.	62.B
Paulus ordinatus est post resurrectionem Iesu Christi. charta	4.B
Paulus natus uico Gyscali.	3.A
Paulus quare dictus.	Ibidem.
Pauperes quomodo recipiendi, exemplo Loth & Abra- hae.	85.B
Peccatum originale non satis cognoscimus.	45.A
	Pecca-

I N D E X.

Peccatorum gradus quinque.	25.A
Peccatorum præteritorum uenia nobis promittitur, non futurorum.	35.A
Peccâtes nõ contēnendi, nam nisi adiuu remur per dei misericordiã, multo grauius caderemus.	81.A
Per sathanam qui intelligantur.	97.A
Perfectoribus etiam admonitione opus.	94.A
Personarum acceptio non est apud deum.	71.A
Placere sibi ipsi, item proximo, quid.	92.A
Pœnæ præsentis uitæ, remedia potius quàm satisfactio nes dicendæ sunt.	37.B. & 38.A
Populũ carentem cognitione dei, deus dicit non suum. charta	73.A
Populi duo intelliguntur per Iacob & Esau.	70.A
Potentia uerbi quæ.	9.B
Præscire quid sit.	66.A
Præscientia à prædestinatione distinguitur.	Ibidem.
Primitias qui domino consecrant, facile reliquis cũ gra tiarum actione utuntur: & e contra.	80.B
Principatus ecclesiasticus est ministerium.	3.B
Propria quædam sunt soli filio concessa.	67.A
Pueris adest spiritus sanctus.	39.A
Q	
Quare participatione mensæ opus.	38.B
Quid intelligendum per Esau & Iacob.	70.B
R	
Rationale obsequium quid.	83.B

I N D E X.

<i>Remissio peccatorum fit absq; poena.</i>	37.B
<i>Responsio assertoribus liberi arbitrij.</i>	9.B
S	
<i>Sabbatismum perpetuum habent Christiani.</i>	89.B
<i>Sacramentorum quis usus.</i>	38.B
<i>Sacrificium in scriptura solet peccatum dici.</i>	59.B
<i>Sancti non carent peccato in bonis operibus.</i>	55.B
<i>Sanus quis dicatur.</i>	89.A
<i>Saulus ex tribu & gente Benjamin fuit.</i>	3.A
<i>Scandalum uitetur.</i>	90.A
<i>Scientia quare nobis datur.</i>	15.A
<i>Scriptura amat simplicitatem in loquendo.</i>	94.A
<i>Seruitutis spiritum qui accipiunt.</i>	62.B
<i>Seruiuit Christus Iudæis ac Gentibus.</i>	93.B
<i>Signum robustæ fidei, in arduis ueritati propter se credere.</i>	42.A
<i>Simulachrum nomen deductum Lactantius dicit à simulatione.</i>	16.B
<i>Sine lege peccare, quid.</i>	22.B
<i>Spiritus nomen crassissime in scriptura pro uento & anhelitu accipitur.</i>	61.A
<i>Spiritus quid dicatur.</i>	26.B
<i>Spiritu glorificamus deum fide.</i>	15.B
<i>Stipendium peccati, mors.</i>	59.B
V	
<i>Venenosa animalia utilitate non carent.</i>	14.B
<i>Verbum dei petra & fundamentum.</i>	10.A
	Vetus

I N D E X.

<i>Vetus homo, ac nouus, secundū apostolum quid.</i>	49.B
<i>Victima doctorum dicuntur discipuli & auditores.</i>	
<i>charta</i>	94.A
<i>Virtus dei ostenditur in malis.</i>	72.A
<i>Visibilia legis loco moneant, ut creatorem super creaturam diligamus.</i>	15.A
<i>Viuentes ac mortui conseruamur à domino.</i>	90.A
<i>Viuos scriptura uocat sanctos.</i>	5.B
<i>Vocatus quis dicatur.</i>	3.B
<i>Voluntas, ac omnia nostra deo sunt offerenda.</i>	83.A
<i>Voluntas quomodo crucifigenda.</i>	Ibidem.
<i>Vt iustificeris in sermonibus tuis, exponitur.</i>	28.A
<i>Vxor seruilem gerit personam in cōiugio.</i>	53.A

F I N I S.

BASILEAE, PER ANDR. CRA
TANDRVM, MENSE IANVA
RIO, AN. M. D. XXVI.

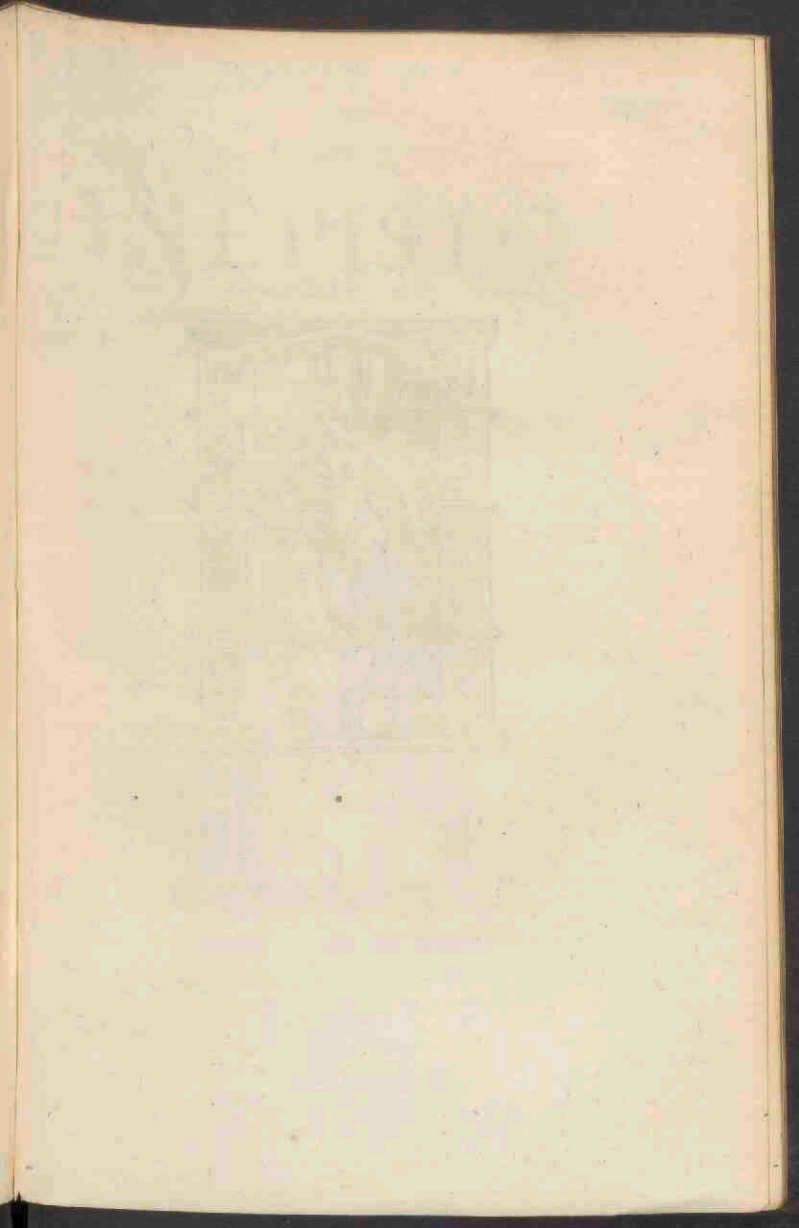

Fig. 280 - T

OCN 15435025

